

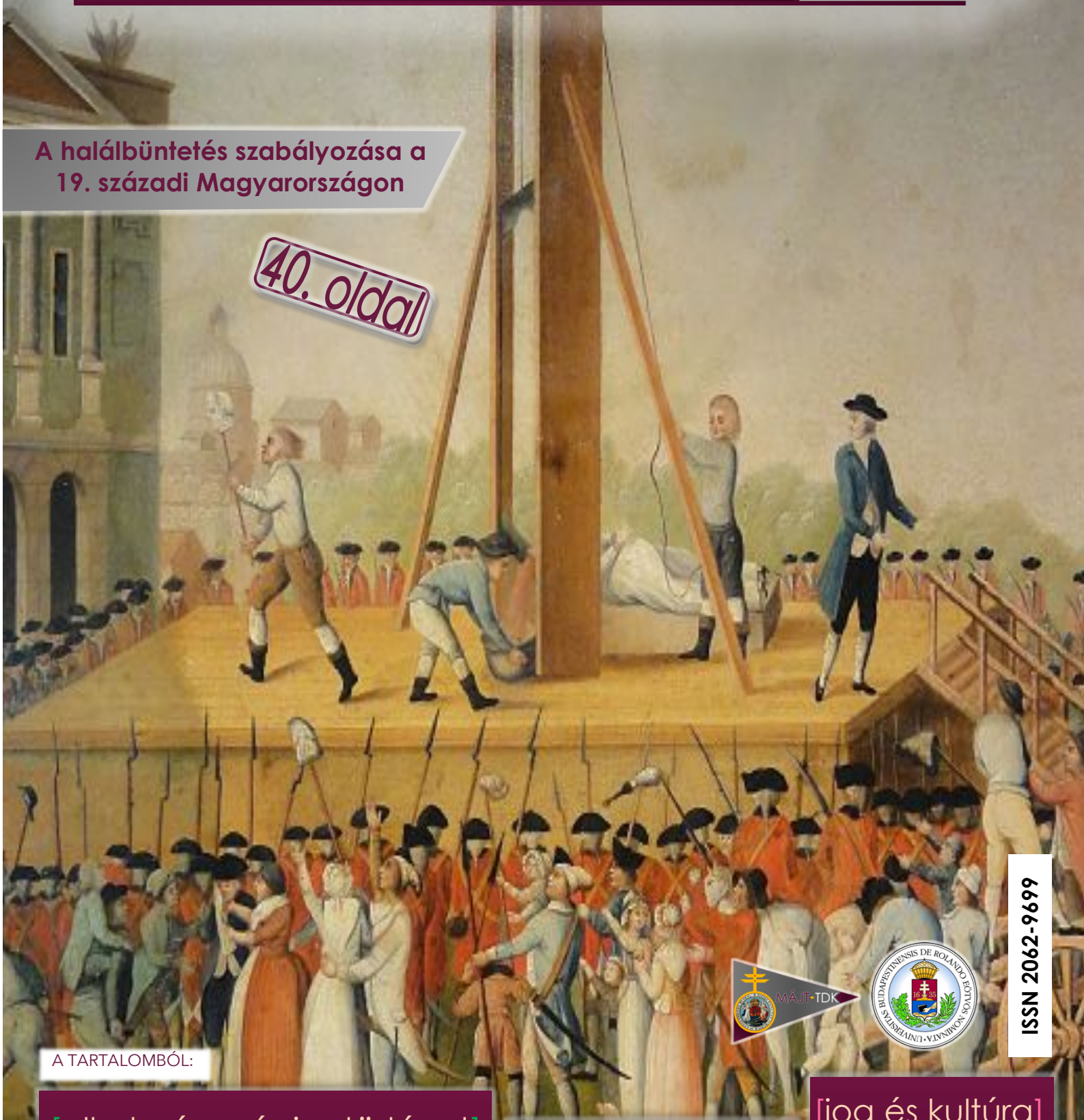
JOGHISTÓRIA

• az ELTE ÁJK Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék Tudományos Diákkörének folyóirata •

A halálbüntetés szabályozása a 19. századi Magyarországon

40. oldal

A TARTALOMBÓL:

[alkotmány- és jogtörténet]

- A MAGYAR SPORTJOG TÖRTÉNETE
- A PÁRBAJ KÉRDÉSE A DUALIZMUS KORÁBAN

[tdk hírek]

- A MÁJT TDK ALKOTMÁNYBÍRÓSÁGI LÁTOGATÁSA

[jog és kultúra]

- A HATALOM ÁRNYÉKÁBAN
- BÍRÓSÁGTÖRTÉNETI KIÁLLÍTÁS

ISSN 2062-9699

[tartalomjegyzék]

[főszerkesztői köszöntő]	3
-----------------------------------	---

[**alkotmány- és jogtörténet**]

Hajlik Gábor: A párbaj kérdése a dualizmus korában	4
Varga Luca: A kiegyezés utáni horvát és magyar közigazgatás összehasonlítása.....	9
Nagy Adelheid Ágnes: A „48-as sajtótörvény” helye és szerepe a magyarországi sajtójogi szabályozásban .	17
Erdősi Rebeka: Az abortusz szabályozásának története.....	23
Angeli Rita: Nyitás és zárás – A dualizmus oktatásának végpontjai	28
Papp Eszter: A magyar sportjog története	35
Szabó András: A halálbüntetés szabályozása a 19. századi Magyarországon	39
Erdősi Rebeka: A vallásszabadság és az egyházjog szabályozása a közös horvát-magyar jogtörténetben ...	43
Szabó Patrik: Vissza a jelenbe? – A Nemzeti Hitvallás és a magyar alkotmánytörténet preambuluma.....	54
Heil Kristóf: A feudális viszonyrendszer a 18. században és a jobbágyszabadság eredményei.....	60

[**jog és kultúra**]

Kiállításajánló • Bíróságtörténeti kiállítás- és konferencia-körút	67
Filmajánló • A hatalom árnyékában	68

[**tdk hírek**]

Barkóczy Dávid, Nagy Virág Eszter: Bemutatkozik a MÁJT TDK	69
Kovács Ákos: Az Alkotmánybíróság nem „elefántcsont-toronyban” elzárt intézmény.....	70

A címlapon Marie Antoinette kivégzéséről készült metszet látható.

© Barkóczy Dávid, Kovács Ákos, Zanócz Gréta 2018
© A szerzők, 2018
© Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék, Joghistoria, 2018

Folyóiratunkba továbbra is szeretettel várjuk minden publikálni vágyó hallgató tudományos igényű munkáját, legyen annak témája akár a magyar, akár az egyetemes állam- és jogtörténet.

Elérhetőségünk: joghistoria@gmail.com

JOGHISTÓRIA

SZERKESZTŐSÉG

Felelős szerkesztő:

dr. Képešy Imre

Főszerkesztők:

Zanócz Gréta**Kovács Ákos****Barkóczy Dávid**

ROVATVEZETŐK

Barkóczy Dávid

(Alkotmány-és jogtörténet)

Kovács Ákos

(TDK hírek, Jog- és kultúra)

Sall Zsófia

(Jog- és kultúra)

KORREKTÚRA

dr. Képešy Imre

BORÍTÓTERV ÉS
BELSŐ TERVEZÉS

Barkóczy Dávid

KIADJA

Eötvös Loránd
Tudományegyetem Állam-
és Jogtudományi Kar
Magyar Állam- és
Jogtörténeti Tanszék
(Cím: 1053 Budapest,
Egyetem tér 1-3., II. em. 211.;
Tel./Fax.: 06 1 411 6518)

ISSN 2062-9699

KAPCSOLAT

joghistoria@gmail.com

LAPZÁRTA

2018. május 2.

Kedves Olvasóink!

A Joghistoria szerkesztőségének nevében sok szeretettel köszöntünk Titeket! Folyóiratunk az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék Tudományos Diákkörének hivatalos lapja. Kiadványunk immár több mint két évtizede biztosít lehetőséget Tanszékünk demonstrátorainak és a Tudományos Diákkörben résztvevő hallgatóknak arra, hogy alkotmány- illetve jogtörténeti témájú tanulmányaikat, kutatásaik eredményét publikálják. A korábbi TDK Híradó 2011 óta ISSN számmal is rendelkezik, tehát nemzetközileg elismert időszaki kiadványnak minősül, ezáltal az újságban megjelenő tanulmányok tudományos publikációnak számítanak.

Az elmúlt években nem csupán külsejében, hanem tartalmában is megújult a folyóirat. Legfőbb célunk volt a hagyományok megőrzése mellett egy olyan átalakulás megvalósítása, mely lehetővé teszi a tudományos ismeretek szélesebb körű terjesztését, a folyóirat népszerűsítését, illetve a hallgatók és a tanszék közötti kapcsolat elmélyítését. A Joghistoria új, állandó, tematikus rovatokkal jelentkezik, melyek a tudományos igényű írások mellett a közösségi híreknek és a kulturális tartalomnak is teret biztosítanak. Az újság személyesebb hangvétele, a beszámolók és a fényképek mind azt a célt szolgálják, hogy az olvasók még inkább betekintést nyerjenek a TDK és a tanszék mindennapjaiba. Folyóiratunkba továbbra is szeretettel várjuk minden publikálni vágyó hallgató tudományos igényű munkáját, legyen annak témája akár a magyar, akár az egyetemes állam- és jogtörténet.

Aktuális számunkban a **Alkotmány- és jogtörténet** rovatunkban többek között a párbaj és a sportjog történetéről, a dualizmus kori oktatáspolitikáról, a kiegyezés utáni horvát-magyar közigazgatásról, a 48-as sajtótörvény szerepéről, a vallásszabadság szabályzásáról a közös horvát-magyar jogtörténetben, a halálbüntetés 19. századi szabályozásáról valamint az abortusz szabályozásának történetéről olvashattok. A **TDK hírek**ben többet tudhattok meg a Tudományos Diákkör mindennapi tevékenységéről és munkájáról, valamint beszámolunk a TDK tagjainak az Alkotmánybíróságon tett látogatásáról. **Jog- és kultúra** rovatunkban végül egy-egy jogi vonatkozású filmet, illetve kiállítást ajánlunk Nektek.

Kellemes olvasást kívánunk!

Zanócz Gréta

Zanócz Gréta
főszerkesztő

Kovács Ákos

Kovács Ákos
főszerkesztő

Barkóczy Dávid

Barkóczy Dávid
főszerkesztő

A párbaj kérdése a dualizmus korában

Írta: HAJLIK GÁBOR

A párbaj intézményének hazai előzményei

A 19-20. század párbajpestise, párbajmániája nem előzmény nélküli jelenség. A becsület védelmét szolgáló fegyveres elégtétel társadalmi funkciója lényeges változásokon ment keresztül az évszázadok alatt.

A kezdetek egészen a honfoglalásig nyúlnak vissza és germán mintát követnek.¹ Már az Aranybulla XII. pontjából kiolvasható, hogy a perdöntő bajvívás (ítéleti párbaj) bevett bizonyítási eszköznek számít a korban, az istenítéletek egyik válfajaként. A perbeli bizonyítás a kötött bizonyítási rendszer szabályai szerint alaki volt, mivel „az igen szigorú formaságokhoz kötött bizonyítás nem a valóság megismerésére, hanem a kor szellemének megfelelően sokkal inkább arra irányult, hogy a vitás kérdésekbe való isteni beavatkozást lehetővé tegye.”² Fokozatosan terjedt a gyakorlat, miszerint az eljárás során végig érvényesül a felek szabad akarata a bajvívás vállalása tekintetében,³ míg a részletszabályokat az eljáró bíró állapította meg.⁴

A bizonyítás ezen módját végül I. Mátyás az 1486. évi 18. törvénycikkkel főszabályként eltörölte. Érdekes gondolat – és talán összefüggésben állhat a török-magyar bajvívásokkal is⁵ –, miszerint „a keresztény világnézet teremtette meg a személyes becsület fogalmát s vele karöltve az annak önhatalmú védelmére szolgáló lovagi párbajt.”⁶ E lovagi párbaj volt a főszabály alóli kivétel, szorosan kapcsolódva a kor lovagi eszméjéhez. A curia militaris (lovagi becsületbíróság) kezdetben csak udvari bírósággként működött, de idővel országos jelentőségre tett szert, amikor nemesek és előkelők személyes becsületét érintő ügyről volt szó.⁷ Később Werbőczy Hármaskönyvének II. könyv 36. címe rendelkezett a párviadatok valamennyi formájának betiltásáról, a becsület megsértést pedig pénzbírsággal rendelte szankcionálni. Ezt követően nem maradt hatékony eszköz a becsület

védelmére, a kor nemesének nem jelentett elégtételt a sértőre kirótt pénzbírság. Az egyetlen járható útnak az egyéni elégtétel gondolata maradt, különösen a 17. század második felétől kezdődően. Az itt megjelenő egyéni becsület védelme lesz az alapja a 19. század elején hódító útjára induló párbajnak, mely szűk értelemben véve becsületpárbajnak tekinthető és SEDA szavaival élve „hasonlít a növényhez, melynek magva a műveletlen barbár kor talajában kikelve, a középkorban kitejlesnek indulva jelenleg termi gyümölcsét.”⁸

A párbaj fokozatos térnyerése és ennek tarthatatlansága

Míg a 17-18. században a párbajozás csak az arisztokrácia és a katonaság körében továbbélő hagyomány, addig a dualizmus korában már szélesebb társadalmi körben is bevetté válik. A jelenség mintegy párosult az úriemberség eszméjével, melyhez 19. század második felére már nem volt szükség nemesi származásra, hagyományos nemesi értékekre viszont annál inkább.

A fő kérdés a párbajképesség körül forgott, ugyanis, ha valakit elfogadtak ellenfélnek, azzal mintegy elismerték úriemberségét. Ezen a ponton érdemes kitérni a Nemzeti Casino történetére. Az 1827-es eredeti szöveg alapján szabályzatának 5. § kimondta, hogy a Casino tagja lehet minden tisztességes, művelt magavisetű, feddhetetlen jellemű önálló férfi, ha casinoi tagul az alább meghatározott módon a szükséges szavazattöbbséggel felvétetik. Politika pártszínezet és osztálykülönbség a tagok felvételénél vagy kirekesztésénél mérvadó nem lehet. A közfelfogás szerint mégis egy zárt klub volt, aminek hatására „sok településen a helyi elit külön kaszinókba tömörült, míg a középrétegek polgári kaszinót vagy olvasó egyletet hoztak létre maguknak, másutt külön zsidó kaszinók alakultak.”⁹ A társadalmi megítélés egybeesett a párbajképesség kérdésével.

Széles réteg mintegy a felsőbb körökhöz vezető utat látott a párbajozásban, melynek veszélyeit a kortársak kevese érzékelték. Ugyanis bárkivel nem lehetett kiállni; annak eredményeként „a társadalom tisztességes tagjainak a párbajképtelen elemek általi terrorizálása” szokássá válna – figyelmeztet Marciányi.¹⁰ Nem volt ugyanakkor könnyű helyzetben a kor embere, hiszen belső erkölcsi elégtétel iránti vágya helyett – amennyiben megvolt egyáltalán – gyakran a külső társadalmi kényszer által gerjesztett nyomás volt az, ami kiállásra készítette. Ezt példázza az is, miszerint „általánosan elterjedt nézet volt, hogy létezik valamiféle titkos belső törvény, mely szerint a kaszinót ért bármely sérelmet a tagoknak párbaj útján kell megtorolniuk.”¹¹ Ez a közösség becsületének védelme érdekében történt, hiszen a csoportot ért sérelem mintegy átsugárzott a tagokra, akik ezt nem hagyhatták annyiban. Fontos megemlíteni a belső és külső becsületre vonatkozó elméleteket,¹² melyek „oly lényeges, egymástól elválaszthatatlan összeköttetésben vannak, mint test és lélek, s’ csak együtt képeznek egy valódi, élő egészt.”¹³ Egyrészt tehát a hagyományos társadalmi szerep hozza magával, hogy ha folt esik a becsületen, akkor elégtételt kell venni, másrészt ez elvárás is az adott társadalmi körben.

Példának okáért ilyen okból születtek megbízólevelek a korban: „Alulírott sértve érzem magam, mert dr. Kobold Dénes úr (...) Kiss és Nagy urak előtt felőlem úgy nyilatkozott, hogy én piszkosan játszom a hazardjátékot és játéktartozásaimat csak elkésve, többszöri felszólítás után fizettem meg.”¹⁴ Nyilvánvaló, hogy az ügy súlyossága nem kívánna életet veszélyeztető párbajt, de azt, akiről ilyen hírek keringtek, idővel kirekeszthette a társaság. A dualizmus második felére már jellemző, hogy – különösen azoknál, akik társadalmi előmenetelük érdekében ragadnak fegyvert – a párbajok elvesztik lovagi jellegüket, a becsvágy és a hiúság lesz a kihívások legfőbb motivációja, öncéllá silányul a régi eszme. Elég csak Kosztka Emilre utalni, a párbajhősre és doktorra, aki „életében több sebet ütött, mint amennyit meggyógyított”¹⁵ és aki bandájával rettegésben tartotta a budapesti

éjszakát; minden lehetőséget megragadtak, hogy párbajt provokáljanak. Egy másik korabeli példa, hogy „ki nem ismerné ama hamis kártyás történetét, ki tetten kapatva azon szemrehányásra, hogy corrigálta a szerencsét, az őt leálcázott férfinak azt felel: Lehet, hogy igaz, de nem szeretem, ha reá figyelmeztetnek; másnap pedig párbajban szíven lőtte azt, a ki őt megsértette.”¹⁶

Végezetül pedig álljon itt egy Herczegh által leírt eset: „A kitűnő tornászgavallér bevetette magát az ablakon a szobába, a hol a férj és feleség bizalmasan csevegve ültek egymás mellett. Kedélyesen jó estét kívánt, bemutatta magát udvariasan, leereszkedett egy karosszékbe és kijelentette, hogy addig el nem megy, míg a szép asszony őt meg nem csókolja. A félelmes lövő és vívó fellépése olyan konsternáló hatást gyakorolt a megrémült házaspárra, hogy az asszony csakugyan megcsókolta az éjjeli vendéget, ki arra udvariasan köszönt és távozott.”¹⁷

Megoldási kísérletek

Annak ellenére, hogy hazánkban a 16. századtól kezdve folyamatosan törvényileg tilalmazott jogellenes cselekményről van szó, a párbajozás aranykorát élte a dualizmus alatt. A Deák-féle 1843. évi büntetőjogi javaslat is foglalkozott a párbaj kérdésével, azonban igen megengedő módon. A párbajt annak eredménye minősítette, így attól függően testi sértés vagy gyilkosság jöhetett számításba, enyhébb eredmény esetén azonban kizárólag a sértett fél részéről érkező panasz esetén léptek volna fel a párbaj ellen. Kérdés persze, hogy mennyire fér össze a lovagiasság eszményével, hogy bepanaszoljuk ellenfelünket egy vesztésen vívott párbaj után.

A Csemegi-kódex részben továbblépett és XIX. fejezetében sui generis bűncselekményként szabályozta a párviadalt. Tette mindezt úgy, hogy közben a párbaj fogalmának meghatározásával adós maradt.¹⁸ A témában könyvtárnyi irodalom született, amiben a párbajra alkotott értelmezések szempontjából jelentős különbséget nem találni. A modern értelemben vett becsületpárbaj definíciója SEDA megfogalmazásában „két személynek, előleges megegyezés folytán, bizonyos szabályok

szerint segédek jelenlétében, öldöklő fegyverekkel vívott veszélyes harca, a sértett becsület helyreállítása végett.”¹⁹ A lényeg persze a részletekben rejlik, amit párbajkodeksek sora fejteget. Legfontosabb a Clair-félét megemlíteni, amely az 1897. évben jelent meg első ízben és összesen 29 kiadást ért meg, utoljára 1944-ben adták ki.²⁰ A párbajkodeksek többsége támogatta a párbajozás nemes intézményét, de fő céljuk mégis az emberi élet védelme volt, hogy gátat szabjanak a fölösleges öldöklésnek, mivel rengeteg baleset történt a szabályok hiányos ismeretéből adódóan. „És a párbaj divatos lett, még ennél is több: sík. Nincs nyilvános mulatság, melyre, mint meleg esőre a gomba, egész sereg párbaj ne következhetnék. Hisz már-már odajutunk, hogy a jogászbálra csak az kaphat meghívót, aki hiteles okmánnyal igazolja, hogy a Code de duelt betéve tudja.”²¹

A törvényi tiltás látványosan hatástalannak bizonyult. Ez részben a gyakorlat ingatagságából,²² részben pedig a szabályozás jellegéből fakadt. A Csemegi-kódex XVII. fejezete szabályozta a rágalmazás és a becsületsértés eseteit, ám a szankciók nem szolgálták kellő mértékben a becsület védelmét, így továbbra is a párbajozás maradt az egyetlen alternatíva a kor emberének. (Ehhez hozzá tartozik az is, hogy a korabeli magyar magánjog még nem vonta szabályozási körébe a személyiségi jogok ezen területét.) A Csemegi-kódex 293. §-ának értelmében valakinek kihívása párviadalra, úgyszintén a kihívás elfogadása: vétséget képez, és 6 hónapig terjedhető államfogházzal büntetendő. A párviadal szabályozásának kódexen belüli elhelyezkedése arra utal, hogy egyfajta hidat képez az élet és testi épség elleni cselekmények között.²³ Az államfogház-büntetés részletes szabályait a 2106/1990. I. M. E. rendelet tartalmazta.²⁴ A büntetés célja a további elkövetéstől való visszatartás volt, a körülmények azonban távolról sem voltak elrettentőek. Sőt, Vámbéry egyenesen így fogalmaz: „Német- és Oroszországon kívül nincs Európában állam, mely a párbaj ellen az államfogház című operette büntetést alkalmazná, azt a büntetést, mely nem sújt, hanem felemel, mely

a becsület vértanújának fénykoszorújával övezi a társadalmi előítélet rabjainak homlokát. Arcpirító a törvények képmutatása, mellyel meghajlik az úri kaszinók exigenciája előtt s az államfogházi elbocsátó levélben erkölcsi bizonyítványt ad a becsületrend minden lovagias, de néha sikkasztó vagy hamisan kártyázó tagjai kezébe.”²⁵

Akár úgy is tűnhetne, hogy a szabályozás titkon támogatta a párbajozást, ugyanakkor látni kell, hogy Csemegi és kortársai tisztában voltak azzal, hogy önmagában a törvényi tiltás nem jelenthet megoldást a társadalomban ily mélyen gyökerező jelenség kigyomlálására. Hadas szerint az uralkodó politikai osztály – privilegizált helyzetének köszönhetően – egy ideig még kivonja magát a tiltó szabályok alól, közben pedig a párbaj fokozatosan illegalitásba kényszerül.²⁶ A századforduló környékén tomboló párbajmánia azonban ennek a körnek is egyre kellemetlenebbé vált, így közös gondolkodás kezdődött. A becsületsértések angol mintára való szigorúbb büntetése kézenfekvőnek tűnt, ám nem elégségesnek; a becsület védelméről szóló 1914. évi XLI. törvénycikk a gyakorlatban csekély előrelépést jelentett. Hatékonyabbnak látszott párbajbíróságok felállítását, amik a korábbi curia militaris mintájára csak az elkerülhetetlennek látszó párbajok megvívását engedélyezték.²⁷

Végezetül érdemes megemlíteni a párbajellenes mozgalmat, mely Európa-szerte virágzott és hazánkban is rügyet bontott, ámbar kevés sikerrel.²⁸ Az Országos Párbajellenes Szövetség 1903-ban jött létre, majd országszerte sorra helyi ligák alakultak, ezekhez kapcsolódott a becsületbíróságok rendszere.²⁹ A 20. század elején már megjelenik a gondolat, miszerint a legszebb elégtétel a bocsánatkérés, ezzel egy időben pedig kiépül a becsületügyi (választott)bíraskodás eljárásrendje. A becsületbíróság döntött a sértés erkölcsi minősítéséről, hogy valóban helye van-e párbajnak. A párbajbíróság a segédek közti elvi véleménykülönbségek feloldására szolgált, míg végül a fegyverbíróság a használandó fegyverek és egyéb feltételek meghatározása során jutott szerephez.³⁰

A párbaj alkonya

A párbaj intézményében rejlő legnagyobb ellentmondás, hogy olykor még leghevesebb ellenzői is kiállni kényszerültek. Hiába a belső meggyőződés, amikor „a törvény által bűncselekménynek minősített cselekmény elkövetését a közvélemény súlyos következmények kilátásba helyezésével követeli.”³¹ Tóth szerint „a bíró bitófára küldheti, szegyenköre állíthatja a párbaj hőjét; a közvélemény sok esetben megkoszorúzza őt, míg azt, kit a törvény meg akar védeni a kéntelenségtől, hogy a bőrét a golyónak s a kard élének kitegye, kipisszegi s megszégyeníti.”³² Ez a társadalmi megbélyegződéstől való félelem volt mindennek a gyökere, ilyen szempontból a kihívás indoka másodlagossá is vált. Ez ellen pedig a jogalkotás és

a széleskörű társadalmi fellépés együtt sem vezettek érdemi eredményre a dualizmus időszakában. Az 1910-es évektől figyelhető meg némi enyhülés, de valódi csökkenést az első világháború hozott. A két világháború közötti időszak hullámváltozást mutatott a párbajok számában, de sokatmondó, hogy 1936-ban azonos címmel megfilmesítésre került Hunyady Sándor Lovagias ügy című drámája, mely a párbajt egyenesen nevetség tárgyává teszi. Tényleges megszűnésről pedig a második világháborút követően lehet beszélni, szoros összefüggésben az országot ért súlyos veszteségekkel, valamint a közben lezajló társadalmi átalakulással. Mára pedig a párbaj emlékét legföljebb a vívótermek hangulata idézheti számunkra.

Jegyzetek és hivatkozások

¹ THÓT László: Az istenítéletekről, különös tekintettel hazánkra. Budapest, 1908, Bosnyák Nyomda. 59.o.

² KIRÁLY Tibor: Büntetőeljárás jog. Budapest, 2008, Osiris Kiadó. 28.o.

³ HAJNIK Imre: A magyar bírósági szervezet és perjog az Árpád- és vegyes-házi királyok alatt. Budapest, 1899, Magyar Tudományos Akadémia. 378-384.o.

⁴ PESTY Frigyes: A perdöntő bajvívások története Magyarországon. Pest, 1867, Eggenberger. 31.o.

⁵ Bővebben I. TAKÁTS Sándor: A török-magyar bajviadalok. Budapest, 1913, Franklin-Társulat.

⁶ VUTKOVICH Sándor: A párbaj. Pozsony, 1895, Eggenberger. 15.o.

⁷ HAJNIK 1899, i.m. 61-62.o.

⁸ SÉDA Ernő: A párbaj. Budapest, 1882, Wilckens és Waidl Könyvnyomdája. 14.o.

⁹ PAJKOSSY Gábor: Egyesületek a reformkori Magyarországon. In: História, 1993/2. 7-8.o.

¹⁰ MARCZIÁNYI György: Párbaj és kiállítás, a párbajképesség kérdése körül felmerült legújabb elmélet fejtegetése. Budapest, 1882, ifj. Nagel Otto nyomdája. 28.o.

¹¹ NOVÁK Béla: Fővárosi kaszinók a 19. században. In: Budapesti Negyed, 2004/4. 109. o.

¹² SCHOPENHAUER, Arthur: A becületről és a párbajról. Budapest, 1894, Hornyánszky. 30-31.o.

¹³ TÓTH Lőrincz: A párbaj – értekezés, olvasta a Magyar Academia 1865. január 23-án tartott ülésében. Pest, 1865, Trattner Károly Nyomdája. 8.o.

¹⁴ SGARDELLI, De Caesar: Párbajkodeks, különös tekintettel a lovagias ügyek elintézésénél figyelembe jövő katonai szabályokra és rendeletekre. Budapest, 1932, Singer és Wolfner Irodalmi Intézet Rt. 29.o.

¹⁵ NÉMETH G. Béla (szerk.): Herczeg Ferenc emlékezése I. A várhegy. Budapest, 1985, Szépirodalmi Könyvkiadó. 171.o.

¹⁶ MARCZIÁNYI 1882, i.m. 28.o.

¹⁷ HERCZEGH Mihály: A párbaj keletkezése és csökkentése. Különös tekintettel az Országos Békeegyesület és az Egyetemi Békesszövetségre. Budapest, 1903, Politzer Zsigmond és Fia. 6.o.

¹⁸ A bíróság elé került Várady-Rohonczy párbaj esetében arról is döntenie kellett a Budapesti Királyi Törvényszéknek, hogy a kiállítás büntetendő cselekménynek minősül-e. A konkrét esetben ugyanis Rohonczy védekezésének alapját az képezte, hogy nem rendes párbajról volt szó, mivel ő előzetesen kijelentette, hogy ugyan kiáll a golyó elé, de ő maga nem használja a fegyverét és azt csövénél fogva végig leeresztett kakassal tartotta. Forrás: A Várady-Rohonczy párbaj a budapesti kir. törvényszék előtt 1882-ik évi június hó 3-ik napján (gyorsírói jegyzetek nyomán). Budapest, 1882, Pesti Könyvnyomda Rt.

¹⁹ SÉDA 1882, i.m. 86.o.

²⁰ Érdemes megemlíteni még CHAPPON Lajos és SGARDELLI, De Caesar kódexeit. Előbbi már 1848-ban megjelentette vázlatos írását *A párbaj szabályai* címmel, míg utóbbi zsebkódexet írt, hogy azt a felek mindig maguknál tarthassák vitás szituációk esetére.

²¹ SZÉKELY Ferenc: A párbaj divatja. In: Pesti napló. 1882/98. II. melléklet

²² ANGYAL Pál: A magyar büntetőjog kézikönyve. Az ember élete elleni bűncselekmények és a párviadal. Budapest, 1928, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt. 99.o.

²³ A Csemegi Kódex 283. § értelmében az amerikai párbaj – ahol a felek a sorstól teszik függővé, hogy közülük melyikük legyen öngyilkos – az élet elleni bűncselekmények között kapott helyet, bár ezt a megoldást dogmatikai szempontból több bírálat is érte. Forrás: FILÓ Mihály – MOLNÁR G. Fruzsina: Az öngyilkosság a jogtörténetben. In: Jogtörténeti Szemle, 2006/2. 35.o.

²⁴ Hivatkozta JUHÁSZ Andrea: A párviadal vétsége és az államfogház-büntetés a Csemegi-kódex szabályozásának tükrében. In: De iurisprudentia et iure publico, 2014/2. 6.o.

²⁵ VÁMBÉRY Ruzstem: A párbaj Angliában és nálunk. In: Huszadik Század, 1902. 38.o.

²⁶ HADAS Miklós: A párbaj és a vívás - Adalékok a modern férfiaság genezisének vizsgálatához. In: Café Babel, 2000/3. 97.o.

²⁷ HERCZEGH 1903, i.m. 14-17.o.

²⁸ Bővebben I. BOURBON Alfonz: Történeti vázlat a párbajellenes és becsületvédelmi ligák keletkezéséről és fejlődéséről Európa különböző országaiban. Budapest, 1909.

²⁹ Bővebben I. DESSEWFFY Arisztid: Párbajellenes mozgalom Magyarországon. Budapest, 1905, Thália Nyomda.

³⁰ SGARDELLI, De Caesar 1932, i.m.70-83.o.

³¹ ANGYAL Pál: A közvélemény-büntetés. Budapest, 1933, Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt. 78. old.

³² TÓTH 1865, i.m. 39.o.

A kiegyezés utáni horvát és magyar közigazgatás összehasonlítása

Írta: VARGA LUCA

Dolgozatomban az 1867. évi magyar-osztrák kiegyezés, illetve az 1868. évi horvát-magyar kiegyezés közigazgatási vonatkozásait, a kiegyezést megelőző körülményeket, valamint a kiegyezés utáni közigazgatást szeretném kifejteni, majd lezárásképp összehasonlítani a mai magyar, illetve horvát közigazgatással, hogy melyek azok az elemei, amelyek még megmaradtak, illetve melyek azok, amelyek mára már teljesen eltűntek, mennyi közöttük a hasonlóság, különbség.

Még a középkor idején, házasodással trónra került Habsburg uralkodók ellen a 19. század közepe táján a birodalom több különböző részéről is nemzeti törekvéseket hirdető mozgalmak indultak, melyek 1848-ra elérték a magyarokat is. Ők eddig azért nem léptek, nem gondoltak az elszakadásra, mert az önálló magyar államiság belső és nemzetközi feltételeit egyaránt gyengének ítélték

Azonban 1848 tavaszán megvalósult a legfőbb célkitűzés: a széleskörű önkormányzat a Habsburg birodalmon belül, amelyet fegyveresen is kész volt a nemzet megvédeni az ellenforradalmi erőkkel szemben. 1849. tavaszára Magyarország fegyveres ereje elégnek bizonyult a teljes függetlenség kivívására¹, így 1849. április 14-én a debreceni Nagytemplomban a Függetlenségi Nyilatkozat keretein belül kimondták Magyarország függetlenségét. Ám a magyar függetlenség nem tartott sokáig, ugyanis Bécs igénybe véve az orosz cár segítségét, rendkívül gyorsan megszüntette a magyar függetlenséget és hamar el is indultak a véres megtorlások.

Ausztria azonban az Európában zajló más háborúi miatt rákényszerült arra, hogy saját birodalmán belül egységet teremtsen a külpolitikai sikereinek érdekében. Ennek hátterében az állt ugyanis, hogy a stabil belpolitikai helyzet mellett, stabil pénzügyi háttérre is szüksége volt. Bécs elkezdett a birodalom nemzetei, különösen a másik

hegemón nemzet, a magyarok felé nyitni, de Ferenc József, osztrák uralkodó konzervatív jelleméből fakadóan nem volt hajlandó túl sokat engedni.

1861. február 26-án adták ki a Februári Pátentst, amely a birodalom számára felállított egy kétkamarás birodalmi parlamentet, ahová lakosságszám-arányuknak megfelelően küldhettek a nemzetek képviselőket. Emellett látszólag új alkotmányt "ajándékozott" népeinek azzal, hogy számos autonóm intézményt visszaállítatott, köztük az erdélyi országgyűlést.

1863-ban még hatályban volt a Februári Pátens, amikor az erdélyi országgyűlés magyar követek nélkül kimondta, hogy több autonómiát követelnek Erdély számára, illetve a negyedik hivatalos nyelvvé tették a román. Az erdélyi csonka parlamenten hozott határozatokat az 1867-es kiegyezéskor érvénytelenítették,² egészen pontosan Ferenc József 1867. június 20-án küldött uralkodói leiratot az erdélyi főkormányshoz, mely az 1865. december 25-én elnapolt kolozsvári erdélyi országgyűlést fel is oszlatta, az 1863-64. évi nagyszebeni országgyűlés határozatait pedig hatályon kívül helyezte.³

A magyar országgyűlést 1865 decemberére hívták össze. Az országgyűlésnek két kamarája volt, a képviselőház, ahova a nép választott képviselői kerültek, illetve a felsőház, ahová a született grófok, hercegek és bárók a felnőttkor határának elérésével automatikusan bekerültek és mellettük még a püspökök, az érsek, továbbá a megyéket kormányzó főispánok kerültek be.⁴ Az 1865 végén megkezdődött tanácskozásoknál Deák Ferenc és az őt támogatók biztosak akartak abban lenni, hogy ha esetleg a megegyezés létrejön, akkor nem fogják a parlamentet szétkergetni később és ismételtlen Bécsből abszolutisztikus módszerekkel kormányozni. Deákék követelték, hogy állítsák helyre az 1848-as törvények érvényét, így a király

nevezzen ki az országgyűlésnek felelős miniszterelnököt.⁵

Ferenc József 1867. február 17-én nevezte ki a kormányt, miniszterelnöknek gróf Andrássy Gyulát, aki egyben a honvédelmi miniszter is volt. A pénzügyminiszter Lónyay Menyhért lett, vallás- és közoktatásügyi miniszter báró Eötvös József, igazságügy-miniszter Horváth Boldizsár, belügyminiszter báró Wenckheim Béla, kereskedelmi miniszter Gorove József, közlekedési miniszter Mikó Imre, király személye melletti miniszter pedig gróf Festetich György lett, így formailag visszaállították a felelős kormányzás elvét.⁶

1867. március 12-én az uralkodó látogatást tett Pesten, ami után 1867. március 30-án a képviselőház elfogadta a 67-es bizottság közösügyi javaslatát⁷, amely egy szövetségekötés volt a két ország között a külpolitikai veszélyekkel, valamint a szláv nemzetiségi törekvésekkel szemben. A közösügyi javaslatot 1867. május 29-én a képviselőházban 209:89 arányban, 83 tartózkodás mellett fogadták el.⁸ A nagy többséggel megszavazott javaslat törvénybe iktatásához még egyetlen államjogi aktus hiányzott; Ferenc Józsefet, aki ekkor már közelítőleg 20 éve volt uralkodó, törvényesen is királlyá kellett koronázni.⁹

Az uralkodót 1867. június 8-án koronázták feleségével, Erzsébet királynéval Magyarország és társországai királyává és királynéjává, Pesten hatalmas pompa és ünnepségek közepette.¹⁰ Az ünnepségek és dicső eseményekre való tekintettel Ferenc József 1867. június 9-én közkegyelemben részesítette a politikai vagy sajtóügyekben elítélteket és hazatérhetek az emigránsok.

Az uralkodó 1867. július 28-án szentesítette az 1867. évi XII. törvénycikket, a kiegyezés 69 §-ból álló törvényét. A kiegyezés tartalma szerint a közös uralkodó mellett, a közös ügyek és a közös érdekeltségű ügyek azok, amelyek a két országot összetartották, amelyek között teljes egyenlőség, szigorú egyenjogúság és paritás van. A kiegyezés és magának a dualizmus rendszerének fő negatívuma pont ebben rejlett;

csupán a birodalom két legerősebb, hegemoniával rendelkező nemzet viszonyát rendezte, de a birodalom többségét alkotó egyéb nemzetek igényeit figyelmen kívül hagyta.¹¹

A közös ügyek voltak a közös hadügy, külügy és ezek finanszírozását hivatott pénzügy, amelyek mellett még egy közös minisztertanácsot is felállítottak Bécsben, ugyanis minden ilyen intézmény ott volt megtalálható. A közös ügyek fórumai a delegációk és a közös minisztériumok voltak. A magyar vezető politikusok, akik megalkották a kiegyezést, nem szerettek volna Béccsel közös parlamentet létrehozni, mert mindkét fél igyekezett saját autonómiáját megőrizni. Ennek ellenére kívánták egy parlamentszerű intézmény létrehozását, amelynek a közös miniszterek felelősek.

A kiegyezési törvény (1867: XII. törvénycikk) ezért 27., 39., 50-51. §-ban kimondta a közös miniszterek politikai és büntetőjogi felelősségét a delegációk előtt.

A delegációkba mindkét ország 60-60 főt küldhetett. A magyaroknál az arányok úgy oszlottak meg, hogy a képviselőházból 40 főt küldtek, míg a felsőházból 20 főt, akiknek megbízatása 1 évre szólt.¹²

Az 1867: XII. törvénycikk 8. § értelmében “A külügyminiszter tevékenységi körébe tartoznak a diplomáciai és kereskedelmi képviselők, valamint a nemzetközi szerződések ügyei”.¹³ A közös külügyminisztert az uralkodó nevezte ki, akárcsak a többi közösügyi minisztert, de a hadügyminiszter sosem volt magyar. Az első közösügyi minisztereket Ferenc József 1867. december 24-én nevezte ki; külügyminiszter Friedrich Beust báró, pénzügyminiszter Karl Becke báró, míg hadügyminiszter Franz John báró lett. Utóbbit tisztségéből a király 1868. január 18-án felmentett, akinek utóda Franz Kuhn báró lett. Bécsben 1868. január 20-án megkezdődtek az első közösügyi delegáció ülései.¹⁴

A három közösügyi minisztérium nem alkotott valamiféle közös vagy birodalmi kormányt, lényegében hatáskörük csak a külügyre és a hadügyre korlátozódott. Nem volt külön

kormányfője (miniszterelnöke) sem, így jelentősen eltérő volt a miniszteriális kormány klasszikus polgári típusától. A közösügyi minisztérium tényleges feje az uralkodó volt, amely megmutatkozott abban is, hogy a fontosabb ügyeket az uralkodó személyes elnökletével tartott koronatanácson vitatták meg.

A közös miniszterek törvényben megállapított delegációk felé létrehozott felelőssége gyakorlatilag nem érvényesült, mert a tényleges felelősséggel az uralkodónak tartoztak, aki lényegében szuverén módon döntött ezen ügyekben. A közös miniszterek személyi változásairól kizárólagosan a király döntött, így mindig olyan emberek kerültek ezekbe a pozíciókba, akik az ő politikáját támogatták, bizalmát élvezték.

A közös ügyekben való döntést mindig megelőzte egy előzetes tanácskozás. Emellett egyezségekre való jutás kötelezettsége is fennállott, amelynek helyszíne a közös minisztertanács volt. A közös minisztertanács állandó tagjai voltak a mindenkorai közös miniszterek, a két ország miniszterelnökei, illetve szükség esetén meghívták a napirenden lévő ügyek szakminisztereit, a hadsereg magasrangú vezetőit.¹⁵

A legfőbb szerepe a három miniszter közül a közös külügyminiszternek volt, aki az uralkodó távolléte esetén a közös minisztertanács elnökletét is ellátta. Az ő feladata volt továbbá az uralkodó elgondolásaival összhangban a birodalom általános politikai irányvonalának kidolgozása és végrehajtása.

Fontos, de másodrangú szerepe volt a hadügyminiszternek, akinek hatásköre lényegében csak a hadügyi igazgatásra terjedt ki, ugyanis a hadsereg vezetését, szervezetének meghatározását, személyi állományának betöltését az uralkodó saját magának tartotta fenn. Ezáltal a magyar alkotmányos szervek sem szólhattak bele a hadsereg ügyeibe. Számukra megmaradt az újoncok megajánlása, a katonaság elhelyezése, illetve a katonaság élelmezését érintő kérdések megvitatása és eldöntése. Az az érdekes helyzet állt így elő, hogy bár az uralkodó jogilag szuverén

módon rendelkezett a hadsereg felett, de katonáért és pénzért az országgyűléshez kellett fordulnia.¹⁶

A három közös miniszter közül a legkisebb jelentőséggel a pénzügyminiszter bírt, akinek az volt a feladata, hogy a közösügyi költségvetést összeállítsa. Az azonban ténylegesen az országos pénzügyminiszterektől függött, akik a tényleges pénzügyi fedezetről gondoskodtak. Később megkapta Bosznia - Hercegovina irányítását, így a minisztérium önálló feladathoz jutott.

A közös pénzügy esetében mindkét országgyűlés küldöttségeket választott, akik javaslatokat tettek, hogy milyen kvótát állapítsanak meg. A kvótát, amely arról szólt, hogy a magyar korona országai a közösnek elismert államügyek költségeit viselik, törvényben fogadták el és 10 évre volt érvényes. Az első kvótát Ferenc József 1867. december 27-én szentesítette, amelynek értelmében Magyarország az elkövetkező évtizedben a közös költségek 30%-át köteles volt fedezni.¹⁷

Budán, illetve Pesten ült össze a magyar országgyűlés, amelynek két külön tanácskozási testülete volt, az úgy nevezett alsóház, vagyis a képviselőház és a felsőház. A képviselőházba a nép által választott képviselők kerültek be, akik mandátumukat szavazás útján szerezték meg. Szavazati joga azon férfiaknak volt, akik némi vagyonnal vagy jövedelemmel rendelkeztek, esetleg magasabb iskolai végzettséggel és betöltötték a szavazáshoz előírt életkort.

Budán, a Sándor-palotában volt a miniszterelnökség székhelye. Szintén a Várban, a közeli utcákban pedig a minisztériumok voltak. A minisztériumok akkoriban kevés hivatalnokot foglalkoztattak, mert a minisztériumok dolga gyakorlatilag annyi volt, hogy a rendeleteket előkészítsék és azok végrehajtását felügyeljék, mivel a helyi közigazgatási szervek felett nem rendelkeztek közvetlen hatalommal.¹⁸

A legfontosabb minisztériumok a pénzügyminisztérium és a belügyminisztérium voltak Magyarországon. A belügyminisztérium alá tartoztak a közigazgatási feladatok, a megyék és városok önkormányzata feletti felügyelet, valamint

a falvak biztonságának megőrzéséért kirendelt csendőrség irányítása is. Az Andrássy-kormány belügyminisztere báró Wenckheim Béla volt.

A pénzügyminiszteri pozíciót betöltő Lónyay Menyhért feladata az volt, hogy az állami költségvetést végrehajtsa, vagyis az adókat beszedje, államkölcsönöket szerezzen, valamint a kiadások fedezését biztosítsa. A pénzügyminiszter rendelkezett emellett még az állam tulajdonába tartozó földekkel, bányákkal, gyárakkal, így azokat akár el is adhatta, vehetett is újat.¹⁹

Az 1867-es kiegyezést követően Magyarországon helyreállt a belső ügyeket illetően az országgyűlés hatásköre, visszaállt a felelős kormányzati rendszer, a miniszteri felelősség újra életbe lépett. Ezek alapján azt mondhatjuk, hogy Magyarország saját belső ügyei vonatkozásában autonóm államként működött a bécsi udvarral szemben.

Elvileg ugyan Magyarország saját, önálló pénz- és vámrendszert alakíthatott ki magának, de a kiegyezés megkötői úgy gondolták, hogy célszerűbb lenne, ha közös pénzrendszerben állapodna meg egymással Ausztria és Magyarország, így létrehoztak egy "gazdasági kiegyezést", amely 10 évre szólt. A megállapodás szerint egységesítették a közlekedési és postai szabályzatot is, a mértékrendszer közössé vált és külön biztosította, hogy a birodalom bármely polgára bárhol a birodalmon belül szabadon folytathasson ipart, végezhesen kereskedelmi tevékenységet.²⁰

1868. március 9-én az Osztrák-Magyar Monarchia kereskedelmi- és vámszerződést kötött a német Vámegegyesülettel, amelynek alapelvei értelmében nem gátolják ki-, be- és átviteli forgalommal egymás kereskedelmi forgalmát, más államokkal nem kötnek kedvezményesebb tarifamegállapodásokat, mint egymással kötöttek. 1868. április 30-án szentesítette a király az 1868. évi VI. törvénycikket a kereskedelmi és ipari kamarák működésének szabályozásáról. Lónyay Menyhért 1868. április 16-án terjesztette elő a dualizmus kori Magyarország első éves állami költségvetését a magyar országgyűlés elé.

A dualizmus kétségtelenül csapást jelentett a magyarországi nemzetiségekre, ugyanis így nem jött létre Magyarország föderatív-nemzeti átalakulása, hanem a nemzetek minden törekvésük ellenére teljesen kiszolgáltatottá váltak a magyar hegemoniának. Még 1867. februárjában 26 román és szerb képviselő nyújtott be törvényjavaslatot a nemzeti albizottsághoz, amelyben leszögezték, hogy a magyarok mellett a románok, szerbek, németek, horvátok, szlovákok és oroszok egyenjogú országos nemzetnek ismertetnek el. Amely nemzetiségi és nyelv politikai egyenjogúsága Magyarország területi épségi és politikai egységi korlátai között alaptörvényileg biztosított számukra. A nemzetiségi képviselők javaslatának az volt az alapelve, hogy a nemzetek mint kollektív személyek elismerve legyenek.²¹

A magyar politika két vezető liberális szereplője, báró Eötvös József az Andrássy-kormány vallás- és közoktatásügyi minisztere, valamint Deák Ferenc nem akarták elnyomni a kisebbségeket. Így kidolgoztak egy olyan törvényjavaslatot, amely elgondolása szerint a nemzetiségek helyihatósági (községi és megyei) autonómia keretei között érvényesíthetnék saját nyelvüket, fejleszthetnék tovább kultúrájukat. A magyar politikai vezetőréteg ugyanakkor Magyarország mindennemű egységét akkor látta biztosítottnak, ha a magyarság tölti be az állam gazdasági, kulturális és főképp politikai vezető szerepét, így mindenféle föderatív gondolatot elutasított kezdetben.²²

A végleges nemzetiségi törvényt végül a megyei nemesség nyomásának engedve kezdték el tárgyalni. A liberális szellemű 1868. évi XLIV. törvénycikket az uralkodó 1868. december 6-án szentesítte, amelynek értelmében bármilyen nemzetiségi állampolgár anyanyelvén szólalhatott fel a községi, a törvényhatósági és az egyházi gyűléseken, anyanyelvén intézhetett beadványokat valamennyi hatósághoz és azokra anyanyelvén kellett választ kapnia. A felsőbb állami bíróságok nyelvét a törvény a magyart tette, de ha esetleg egy nem magyar anyanyelvű peres ügy került eléjük, akkor az állami fordítókkal intéztették a fordítást. Azt is kimondta a törvény, hogy

valakinek a nemzetisége nem tekinthető akadálynak bármi magasabb hivatalra vagy méltóságra emelkedés betöltéséhez.²³

A nemzetiségi törvényhez valamennyire kapcsolódóan, egy nappal előtte 1868. december 5-én szentesítette Ferenc József a népiskolai törvényt (1868:XXXVIII. tc.). A népiskolai törvény alapján bevezették az általános tankötelezettséget 6-12 éves korú gyermekek körében, és emellett lehetővé tette azt, hogy minden tanuló a saját anyanyelvén tanulhasson állami tagintézetekben addig, ameddig magasabb akadémiai képzésre nem mennek.

Az 1867-es kiegyezési törvény csak a magyar korona és az uralkodó többi országa közötti közjogi viszonyt rendezte, Magyarország belső nemzetiségi kérdéseit nem, így külön kellett az 1091 óta Magyarországhoz tartozó Horvátországgal való viszonyt rendezni.

Horvátországban a kezdetektől fogva gyakorolta a törvényhozási hatalmat a sabor, amely a nemzetgyűlés volt és amelynek feladatai közé tartozott a törvényhozás, békekötés, a közös politika kialakítása, olykor a herceg megválasztása. A magyar királyok trónra lépése után rendi gyűléssé változott. 1791. után királyi engedély nélkül már nem lehetett saborokat összehívni, amelyek addig a királlyal vagy a horvát bánnal közösen döntöttek közigazgatási, törvényhozási és igazságszolgáltatási kérdésekben.²⁴

A 19. században Horvátországot is elértek az Európában zajló nemzeti függetlenségi mozgalmak. 1847-ben a sabor diktatórikus hatalommal ruházta fel Jellasić bánt, akinek határozata nyomán 1848-ban Horvátország de facto megszüntette Magyarországgal való kapcsolatát (de iure nem), amely 1091 óta, Szent László király óta állt fent.

A horvát országgyűlés hajlandó volt az államjogi kapcsolat megújítására. A két ország között már 1866 tavaszán tárgyalások zajlottak, eredménytelenül, mert a magyar küldöttek elutasították, hogy Fiume és Muraközt átengedjék a horvátoknak, illetve hogy perszonáluniós rendszer legyen a két ország között.

A tárgyalások kudarca után a horvát országgyűlés 1868. december 19-én határozatot hozott, amelynek értelmében Magyarországtól függetlenül, önállóan kívánja rendezni a viszonyát a Monarchia többi országával, ám Bécs elutasította a sabor feliratát és küldöttségét, mert a horvát kérdést már alárendelték a magyarokkal való kiegyezésnek.²⁵

A horvát-magyar közjogi egyezmény (1868:XXX. tc.) értelmében Horvátország saját területtel, törvényhozással és kormányzattal rendelkezett, belső ügyeinek szempontjából teljes autonómiája volt, lakosai politikai nemzet voltak, akik "közjogi szervezetben állók és a közjog alanyai".

Az állampolgárság Szent István koronájának országain belül egy és ugyanaz volt, így a horvát bánnak volt lehetősége elvenni, adományozni az állampolgárságot, akárcsak a magyar belügyminiszternek. Mindkettejük döntése érvényes volt a másik területen is, vagyis, ha a horvát bán adományozott valakinek állampolgárságot, akkor az Magyarország területén is érvényes volt.²⁶

Míg korábban minden hatalmat a sabor gyakorolt, a kiegyezést követően az 1868:XXX. tc. 47., 48., 54., 59. és 70. §-i szabályozták a horvát törvényhozó hatalmat, amelyet a király és a sabor gyakoroltak. A király által szentesített törvényeket a horvát—szlavón—dalmát tárca nélküli miniszter és a bán ellenjegyezték²⁷ (1868:XXX. tc. 44. §, 1873:XXXIV. tc. 5. §). A horvát országgyűlés szervezetét az 1870:11. tc., az 1881. július 15-i autonómiatörvény, valamint az őket módosító 1888. szeptember 29-i törvény, illetve az 1870:11. tc. 14. §-ba foglalt felhatalmazások alapján a házszabályok alakították ki. A sabor székhelyeként a fővárost, Zágrábot határozták meg. A magyar kétkamarás országgyűléssel szemben Horvátországban egykamarás országgyűlés jött létre, mely 90 választott képviselőből és mellette virilistákból (legtöbb adót fizető nemesség) állt és amelyet a király akár fel is oszlathatott. A feloszlatastól számított három hónapon belül azonban új választásokat kellett kiírnia.

A képviselőválasztás is másképp zajlott, mint Magyarországon, mert a horvátoknál kétfordulós volt az országgyűlési képviselők választása. A megbízatás 5 évre szólt, amelyhez abszolút többség kellett a választópolgárok között és a második körben már a legtöbb szavazatot kapó két jelölt közül a többséggel rendelkező került be képviselőnek.²⁸ A képviselői jelölés érvényességéhez az kellett, hogy városok esetében 10, községi kerületekben 5 közvetlen választó jelölje az illetőt, akinek Horvát-Szlavónország területén kellett születnie, horvát közösségben kellett laknia és 24. életévét be kellett töltenie, valamint írni-olvasni tudó férfinak kellett lennie²⁹, aki nem viselt megyei vagy járási közigazgatási tisztséget, ugyanis azok összeférhetetlenek voltak a képviselőséggel.

A képviselők megválasztották titkos szavazással az elnököt és a két alelnököt (az országgyűlés megbízatásának idejére), négy jegyzőt és a háznagyot és ezzel megalakult a sabor, amiről a királyt értesítették.

A horvát törvényhozás hatásköre egyes kérdésekben korlátozott volt. A közigazgatásban az idegenek felett gyakorlandó rendészet, az állampolgárság és honosítás, az útlevel-rendszer ügyeiben, valamint a nem kereskedelmi jellegű egyesületi ügy kérdésében, mert azok egységesek voltak az egész országban. Csak a végrehajtásuk volt autonóm, valamint nem dönthetett igazságügyi kérdéseken³⁰ belül a tengerészeti jog, a szerzői jog, a kereskedelmi és a váltó- és bányajog kérdéseiben.

Az 1868-as kiegészítés után a horvát bán felelősséggel tartozott a sabornak, melyet az 1874. január 10-én kelt törvény szabályozott. Ennek értelmében a bán elleni vádat legalább 20 tag indítványára, a sabor mondja ki. Az Ítélszék ebben az esetben 12 felső bíróból és 12 választott sabori képviselőből állt, élén pedig a hétszemélyes tábla elnöke állt. A vádlott és a vádló visszavethetett 6-6 főt és az így kialakult ítélszék által kiszabott büntetés lehetett a bán szolgálatból való elbocsátása vagy örökös hivatalvesztés.

Isztriában és Dalmáciában még a

horvátoktól is különböző módon zajlott az országgyűlés.

Isztriában a sabor törvényeket javasolhatott a központi kormánynál és helyi adót is megszavazhatott, de csak az állami adó összegének 10 százalékáig. Autonómiája másképp is korlátozott volt, ugyanis az uralkodó bármelyik törvényjavaslatnál megvonhatta a szentesítést.

Isztriában az utolsó tartományi gyűlést 1910-ben tartották, addig dönthetett mezőgazdasági, állattenyésztési, erdészeti, középületi, alapítványi kérdésekben, hadsereg elszállásolásáról, egyházi és világi iskolákról, tartományi költségvetésről. A tartományi gyűlés tagjai, akikből 27-et a négy kúria választói választottak meg, 3 fő virilista volt, valamint hivatásuknál fogva a püspökök is bekerültek.³¹

Dalmáciában a tartomány és a kormány élén a császári helytartó állt és 4 kerületre osztották területet, amelynek központjai a következők voltak: Zára, Split, Ragúzza és Cattaro. A négy kerületen belül voltak járások, benne városi és faluközösségek, élükön előljárók és praetorok, akiket a helytartó választott, illetve tanácsok és önkormányzatok álltak.

Bach abszolutizmusának befejezése után az Októberi Diploma és a Februári Pátens alapján új sabor jött létre Dalmáciában, így a dalmát tartománygyűlés számára új választási rend is alakult ki. A választásokon 43 képviselőből 41-et a választópolgárok választhattak meg a következők szerint. 1. A nagyadófizetők kúriáján 316 nagyadófizető 10 képviselőt választott, a központok szerint a zárai 4-et, spliti 3-at, ragúzai 2-öt, cattaroi 1 főt. 2. kereskedelmi- és ipari kamarák 3 képviselőt választottak: zárai 1-et, spliti 1-et, ragúzai és cattarói közösen 1-et. 3. A városok 8 képviselőt választhattak. 4. A faluközösségek kúriájában 20 képviselőt választhattak (lakosság 90% itt élt). Míg az első három választási körzetben közvetlen választás volt, addig az utolsóban közvetett volt. A 41 választott képviselő hat évre kapott mandátumot, melléjük még a katolikus és az ortodox érsek került be a dalmát tartománygyűlésbe.

A dalmát sabor hatáskörébe tartozott az általános oktatás-, az egészségügy-, a szociális ügyek, a gazdaság terén törvényeket alkotott, amelyek a szentesítést követően érvényesek voltak Dalmácia területén, határozatai végrehajtási erővel bírtak Dalmácia területén. A sabor munkáját az elnök, illetve az alelnök irányította, akiket az uralkodó választott ki a megválasztott képviselők közül. A sabor összehívása a központi kormány javaslatára császári rendeletben történt, elvileg évente, gyakorlatilag, ha Bécs érdekei úgy kívánták, akkor akár 3 évig sem hívták őket össze és az uralkodó fel is oszlathatta a képviselők mandátumának lejárása előtt. Hivatalos nyelve 1883-ig az olasz volt, utána a horvát lett, de az olasz nyelv is engedélyezett maradt.³²

Dolgozatom lezárásaként pedig szeretném röviden ismertetni a horvát és a magyar parlament mai működését.

A horvát parlament az állampolgárok képviselőtestülete és a törvényhozó hatalom letéteményese. Legalább 100, de maximum 160 képviselője van, akiket az általános és egyenlő választójoggal rendelkező választópolgárok választanak meg közvetlen és titkos választással 4 éves mandátumra. Tíz darab választókerület van és 2 külön-külön választókerületben választják meg a nemzeti kisebbségek és a határon kívül élő horvátok a képviselőiket. Egészen 2000-ig fix kvóta (12 fő) alapján választottak a külföldi horvátok képviselőket, majd azután, a szavazáson való részvételhez kötötték a megválasztott képviselők számát.³³

A sabor évente kétszer ülésezik, egy tavaszi és egy őszi ülési időszaka van, de a köztársasági elnök, a kormány, vagy a képviselők többségének kérésére a parlament elnöke a frakcióvezetőkkel való egyeztetés után összehívhat rendkívüli ülést is.

A parlament hatásköre a következőkre terjed ki: alkotmány megalkotása és módosítása, törvények meghozatala, az állami költségvetés elfogadása, háború és béke kérdése, határmódosítás, a nemzeti biztonságról és védelemről szóló stratégia elfogadása, a fegyveres

erők és a biztonsági szolgálatok működésének ellenőrzése, a kormány és a többi parlamentnek felelős közigazgatási szerv munkájának felügyelete, népszavazás kiírása. Az országgyűlés határozatait egyszerű szavazattöbbséggel hozza meg. Valamennyi képviselőjének szavazattöbbségével fogadja el azokat a törvényeket, amelyek szabályozzák az alkotmányban biztosított emberi jogokat és alapszabadságokat, a választási rendszert, az állami szervek hatáskörét, munkamódszereit és munkáját, valamint a helyi és területi (regionális) önkormányzatok szervezeti hatáskörét és feladatait. Törvénykezdeményezési joga van minden képviselőnek, a parlamenti frakciónak, a munkabizottságnak és a kormánynak.³⁴

A parlament elnöke helyettesíti az államfőt és a végrehajtó hatalom a kormány kezében van. A köztársasági elnök felmentéséről szóló határozatot általában kétharmados többséggel szavazzák meg a képviselők.

Az igazságszolgáltatást a bíróságok gyakorolják, akik függetlenek és korlátlan időre választják meg őket, de az első kinevezés 5 évre szól.³⁵ A bírakat az Állami Igazságszolgáltatási Tanács nevezi ki és fegyelmi ügyeiket is ez a szerv intézi. A bírói hivatás megszűnhet lemondással vagy olyan jellegű bűncselekmény elkövetésével, amely méltatlanná teszi a bírót hivatása gyakorlására.

Az Alkotmánybíróság Horvátországban 13 főből áll, akiknek 8 évig tart a megbízatása és a parlament választja. Olyan személy választható meg alkotmánybírónak, aki rendelkezik jogi diplomával és kellő gyakorlati idővel (15 év), tehát lehet bíró, ügyvéd, ügyész, jogász professzor.

Az Alkotmánybíróság elnökét a bírák választják meg saját soraikból és megbízatása 4 évre szól, amely után nem választható újra.³⁶

A magyar országgyűlés a legfőbb népképviselői szerv Magyarországon³⁷, amely törvényeket alkot, közkegyelmet gyakorol, határoz a hadiállapot kinyilvánításáról és a békekötésről.³⁸

Jelenleg az országgyűlésnek 199 képviselője van,

melyből 106 képviselő egyéni választókerületben jut be, míg 93 képviselő országos lista alapján. A szavazás egyfordulós.

Az országgyűlés alakuló ülését a választást követő egy hónapon belül a köztársasági elnök hívja össze, amelynek egy országgyűlési elnöke van és öt alelnöke.

Az Alkotmánybíróság 15 tagból áll, akiket az országgyűlési képviselők kétharmados többséggel szavaznak meg, az alkotmányügyi kérdésekkel foglalkozó állandó bizottság véleményének ismeretében. Alkotmánybíró lehet

az a büntetlen előéletű, jogi végzettséggel rendelkező személy, aki 45. életévét már betöltötte, de a 70. életévét még nem, kiemelkedő tudású elméleti jogász vagy legalább húszévi, jogi területen folytatott szakmai gyakorlattal bír.

Az Alkotmánybíróság tagjának megbízatása 12 évre szól, utána nem választható újra és az Alkotmánybírósági tagság megszűnhet lemondással, felmentéssel, halállal, összeférhetetlenség miatt a megbízatás megszűnésének megállapításával, kizárással.³⁹

Jegyzetek és hivatkozások

¹ GALÁNTAI 1967, 19.o.

² CSORBA László: 1861, a forradalom és a kiegyezés igazi választója. In: SZILÁGYI Aladár: Mit akartak ezek a magyarok? Nagyvárad, 2015 Holnap Kulturális Egyesület. 169.o.

³ Magyarország Történeti Kronológiája III. 1848-1944. Budapest, 1983, Akadémia Kiadó. 741.o.

⁴ GERGELY András - SZÁSZ Zoltán: Kiegyezés után. Budapest, 1978, Gondolat. 24.o.

⁵ GERGELY 1978, 26. o.

⁶ GALÁNTAI 1967: 112.o.

⁷ Magyarország Történeti Kronológiája III. 1848-1944. Budapest, 1983, Akadémia Kiadó. 740.o.

⁸ Magyarország Történeti Kronológiája III. 1848-1944. Budapest, 1983, Akadémia Kiadó. 740.o.

⁹ GERGELY 1978, 30.o.

¹⁰ Magyarország Történeti Kronológiája III. 1848-1944. Budapest, 1983, Akadémia Kiadó. 740.o.

¹¹ GALÁNTAI 1967, 118.o.

¹² GALÁNTAI 1967, 122.o.

¹³ GALÁNTAI 1967, 123.o.

¹⁴ Magyarország Történeti Kronológiája III. 1848-1944. Budapest, 1983, Akadémia Kiadó. 743.o.

¹⁵ Magyarország Története 1848-1890. Budapest, 1979, Akadémia Kiadó. 787.o.

¹⁶ GALÁNTAI 1967, 125.o.

¹⁷ Magyarország Történeti Kronológiája III. 1848-1944. Budapest, 1983, Akadémia Kiadó. 742.o.

¹⁸ GERGELY 1978, 120.o.

¹⁹ GERGELY 1978, 122.o.

²⁰ GERGELY 1978, 37.o.

²¹ Magyarország Története 1848-1890. Budapest, 1979, Akadémia Kiadó. 806.o.

²² Magyarország Története 1848 – 1890. Budapest, 1979, Akadémia Kiadó. 807.o.

²³ Magyarország Történeti Kronológiája III. 1848-1944. Budapest, 1979, Akadémia Kiadó. 745.o.

²⁴ HEKA László: Horvátország parlamentarizmusa a kezdetektől napjainkig. Forum Acta Juridica et Politica 4:(1) pp. 99-118. (2014)

²⁵ Magyarország Története 1848-1890. Budapest, 1979 Akadémia Kiadó. 801.o.

²⁶ HEKA László: Horvátország parlamentarizmusa a kezdetektől napjainkig. Forum Acta Juridica et Politica 4:(1) pp. 99-118. (2014)

²⁷ HEKA László: A horvát Sabor (Szábor) jogtörténeti szerepe Acta Universitatis Szegediensis. Forum Acta Juridica et Politica 62:(8) pp. 3-43. (2002)

²⁸ HEKA László: Horvátország parlamentarizmusa a kezdetektől napjainkig. Forum Acta Juridica et Politica 4:(1) pp. 99-118. (2014)

²⁹ HEKA László: Horvátország parlamentarizmusa a kezdetektől napjainkig. Forum Acta Juridica et Politica 4:(1) pp. 99-118. (2014)

³⁰ HEKA László: Horvátország parlamentarizmusa a kezdetektől napjainkig. Forum Acta Juridica et Politica 4:(1) pp. 99-118. (2014)

³¹ HEKA László: Horvátország parlamentarizmusa a kezdetektől napjainkig. Forum Acta Juridica et Politica 4:(1) pp. 99-118. (2014)

³² Heka László: Horvátország parlamentarizmusa a kezdetektől napjainkig Forum Acta Juridica et Politica 4:(1) pp. 99-118. (2014)

³³ Heka László: Horvátország parlamentarizmusa a kezdetektől napjainkig. Forum Acta Juridica et Politica 4:(1) pp. 99-118. (2014)

³⁴ Heka László: Horvátország parlamentarizmusa a kezdetektől napjainkig. Forum Acta Juridica et Politica 4:(1) pp. 99-118. (2014)

³⁵ Heka László: A szláv államok jogrendszerei Acta Universitatis Szegediensis. Forum Acta Juridica et Politica 70:(6) pp. 3-64. (2007)

³⁶ Heka László: A szláv államok jogrendszerei Acta Universitatis Szegediensis. Forum Acta Juridica et Politica 70:(6) pp. 3-64. (2007)

³⁷ Magyarország Alaptörvénye B) cikk

³⁸ Magyarország Alaptörvénye 1. cikk

³⁹ 2011. évi CLI. törvény az Alkotmánybíróságról 6.§ és 15.§.

A „48-as sajtótörvény” helye és szerepe a magyarországi sajtójogi szabályozásban

Írta: NAGY ADELHEID ÁGNES

Előzmények

A sajtószabadság a polgárjogok egyik alapvető szimbóluma, az 1848-as nemzeti „Tizenkét Pontból” rögtön az első követelte a sajtószabadságot, a cenzúra azonnali és végleges eltörlését. A sajtószabadság kérdésében – bizonyos közös platformok mellett is, de – eltérő véleményt fogalmazott meg a reformokat csakis a birodalmi keretekben elképzelő haladó szellemű főnemesség, a forradalom és szabadságharc vezető erejét képező liberális nemesség, valamint a radikális nézeteket valló forradalmi ifjúság. A márciusi ifjakétól eltérő módon jutott a sajtószabadság elfogadásáig a korabeli liberális nemesség - bár közülük például Kossuth ifjú korában nem kevéssé radikális nézeteket képviselt e téren.¹ A sajtószabadság kérdésének szentelte egyik első jelentős Zemplén megyei közgyűlési beszédét is. Egy kivégzett francia jakobinus szavainak magyarításában szinte a későbbi radikálisok érvelését fedezhetjük fel. "Vegyenek el mindent - mondta Kossuth - csak szabad sajtót adjanak, s nemzetem szabadsága, boldogsága felett kétségbe nem esem. Vagy nyomtatási szabadság, vagy a szabadság elnyomása. Itt középút nincs, én a sajtó szabadságára voksolok."² 1847 novemberében, az alsótábla első kerületi ülésén már erélyesen felvetette a sajtó ügyének rendezését, de az országgyűlés végül is csak a sajtótörvény javaslatának kidolgozására hivatott választmány felállítását határozta el. A másik alapvető kérdésben, hogy a hírlapoknak szabadon lehessen közölni az országgyűlési híreket, nem hoztak döntést, sőt a vitában még olyan vélemény is elhangzott, hogy a cenzúra, mint intézmény alapján helyes, csupán a cenzorok működését kell megjavítani. A Széchenyi elnökletével megalakult választmány alig működött, mindössze titkára, Szemere Bertalan dolgozott egy keveset a sajtótörvény javaslaton.³ A pozsonyi országgyűlési huzavona azonban nem folytatható zavartalanul,

mert a pesti radikálisok nyomásához március 13-án a bécsi forradalom híre társult: ott már megvalósult a sajtószabadság. Kossuth különböző érvekkel sürgette az országgyűlést, csattanóként azzal, hogy a választmány mielőbb nyújtsa be törvényjavaslatát, "nehogy másutt dictálják a sajtószabadságot, nem itt, a törvényes helyen."⁴ A március 14-i vita után a követi kar nyilatkozata legalább magában foglalta a sajtótörvény gyors kidolgozásáról hozott elvi határozatot. Pesten március 15-én persze csak a polgári sajtószabadság elvét mondták ki, törvénybe foglalása hosszabb folyamat eredményeként történt meg.⁵ A március 15-ét követő időszakban ugyanis a Helytartótanács ideiglenes rendelete szabályozta a sajtó működését. E rendelet eltörölte az előzetes cenzúrát, mindössze egy példány eljuttatását írta elő egy 25 tagú bizottság elnökének, amely bizottság liberális nemesekből és pesti polgárokból állt. A bizottság vádesküdszékként megvizsgálta annak tartalmát, és amennyiben vétséget állapított meg, a rendes bíróságokhoz továbbította az ügyet. Az országgyűlésen azonban nem előrehajtó erőként jelentkezett a pesti forradalom híre, hanem ellenhatást váltott ki, mire Szemere azt a sajtótörvény-tervezetet terjesztette elő, mely még a forradalom kitörése előtti elképzeléseket rögzítette.⁶ Így történhetett meg az, hogy a „szabad” sajtó körülményei között magasabb óvadék letételét tervezték a politikai lapok esetében, mint amekkora a korábbi összeg volt. A lehetséges vétségeket nem írták körül világosan, ám annál súlyosabban büntették. Sokan pedig már ekkor veszélyt láttak abban, hogy a törvény nem szolgálja a magyar nemzet érdekeit, hiszen a nemzetiségek számára is szabaddá teszi a sajtót. Az országgyűlés hangulatát még külön rontották az időközben megjelent forradalmi hangú nyomtatványok. Mégis, mindennek ellenére, a kaució nagyságának kérdésében maga Kossuth állt ki a javaslat mellett a támadásokkal szemben. Az

országgyűlési sajtótörvény-javaslat március 25-én érkezett Pestre. Már aznap délután népgyűlés sereglett össze, nyilvánosan elégették, és tiltakozó küldöttséget indítottak Pozsonyba, mert – amint a másnapi radikális Marcius Tizenötödike írta – ez a törvény "a táblabíró politikai védelmére szolgáló, új censura", és "szabadelvűségében száz évvel áll a Metternich-féle kormány erre vonatkozó rendeletei mögött". Amint várható volt, gróf Batthyány Lajos miniszterelnök személyes közbelépésére az országgyűlés mindkét táblája azonnal elfogadta a módosításokat, s felére szállították le a hírlapi óvadék összegét. Április 11-én hirdették ki az uralkodó által is szentesített 1848:XVIII. törvénycikket a sajtószabadságról.⁷ A hozzá kapcsolódó, az esküdtszékek felállítására vonatkozó rendelet is elkészült április 29-én; ez a francia forradalom 1791. szeptemberi büntetőkódexének elvei nyomán született!⁸ Petőfi vezette radikálisok elképzelése a sajtószabadságról egyértelműbb, radikálisabb volt, jóval messzebbre ment, mint a liberálisok sajtótörvénye, amelyet az országgyűlés elfogadott. Mégis, a sajtótörvény lényeges fordulatot hozott, s szakítva az előzetes cenzúrára épülő felfogással és gyakorlattal, polgári sajtószabadságot teremtett. Bár a közvélemény elégedetlen volt vele, a sajtótörvény a korabeli Európa egyik legliberálisabb szabályozása volt.⁹ Maga a törvénycikk belga mintára született, az 1830. évi belga alkotmány 18. cikkén alapult, ez pedig az 1819. május 17-ei francia törvényhez nyúlt vissza.¹⁰ Az 1848-as sajtótörvény ilyenféle származásának súlyos következményei lettek. Mivel hiányzott az érdemi vita a javaslat felett, ezért azt nem is lehetett konszenzusan megalkotni. Amikor a kiegyezést követően ismét hatályba lépett, nem alaptalanul állították róla, hogy elsietett, az idő múlásával egyre kevésbé kielégítő törvény volt. A törvényfogalmazó Szemere Bertalan is ideiglenes törvénynek tekintette. Deák Ferenc igazságügyi miniszternek, aki egyébként a szólásszabadság egyik legkitartóbb harcosa volt a reformországgyűléseken, nem sok köze volt a megszületett jogszabályhoz, sem a többi, korszakosnak tekinthető jogszabály

kidolgozásához, melyek megszületéséért két évtizedig munkálkodott. Deák a pozsonyi diétára ugyanis éppen aznap érkezett meg, amikor a törvény első változatáról határoztak az alsótáblán. A patriarchális naivitásnak is voltak benne jelei, például eredetileg szerepelt a törvénytövegben a helyreigazítási kötelezettség, de ez báró Eötvös József javaslatára kimaradt, „mivel a magyar újságok kényszer nélkül is szívesen közzéteszik a helyreigazításokat.”¹¹

Magyarország első sajtótörvénye

Az 1848:XVIII. törvénycikk 45 szakaszból állt. A magyar történelemben elsőként deklarálta törvényi szinten a sajtó szabadságát! „Az előző vizsgálat eltöröltetvén örökre, s a sajtószabadság visszaállítatván, ennek biztosítékául ideiglenesen rendeltetnek¹²:

- a törvény első fejezete a „sajtóvétségekről” és azok büntetéséről rendelkezett. (3-16. §) Felsorolásra és minősítésre kerülnek a sajtóvétségek, meghatározásra kerülnek a ezekkel összefüggő marasztalások (szabadságvesztés, vagy pénzbüntetés, vagy mindkettő), legsúlyosabb az uralkodó személyét érintő sértés és ennek marasztalása. A Tv. fokozatos sajtójogi felelősséget vezet be: elsőként a szerző, ha ez ismeretlen, akkor a kiadó, ha ez is ismeretlen, akkor a nyomda tulajdonosa felelősségét vezet be.
- a törvény második fejezete (17-29. §) a bírói eljárásról szól. A jogszabály felhatalmazza a minisztériumot, hogy rendeletet hozzon az esküdtbírárságról. Rendelkezik az esküdtek vagyoni cenzusáról, az eljárás megindításának szabályairól, az illetékességről, az érintett kiadványok zár alá vételéről, az elmarasztaló ítélet, kötelező közzétételéről, a „bűnös” kiadványok részbeni, vagy egészbéli megsemmisítéséről, az elévülésről, a törvény hatályba lépéséről. A sajtótörvény azon passzusa, mely az esküdtszékek

felállításáról rendelkezett, az 1843-as büntetőjogi javaslat fontos intézményét „rehabilitálta”. A rendelet megalkotása a Deák által vezetett igazságügyi tárcára várt. Az igazságügyi miniszter már április 29-én aláírta esküdtzéki rendeletét, ez volt a minisztérium első kodifikációs tevékenysége. Az esküdtzések felállításáról szóló rendelet igen gyorsan elkészült, mert a Tv. elfogadása után 18 nappal már kihirdetésre került. A rendkívül aprólékos rendelet tartalmazza a büntető eljárásjogi alapelveket, az eljárás alanyaira vonatkozó szabályokat, az eljárás részletes menetét.¹³ A rendelet kiveszi a nyomozást a rendőrség kezéből, a vádlott javára szóló garanciákat tartalmaz, a nyomozást a bűnvizsgáló bíró végzi, az ő előterjesztése alapján emel vádat a közvádló. Mellőzi előzetes letartóztatást esküdtzéki eljárás esetén. 1867. május 17-én Horvát Boldizsár által kibocsátott sajtórendelet szövege – apróváltoztatásokkal – gyakorlatilag megegyezett a tizenkilenc évvel korábbival, és hatályban is maradt egészen 1900-ig.¹⁴

- a törvény harmadik fejezete (30-36. §) az „időszaki” lapokról szól. itt szerep az „újság, vagy időszaki lap, melynek tartalma akár részben, akár egészben politikai tárgyak körül forog” kiadásának feltételei. Rendelkezik az újság indítása esetén követendő eljárásról, az indítás feltételeként a leteendő kaució összegéről, a felsorolt lapindítási feltételeket nem teljesítőkkal szemben marasztalást jelöl meg, szabadságvesztés, ill. pénzbüntetés vonatkozásában.
- a törvény negyedik fejezete (37-45. §) a nyomdákra és könyvárusságokról rendelkezik. Meghatározza az alapításuk feltételeit és az alapításkor leteendő kaució összegét, valamint a kiadványok nyilvántartására vonatkozó kötelezettségét.

1848. április 28-án – még az esküdtzégekről szóló igazságügyi miniszteri

rendelet elkészültét megelőzően – készült el Szemere Bertalan belügyminiszteri rendelete a törvény végrehajtásáról.¹⁵ A szabályozás három főbb részre tagolódik, mint a preambulum (a rendelet kiadásának indoklása), a második az időszaki lapokra, a harmadik a nyomdákra vonatkozó részletszabályozásokat tartalmazza. A rendelet helyenként pontosítja a törvény szabályait, részben annak végrehajtásáról rendelkezik. „A sajtótörvény, az esküdtzéki rendelet és a belügyminisztériumi sajtórendelet együttesen kijelölték tehát azokat a határokat, amelyek keretei között jogszerűen és szabadon terjeszteni lehetett a hazai nyomdákban előállított időszaki lapokat és más nyomtatványokat.”¹⁶ Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc időszaka alatt a sajtótörvény és végrehajtási jogszabályai mentén sajtóvétség ügyében mindössze két alkalommal történt igazságügyi miniszteri kezdeményezés az eljárás megindítására, de a tényleges esküdtzéki eljárás teljes körű lefolytatásra és marasztaló jogkövetkezményű ítélethozatalra egyetlen esetben sem került sor.

1848-as sajtótörvény a „neoabszolutizmus” korában (1849-1867)

Az 1848-i forradalmak egyik vívmányát, a sajtószabadságot formálisan érintetlenül hagyta az újabb abszolutizmus. A liberalizmus látszatának és az önkény fenntartásának szempontjai a cenzúránál veszélyesebb és hatásosabb módszert teremtettek meg: az utólagos ellenőrzést. Eszerint kinyomtatni mindent szabadon, cenzúra nélkül lehetett; csak a kész nyomtatványokat volt kötelező benyújtani a rendőrségnek, mely így utólag döntötte el, hogy árusíthatók-e. Ezzel gyakorlatilag a sajtó önkezüleg végzett nehezen kivívott szabadságával, hiszen az esetleges rendkívüli költségektől való félelem szigorú öncenzúrára sarkalta a szerkesztőket. „A kortársak szerint a Világos utáni magyar nyelvű sajtónak a pusztta létért kellett küzdenie, elsősorban a Habsburg-hatalommal és jelentős mértékben az olvasóközönség érdektelenségével szemben is. A valóságban a kormányzat a magyar sajtó visszaszorítását, de

nem a teljes megfojtását tűzte ki célul.”¹⁷ A „Bach-rendszer” birodalmi sajtótörvénye (Reichspressgesetz) 1952-ben lépett hatályba, amely kisebb módosításokkal a kiegyezésig hatályban maradt. A törvény megszüntette az előzetes hírlapcenzúra gyakorlatát és bevezette az ú.n. utócenúra rendszerét, ugyanakkor a „renitens” újságok hatékony megzabolázását szolgálta az ú.n. „megintési rendszer” bevezetése. A törvény erénye ugyanakkor, hogy megfelelő szabályozási támpontot adott a hazai kiadóknak, miközben korlátozta a helyi hatalmasságok korlátlan hatalmát, elősegítve ezzel a hazai magyar sajtó megerősödését. Így a magyar sajtó a kiegyezés előtti időszakban már alapvető fontosságú szerepet tudott játszani a megegyezésben érdekelt felek közötti kapcsolatteremtésben, közvetítésben és egyeztetésben.

A 48-as sajtótörvény a dualizmus korában (1867-1914)

A kiegyezéssel ismét szabad lett a magyar sajtó - és megszűnt a Habsburg-birodalmon belüli egységes sajtóügy, az osztrák birodalom-részen továbbra is érvényben maradt az 1862. évi sajtópátens, a Szent István-korona országainak területén heterogén sajtórendtartás érvényesült. Magyarországon 1867. március 17-én életbe lépett ismét az 1848. évi XVIII. törvénycikk a szabad sajtóról. Erdélyben hatályos maradt az 1852-es sajtótörvény 1871-ig, amikor a magyar jobszabály módosított változatát terjesztették ki rá is. Horvátországban és Fiumében az 1852-es törvény maradt érvényben, míg a katonai határőrvidéken az 1862. évi osztrák sajtópátens. Ennek a bonyolult rendszernek értelme az volt, hogy a magyar sajtó számára szabadságot biztosítson, de a nemzetiségekkel való bánásmódban megőrizze az abszolutizmus előnyeit.¹⁸ A negyvennyolcban sietve és részben elnagyoltan megalkotott törvény hibáinak kijavítását a végrehajtási rendelet kísérelte meg. A módosítások közé tartozott az is, hogy a sajtóvétségekben illetékes esküdtszékeket immár nem törvényhatóságok, hanem a királyi

illetve a kerületi táblákon kellett felállítani. Ettől kezdve tehát Pest, Kőszeg, Nagyszombat, Debrecen és Eperjes volt az esküdtszékek székhelye, Erdélyben pedig 1871-től kezdve Marosvásárhely. Ami magyar szempontból és a belső, tisztán magyarul lakta területeket tekintve ésszerű összevonás volt, az a soknemzetiségű ország kisebbségeiben rögtön ellenállást váltott ki, miután ezzel a szervezési módosítással magyar többségű területekre kerültek a nemzetiségi lapok sajtópereinek ügyei is. Ehhez járult még az is, hogy az esküdtek személyét az adott törvényszék elnökének vezetésével működő bizottságok jelölték ki, vagyis nemzetiségi területeken ez által biztosítani lehetett az esküdtszékekben a magyar többséget. Ettől kezdve tehát a magyar sajtóéletre vonatkozó megállapítások nem érvényesek egyúttal a teljes magyarországi sajtóra is. Mindenesetre az azért vitathatatlan, hogy 1867 és 1875 között élte a magyar és az egész magyarországi sajtó legszabadabb korszakát. Ennek több oka volt. A sajtótörvény 14.§-a a nyilvánosságnak, ezáltal mind az ellenzéki, mind a nemzetiségi kritikáknak komoly védelmet nyújtott azzal, hogy kizárta a büntethetőséget a törvényhatóságok és törvényszékek "nyilvános üléseinek hív szellemben történő közlése" esetén.¹⁹ Az egész törvény szelleme nem tette lehetővé a tisztán politikai ellenzékiiség miatti vádindítást. Az kiegyezés utáni magyar kormányok természetesen úgy reagáltak, mint bármely más kormány szokott – kezdettől fogva kísérleteket tett a sajtószabadság szűkítésére. Úgy látszik, mintha a kormányzat nem vonta volna le az alkotmányos berendezkedés következményeit, és egyes kormánytagok azt várták el a sajtótól - Tisza Kálmán miniszterelnökségéig hiába -, hogy ugyanolyan jól nevelten kormánybarát lesz, mint amilyenén az abszolutizmus alatt a cenzúra kényszere tette. Az első sajtóperek nyomán Horváth Boldizsár igazságügy miniszter például az újságíró-képviselők esetében fel akarta oldani a képviselői immunitást; a miniszterelnök pedig a törvény mellé rendeletet kívánt csatolni, hogy ekképp "tisztázza" a törvény homályos pontjait, ami ellen

viszont az igazságügy miniszter tiltakozott, törvényességi okok miatt. A liberális törvényesség működött, gátjait egyelőre nem hágták át, és az esküdtszékek is polgári öntudattal ügyeltek függetlenségükre. Így végül is a kormányzat a kiegyezést követő első időszakban többnyire nem tudta érvényesíteni akaratát sem politikai, sem nemzetiségi ügyekben.

A kiegyezés óta sűrűn felmerült a sajtótörvény hiányosságainak kérdése, s mindig akadt olyan tekintélyes politikus vagy politikai erő, amely túl szabadnak érezte a sajtót. Európában a '48-as törvényeket a következő néhány évtizedben többnyire új és legalább az első világháború végéig hatályban maradó sajtótörvények váltották fel. A kivétel Olaszország volt – és Magyarország.²⁰ „Általában véve a magyar közéletben az 1848. évi sajtótörvényhez s annak egy egész korszakon átvonuló szabadelvű alkalmazásához annyi tisztelet csatlakozik – állapította meg Kenedi Géza –, hogy annak átalakítását 1898 óta még a tudományos irodalom sem sürgette.” Az 1848-as törvény nimbusza miatt a képviselők és a kormányok inkább kiegészítő törvényeket, rendeleteket hoztak (az esküdtszékről, a lapterjesztésről többször is, a sajtófogollyal való bánásmódról stb.), majd megszülettek a modern polgári állam nagy kódexei (büntető törvénykönyv, polgári törvénykönyv), a büntető, illetve polgári perrendtartás. Ezek után 1900-ra az 1848:XVIII. tc. 45 cikkelyéből már 23 nem volt érvényben – ám még ekkor sem mertek hozzányúlni. A sajtótörvény kérdése ráégett a magyar törvényhozásra²¹ – miközben a Monarchia másik felében, Ausztriában a dualizmus végéig az osztrák sajtószabályozás maradt hatályos. Az 1867. decemberi ausztriai alkotmány sajtóra vonatkozó részei megmaradtak, és bár 1902-ben a miniszterelnök beterjesztett egy új sajtótörvény-javaslatot, amelyet parlamenti visszautasítása után még többször megismételt, végül mégis visszavonta. A magyar törvényhozásra azonban ez a példa nem hatott. A sajtótörvény beterjesztésének és elfogadásának története az újkori magyar politizálás egyik jellegzetes esete:

az indulatok szítását, a belátás hiányát, a végtelenségig húzódó vitákat, az egymást kioltó jogi érveléseket, a kompromisszum elutasítását követően végül megszületik egy diktátum, amelyet viszont az érintettek elutasítanak.²² A képviselőház 1898. február 8-i ülésén kezdődött a sajtóreform követelése, kifejezetten politikai okból, Kossuth Ferenc interpellációja világosan jelezte, hogy a sajtó kérdése azonnal közjogi politikai vitatémává vált. A T. Ház határozatban kötelezte az igazságügy minisztert, hogy készítsen új sajtótörvény-javaslatot – de határidőt nem tűzött ki. A sajtójog felelősségi rendszere kidolgozásának feladatát Kenedi Géza kapta meg.²³ Amikor bemutatta tervezetét, a miniszter helyeselt, de rögtön hozzátette: „Adjon hozzá megfelelő képviselőházat is mindjárt.” Kenedi Géza mindvégig egyik főszereplője maradt a sajtótörvény előkészítési vitáinak, mint a megszületett törvény – nem fenntartások nélküli – védelmezője. Az évtizedeken áthúzódó viták, ankétok, brosrák és tanulmányok azzal párhuzamosan – vagy annak hatására – születtek meg, ahogy polarizálódott a magyar politizáló közvélemény felfogása a sajtó jellegét, szerepét, feladatait, jótékony hatását vagy kártevéseit illetően. A vitázó csoportok saját felfogásuknak megfelelően foglaltak állást az új sajtótörvény szükségességét és tartalmát illetően. A készülő új sajtótörvény főbb (vita) pontjai a következők voltak:

- az 1848-as ideiglenes törvény helyett végleges sajtótörvényt kell alkotni,
- szükséges-e a külön sajtóesküdtszék?
- felelősségi fokozatok révén a stróman-rendszer (amikor az újságíró megrendelésre ír anélkül, hogy a valóságos szerzőt felfedné) megszüntetése,
- a visszaélések visszaszorítása (rágalmazás, pornográfia stb.) a helyreigazítási kötelezettség és a nem vagyoni kártérítés bevezetésével,
- a kaució fenntartása,
- a hirdetési pauszálék szabályozása,

- az újságíró jogállásának biztosítása, és ezzel összefüggésben a kamara kérdése (mint amely megoldaná a pályára lépés feltételeit),
- az újságíró szabad véleménynyilvánításának biztosítása, még a kiadói befolyással, előzetes „cenzúrájával” szemben is.

A sajtótörvény kidolgozását hárman irányították, ennek alapján „lex Balogh–Vadász–Bernolák”-nak nevezte az ellenzék, a névvel is utalva arra, hogy az obstrukció letörését célzó házszabály-szigorításhoz hasonlóan tekintette a sajtótörvény-javaslatot. 1914. április 11-én életbe léptették az új törvényt (1914. évi XIV. tc.), melyre a kortársak azt mondták, hogy nem "törvény a sajtóról", hanem "törvény a sajtó államosításáról".

Összefoglalás

Ahogy említettem, az 1848-as sajtótörvény mintájául az 1819-es francia törvény szolgált, amely a francia sajtószabályozás első és egységes szabályozása volt, összetétele megegyezett a magyar jogszabály szerkezetével. A kodifikációs idő rövidsége, a forradalmat megvívó és tovább vivő társadalmi és politikai erők egyensúlyát biztosító politikai kompromisszumok keresése, az ország biztonsága és a törvényes rend fenntartása, a megszerzett hatalom fenntartása érdekében a radikálisabb reformoktól való óvakodás ugyanakkor nyilvánvaló „nyomokat” hagyott a 48-as jogszabályon. Elvitathatatlan ugyanakkor, hogy e törvény által teremtetett meg

az ország történetében első ízben a polgári értelemben vett sajtószabadság, és e jogszabályokra alapozva valósult meg másodszor is 1867-ben, a kiegyezést követően. Méltán állíthatjuk, hogy „gyengeségeivel és esendőségével együtt is” saját korában az akkor Európa egyik legliberálisabb sajtószabályozását adta. A sajtószabadság természetesen jelentősen átalakította az újságok addigi piacát. A sajtó valóban széleskörű szabadságot élvezett, még olyan esetekben sem került sor eljárások indítására, vagy elmarasztalásra, amikor nyilvánvalónak látszott a sajtóvétség elkövetése. A levéltári nyilvántartások adatai szerint 1848/49-ben egyetlen esküdtszéki elmarasztalásra, valamint ennek következményeként a lapterjesztés megakadályozására nem volt példa. 1867 és 1875 közötti periódusban, tehát a Deák-párti kormányzat idején élte legszabadabb, legkevésbé korlátozott időszakát. A dualizmus korában a társadalmi, gazdasági és politikai viszonyok alapvető jellegű és mélyreható változásai, az érdekszerkezet átalakulása, a sajtó addigi korlátozott szerepének megváltozása, a hírlapkiadás üzleti vállalkozássá való átalakulása a törvény szabályozási „erózióját”, több tekintetben az „avittá” válását hozta, így a XIX. század végén egyre határozottabban merült fel a sajtót szabályozó új jogszabály átfogó kodifikációjának szükséglete. Az 1848-as szabályozást *1914-ben új törvény* váltotta fel, melyet – a vitákkal együtt is, de - alapvetően még mindig a liberalizmus szelleme hatott át.

Jegyzetek és hivatkozások

¹ BUZINKAY Géza: Kis magyar sajtótörténet. Haza és Haladás Alapítvány, Budapest 1993. 84-85.

² KOSSUTH Lajos: Válogatott munkái. Beszéd a sajtószabadság tárgyában a Zemplén megye gyűlésén (1830) 1-2.

³ BUZINKAY Géza: A magyar sajtó és újságírás története a kezdetektől a rendszerváltásig Wolters Kluwer E-book, 2016. 18-19. ISBN: 9789632955988

⁴ SZABOLCSI Miklós: A magyar sajtó története II/1. Akadémiai Kiadó, Budapest 1985 122-123. ISBN 963 05 3677

⁵ KERESZTY István: A magyar és a magyarországi sajtó időrendbeli áttekintése. Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest 1916. 32-33.

⁶ BÉNYEI Miklós: Első magyar sajtótörvény születése Magyar sajtó 33. 1992. 5. 1-2.

⁷ 1848. évi XVIII. törvénycikk/1000 év törvényei

⁸ KOLTAY András: Sajtó és jog 1848/49-ben. In Horváth Attila – Hajdú Gábor (szerk.): *Magyar jogtörténeti tanulmányok – pályakezdő dolgozatok*. Budapest, Neolife [a PPKE-JÁK kiadványa], 2004. 63-72.

⁹ KOSÁRY Domonkos: A forradalom és szabadságharc sajtója, 1848-1849 In: Kosáry - Németh G (szerk): A magyar sajtó története II/1. 1848-1867 Akadémiai Kiadó? Budapest, 1985.29.

¹⁰ KOSÁRY Domonkos: A forradalom és szabadságharc sajtója, 1848-1849 In: Kosáry - Németh G (szerk): A magyar sajtó

története II/1. 1848-1867 Akadémiai Kiadó? Budapest, 1985. 44.

¹¹ BUZINKAY Géza: Sajtóreform 1914-ben In Medias res 2013/1. 1-2.

¹² 1848. évi XVIII. törvénycikk praeambulum

¹³ RÉVÉSZ T. Mihály: Deák Ferenc sajtópolitikája s reformkorban és a negyvennyolcas forradalom napjaiban. Jogtörténeti Szemle 2003/1. 22. – a büntető eljárásjog, - végül el nem fogadott - kódexe szerint az esküdtbíráskodás vált volna általánossá a magyar büntetőjogi ítélezésben.

¹⁴ HORVÁTH Boldizsár igazságügyi miniszter 1867. május 17-én 307/eln. szám alatt az esküdtszékek felállításáról adott ki egy új rendeletet, amely a sajtóbíráskodást újrászabályozta, egészen 1900-ig.

¹⁵ BOTH Ödön: Szemere Bertalan belügyminiszter sajtórendelete és a vezetése alatt álló minisztérium sajtóügyi tevékenysége 1848-ban, in. Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae: Acta Juridica et Politica, Tomus XXVII. Fasc. 1-20., 1980, 111-113.

¹⁶ BOTH Ödön: A sajtótermékek terjesztésének a szabadsága Magyarországon 1848-ban, in. Ádám Antal (szerk.): Jogtörténeti tanulmányok – Emlékkönyv Csizmadia Andor hetvenedik születésnapjára, Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara, 1980, 88.

¹⁷ BUZINKAY Géza: Az intézményesített polgári sajtó megszületése idegen abszolutizmus alatt, in. Kosáry Domonkos, Németh G. Béla (szerk.): A magyar sajtó története II/1. 1848-1867, Budapest, Akadémia Kiadó, 1985, 291.

¹⁸ RÉVÉSZ T. Mihály: Sajtójog a dualista Magyarország első esztendeiben, in. A Kar Tudományos Bizottsága (szerk.): Acta Facultatis Politico-juridicae Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae, Budapest: ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, 1978, 310.

¹⁹ KENEDI Géza: A magyar sajtójog – Úgy amint életben van, Budapest, Franklin Társulat, 1903, 47-48.

²⁰ BUZINKAY Géza: Sajtóreform 1914-ben In Medias res 2013/1. 1-2.

²¹ GERGELY András - Veliky János: A politikai sajtó története 1867-1875, in. Kosáry Domonkos, Németh G. Béla (szerk.): A magyar sajtó története II/2. 1867-1892, Budapest, Akadémia Kiadó, 1985 88-89.

²² BUZINKAY Géza: Sajtóreform 1914-ben In Medias res 2013/1. 1-2.

²³ KENEDI Géza: A sajtójog reformja, in Jogtudományi Közlöny 1906/52. szám 2-3.

Az abortusz szabályozásának története

Írta: ERDŐSI REBEKA

A XXI. század egyik legvitatottabb közéleti kérdései közé tartozik az abortuszpolitika, amely, évszázadokon keresztül vitatémaként jelent meg, s melyet a történelem előrehaladtával a jogalkotó szélsőséges szabályozással kívánta a kérdést megoldani. A terhességmegszakítás szabályozása tulajdonképpen magában foglalja a méhmagzat életjogának, azaz jogképességének kezdetét és az anya önrendelkezési szabadságát és az orvostudomány beavatkozási szabadságát.¹

A terhességmegszakításra vonatkozó szabályozás mögött számos ok húzódik meg, melyek alapján igyekezett a jogalkotó az abortusz kérdésének messze visszanyúló története során

szabályozni annak gyakorlatát. Az emberiségre legjelentősebben az erkölcsi, vallási elvek hatottak a terhességmegszakítással kapcsolatban, mely a keresztény egyház befolyásával a szekularizációig alapjaiban meghatározta az abortuszszabályozás kereteit.²

A társadalmak eltérő orvostudományi fejlettsége is visszatükröződött a művi vetélés kérdésében, hiszen a nem megfelelő higiéniai körülmények és alkalmatlan eszközök miatt sokszor az anya életét is veszélyeztette a terhességmegszakítás elvégzése. Társadalmi okként tekinthető egy-egy ókori társadalom patriarchális berendezkedése, melynek értelmében egy gyermeket az édesanyja kizárólag kihordta a világra és gondoskodott arról, a magzat feletti

rendelkezés az apát illette meg, sőt, sokszor a születendő gyermekre mint gazdasági erőforrás tekintettek, így annak megszületésének megakadályozása sem az államnak nem állt érdekében.³

Az abortusz szélesebb körű legalizálásával bizonyos gazdasági indokok szélesítették az abortusz szabályozására vonatkozó kereteket, előtérbe kerülve a gyermek felnevelésével járó költségek, a túlnépesedett társadalmakban pedig az élveszületések számának csökkentése, mint elérendő cél.

Az abortusz korlátozása kétségek nélkül vitatott téma, melynek során a jogalkotónak mindig az adott társadalmi-erkölcsi viszonyokra szabottan kell döntenie egy magzat élethez való joga és egy nő saját testéről való döntésének joga között. A terhességmegszakítás - bár egészen a XX. század második feléig tiltott, büntetendő beavatkozásnak számított⁴ - a gyakorlatban viszont számtalanszor próbálták meg a teherbe esett nők megszakítani a terhességüket, akár különböző főzetek elfogyasztásával, varázsigék elmondásával, legvégső esetben műtéti beavatkozással.⁵ A beavatkozásokat viszont – a mai szabályozással ellentétben – nem orvosok végezték, őket már az ókori Görögországban is kötötte a Hippokratészi eskü, melyben az orvos megesküdt arra, hogy nem segít hozzá egyetlen asszonyt sem annak magzata elhajtásához.⁶ Emiatt a kétségbeesett nők a bábákat hívták segítségül, akik különböző eszközökkel, legvégső esetben „műtéti” beavatkozással igyekeztek megszakítani a nem kívánt terhességet. A felvilágosult társadalmakban előtérbe kerülve a nő önrendelkezéshez való joga, a terhességmegszakításokat orvosok kezdték elvégezni.

Az abortusz szabályozásának jogelméleti háttere és a magyar jogalkotás

A középkori keresztény kultúrákban az abortusz összeegyeztethetetlen volt a bibliai erkölcsökkel, az egyház e kérdésben egyértelműen a gyermek élethez való jogát támogatja⁷. A „ne ölj”, mint egyik alapvető parancs a keresztény

emberek számára ezen a területen is érvényesült. Ebben a kérdésben egyértelműen az egyházé volt a döntő szerep, mégis bizonyos kérdésekben a keresztény uralkodók is döntési joggal bírtak.

Ugyan a terhességmegszakítás eszerint tiltott cselekmény volt, mégsem büntették azt minden esetben azonos módon, ugyanis a kereszténységen belül már a X. században kialakult egy ún. „animációs vita” azt illetően, hogy a magzat mikortól tekinthető értelmes léleknek, akinek az elhajtása így emberölésnek számított⁸. Ez azt jelenti, hogy a fogantatástól számított egy előre meghatározott ideig a magzat nem rendelkezik emberi lélekkel. Ez persze nem azt jelentette, hogy a terhességmegszakítás ezen esetekben megengedhető lenne, hanem a magzat elhajtása nem számít emberölésnek (így a magzatelhajtó asszonyt nem sújtotta a magzatelhajtás általános következménye, a halálbüntetés). Ezzel ellentétes nézőpontot képviselt Szent Vazul, aki az V. században minden magzatelhajtást ölésnek számított, a magzat életkorától függetlenül. Aquinói Szent Tamás viszont a szukcesszív animáció elméletét hirdetve kijelentette, hogy az emberi lélek az emberi testbe egy bizonyos idő elteltével költözik csak be. Eddig az időpontig (általában 40 nap) a terhességmegszakítás csak bűnnek számított, amiből az egyházi papok könnyen adtak feloldozást (például néhány száz miatyánk és üdvözlégy elmondása után). A vita végül 1869-ben dőlt el, melynek eredményeképpen egységesítve, minden magzatelhajtás – függetlenül a magzat korától – emberölésnek számít a Katolikus Egyház szerint.

A vita másik irányának középpontjában az anya életének megóvása érdekében történő magzatelhajtás áll. 1895-ben a Szent Officium e kérdésben is döntő álláspontra helyezkedett: a művi beavatkozást csupán két esetben tartotta megengedhetőnek.

A polgári társadalmak megjelenését követően egyre szélesebb körben terjedtek el a terhességmegszakításra vonatkozó engedékenyebb

elvek, az emberek szabad választását előtérbe helyezve –a magzat kárára⁹.

A magyar jogi szabályozásban is az 1920-as években jelent meg a terhességmegszakítás lehetősége, addig mindvégig illegálisnak számított. A magyar jogban Kálmán király rendelkezik először a terhességmegszakításról, az első törvénykönyvében¹⁰. A törvény szerint a főesperesük előtt kellett vezekelniük. Az időszakból ugyan más abortuszra vonatkozó rendelkezés nem maradt fenn, de ebből már arra lehet utalni, hogy a társadalomban jelenlévő valós jelenségről van szó. Az 1279-es budai zsinaton később a magzatukat elhajtott nők kiközösítését mondták ki¹¹. Ez a kor egyik legsúlyosabb szankciójának számított, mivel ha ezen időszakban a nő a társadalomból kitaszítva magukra voltak hagyva, kevés esélyük volt a túlélésre.

Jelentősebb mértékű korabeli magánjogi forrásból következtethetünk a méhmagzat életjogának elismerésére. Werbőczy István Tripartituma¹² elismeri a méhmagzat teljes jogalanyiságát: „Itt tudnunk kell, hogy a fiak közül némelyeket fogamzottnak, másokat megszületettnek, másokat meg utószülettnak nevezünk. Fogamzottnak hívjuk a férj és feleség törvényes elhálásából az anya méhében nemzettek, kik azonban még meg sem születtek. Ezeknek a természetük mivoltához képest a fogamzás idejétől – mit a szülés mutat ki – a megszületett és élő fiakkal egyenlő joguk van... az apai jogokban mindenkor egyaránt örökölnék”. A Hármaskönyv alapján ugyan különbség van a még meg nem született magzat és már megszületett között, de jogaik azonosak – tehát a méhmagzat is rendelkezett jogalanyisággal.

Egy Borsod megyei ítélőszék 1592. évi ítélete alapján egy házasságtörő nőt – bár ki kellett volna végezni a cselekedete miatt – nem lehetett ezt addig elvégezni rajta, amíg terhes volt – egyértelműen a magzat védelme miatt. Ebből lehet következtetni a magzat kiemelt védelmére. A korabeli magyar jogban ugyan nem volt deklarálva, de ismert volt az, hogy a magzat

érdekében szűk körben ugyan, de az állapotos nőt bizonyos jogok illetik meg, így az állapotos nő nem sújtható fővesztéssel vagy súlyosabb testi fenytéssel¹³.

Magyarországon az egyház jelentős befolyása miatt bevett szokás volt az animációs vitán alapuló büntetéskiszabás: ha a fogantatástól számított 40 napon belül történt a terhességmegszakítás, úgy az nem minősült gyermekgyilkosságnak és a kiszabott büntetés is csekélyebb volt. Viszont ha 40 napon túl – az anima rationalisnak a testbe költözése után – történt az abortusz, úgy nagyon kemény büntetéseket szabtak ki a nőkre (ilyen volt a gyermekgyilkosnak kikiáltott nő élve történő eltemetése)¹⁴.

A méhmagzat jogi helyzetére vonatkozóan két korszakot különböztethetünk meg a magyar történelemben: az első 1000-1945-ig terjedő időszakban a keresztény ideológiával való szembehelyezkedést jelentette volna az abortusz engedélyezése. 1949 után viszont az ateista ideológia elterjedésével elfogadottá vált a magzat önálló személyiségének gondolata. Az ideológiai nézőpontok mellett a terhességmegszakítás szabályozásának az öröklési vitákban, magánjogi problémaként és az élet, testi épség, egészség elleni cselekményként, mint büntetőjogi kérdésként volt kiemelkedő szerepe.

Az első, 1843-as büntetőtörvény-javaslat szembehelyezkedve a több évszázados abortusztilalommal, lehetővé kívánta tenni a terhességmegszakítást – bizonyos, szűk körben meghatározott esetekben. A törvénytervezet 138§-a alapján büntetőjogilag nem vonható felelősségre az az orvos, sebész vagy szülész, aki egy magzatot az anya életének megmentése miatt megöl. A törvényjavaslatból nem lett törvény és azzal az első magyar büntetőtörvénykönyv, az 1878. évi V. tc szembehelyezkedve nem vonta ki a bűncselekmények alól az anya életének megmentéséért történő magzatelhajtást és szigorúan szabályozta annak cselekményét. A törvény külön bünteti a magzatelhajtó nőt (2-3 évig

terjedő börtönbüntetés) és a magzat elhajtóját (2-15 évig tartó börtönbüntetés)¹⁵.

A Curia is állást foglalt a korban a méhmagzat jogait illetően: 1892-ben kimondta a bíróság, hogy a méhmagzatnak is vannak jogai, melynek fenntartásáról és érvényesítéséről elválás esetén a bíróság gondoskodik. A Curia 1924-es ítéletében kimondta, hogy az élve született gyermek úgy tekintendő, mintha már a fogantatástól kezdve élt volna, és a gyermek saját érdeke és jogai szempontjából a méhmagzat már ettől az időponttól részesítendő jogvédelemben¹⁶.

Nem kizárólag a bírói gyakorlat foglalt állást a korban a méhmagzat jogaival kapcsolatban. Bozóky Alajos szerint ugyan a méhmagzat még nem tekinthető személynek, mivel még nem ember, viszont a lehetőség miatt, hogy emberré fejlődhesen, mind a büntető- és magánjognak védelemben kell részesítenie a méhmagzatot. Ez alapján, ha születése után akár 1 másodpercig is élt, úgy a megszületettet jogképesség illette meg, jogalanynak számított¹⁷.

Az 1900-ban megszülető magánjogi törvényjavaslat ugyan rendelkezett a jogképesség kezdetéről, a méhmagzat jogképességének kezdetét és az ezzel kapcsolatos kérdéseket viszont nem rendezte. E megoldás már a törvényjavaslat megszületésekor ellenállásba ütközött, számos jogász támadta meg a javaslatot a nem kielégítő szabályozás miatt. 1928-ban a Magánjogi Törvényjavaslat 8.§ alapján a jogképesség minden embert megillet, továbbá a méhmagzatot is – ha élve születik meg (ez a megoldás található meg a hatályos Polgári Törvénykönyvben is). Az 1900-as évek elejét is jellemzi a méhmagzat védelme, mely a sajtószabályozásban is megjelenik. Eszerint aki „gyermeknemzést meggátló, vagy magzatelhajtó szereket hirdet, vagy magzatelhajtásra szolgáló módit vagy alkalmat ajánl – sajtó útján – az sajtórendészeti vétséget követ el”¹⁸. Ezen cselekményeket pedig egy évig terjedő fogházban letöltendő szabadságvesztés büntetéssel is büntethették.

Az 1930-as években a korszak legismertebb büntetőjogásainak véleménye ellenére egy curiai döntés lényegében legalizálta az anya életének és egészségének védelmében az orvosi indikációt¹⁹. Az említett indikációt jelenti a terhességre vonatkozó mesterséges beavatkozás. Ennek legalizálását az általános jogérzetre hivatkozva vezette be a Curia a jogéletbe. Ez jelentette a magyar szabályozás történelmében az első – szűk körű – magzatelhajtásra vonatkozó tilalom áttörésével. Természetesen felmerül a kérdés, hogy vajon az orvosok minden esetben valós és indokolt veszély alapján végezték-e el a terhességmegszakítást, mely így ellenőrizetlenül könnyen vezethetett ahhoz, hogy indikációra hivatkozva végeztek el egyébként indokolatlanmagzatelhajtást. Egyes szerzők szerint ezt a korban rögzített csökkenő születési arányszámok támasztják alá²⁰.

A Ratkó-korszak

Magyarországon a szovjet-típusú diktatúra kiépítésével Rákosi Mátyás központi politikai kérdésként tekintett az élve születések megnövelésére. A Ratkó Anna, egészségügyi miniszter nevével fémjelzett 1950-1953-ig tartó időszak alatt – felismerve azt, hogy évi 100-120 ezerre becsült terhességmegszakítások száma²¹ nem sokkal maradnak el az élve születések számától – teljes mértékben tilos volt terhességmegszakítást végezni. E rendelkezés érvényesítése érdekében a leghatásosabb módszer egyrészt a magzatelhajtás mindennemű büntetése, másfelől a terhességek ellenőrzése volt. Mivel nem volt megfelelő eszköz az ellenőrzésekre, így a szülésznők, orvosok számára a terhességről való tudomásszerzésüket követően bejelentési kötelezettséget írtak elő²². Emellett a terhes nőknek kötelező orvosi vizsgálatokon kellett részt venniük és ha ezek megtörténtét megfelelően tudták igazolni, csak akkor részesülhettek a terhességi és szociális kedvezményekben (így kedvezményes áron juthattak hozzá a pelenkához, tejhez). Szociális kedvezmények közül érdemes megemlíteni azt, hogy az 1-6 éves korú

kisgyermekre ápolására az anya évi 30 nap fizetés nélküli szabadságot vehetett ki, illetve a „nagy-mama-mozgalmat” melynek részeként az 1-6 éves, azaz még nem iskolás korú gyermekek felügyeletét az idősebb asszonyokra bízta²³.

Az intézkedéseket sajtó útján igyekeztek népszerűsíteni, a család szerepét kiemelték a szocializmus építésében és a kommunista családi élet magasabbrendűségét is hangsúlyozták a különböző médiumok segítségével.

Összegzés

Bár a polgári társadalmakban a jogrendszerek alapvető kötelessége és feladata az emberi jogok és az emberi élet védelme, a jelenlegi szabályozás a legtöbb európai és nyugati

országban a méhmagzatot nem tekinti embernek – a feltételes jogalanyisággal mint egy alkulóban lévő emberként tekint rá. Számos szabályozási modellt állítottak fel a világ körül, melyek közül hazánkban jelenleg a mérsékeltnek tekinthető megoldást alkalmazzák, a terhesség különböző stádiumaiban annak megszakítási lehetőségét indokolt esetek meghatározott körébe szorítva. A különböző, ellentétes érdekeket képviselő jogvédő szervezetek különböző szabályozási modellekkel gyakran igyekeznek éppen a magzat életjoga mellett, vagy ellen fellépni, úgy gondolom, hogy tekintettel az elmúlt néhány évszázad tapasztalataira, a jogalkotó számára továbbra is egy nehezen megoldható kényes politikai szabályozást jelent.

Jegyzetek és hivatkozások

¹ JOBBÁGYI Gábor. A méhmagzat életjoga. Budapest, 1997, Szent István Társulat. 15.o.

² JOBBÁGYI, 1997, i.m. 52. o.

³ JOBBÁGYI, 1997, i.m. 53.o.

⁴ JOBBÁGYI, 1997, i.m. 75. o.

⁵ KATUSZ László: Megvan az ideje az ölelésnek. A házaselet egyházi előírásai a korai középkorban. http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/megvan_az_ideje_az_olelesnek_a_hazaselet_egyhazi_eloirasai_a_kora_kozepkorban_online_plusz/ (letöltés ideje: 2018.03.12.)

⁶ GRADVOHL Edina: Női fortélyok. Születésszabályozás a görög világban. http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/noi_fortelyok_szuletesszabalyozas_a_gorog_vilagban/ (letöltés ideje: 2018.03.16.)

⁷ MINK András: Kis magyar abortusztörténet in: Beszélő, 48. szám, 3. évfolyam

⁸ JOBBÁGYI, 1997, i.m. 68-70. o.

⁹ JOBBÁGYI, 1997, i.m. 75.o.

¹⁰ Kálmán király Dekrétomainak első könyve. 58. fejezet a magzatjokat vesztő asszonyokról.

¹¹ JOBBÁGYI, 1997, i.m. 117. o.

¹² Tripartitum 62. czim 2§.

¹³ JOBBÁGYI: 118.o.

¹⁴ JOBBÁGYI, 1997, i.m. 118-119.o.

¹⁵ 1878. évi V. törvény. 285-286.§. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=87800005.TV>

¹⁶ JOBBÁGYI, 1997, i.m. 122.o.

¹⁷ BOZÓKY Alajos: Magyar magánjog. I.kötet, Budapest, 1893. 262.o.

¹⁸ 1914. évi XIV. törvénycikk 24.§ (9) bekezdés b) pont

¹⁹ JOBBÁGYI, 1997, i.m 124.o.

²⁰ JOBBÁGYI, 1997, i.m 125.o.

²¹ JOBBÁGYI, 1997, i.m 137. o.

²² SZABÓ A. Ferenc: A Ratkó-korszak mítosza. In: Rubicon. 2011 /9-10

²³ JOBBÁGYI, 1997, i.m 137.o.

Nyitás és zárás – A dualizmus oktatásának végpontjai

Írta: ANGELI RITA

A dualizmus hagyatéka történelmi múltunkban és jelenünkben egyaránt fellelhető. A polgárosodás kibontakozásának korszaka talán az oktatás területén hagyta ott leginkább nyomát. Az oktatáspolitikai bizonyos értelemben a legbefolyásosabb és egyszersmind a legveszélyesebb fórum, hiszen az igényes oktatás szükségképpen velejárója a kritikusan gondolkodó individuumok kinevelése. Eötvös József, a korszak első kultuszminisztere fogalmazta meg igen szemléletesen az oktatás funkcióját: „Iparkodjál látni! Bekötött szemmel senki sem járhat egyenesen.”¹

De mennyiben sikerült felnyitni a szemeket a félévszados idősokban? Vajon kétségtelenül átütő változást hozott a korszak az oktatás terén? Közelebb hozta-e a Monarchia népeit, vagy azok széthúzását eredményezte? A fenti kérdések megválaszolását kísérli meg a dolgozat, kiemelkedő hangsúlyt fektetve Eötvös József és Apponyi Albert kultuszminiszterek tevékenységére, az érájukban hozott törvények jelentőségére.

A felvilágosodás hagyatéka – A Ratio Educationis legfőbb pontjai

Mária Terézia társadalompolitikájának pozitív, felvilágosult jegyeket mutató oldala talán az oktatás terén mutatkozik meg a legvilágosabban. Reformjai egyértelműen a műveltség felszabadítására irányultak. Meggyőződése volt, hogy „*az iskolaügy politicum és mindig az is marad*”². Elképzelései e területen talán azt is bizonyítják, hogy a felvilágosult uralkodók szokása szerint ő is megpróbálta irányítani a „kiskorúnak” tartott nép életét, szülőként nevelni alattvalóit.

Elsődleges reformelképzelései a gyakorlati képzést nyújtó szakiskolák

kialakításában álltak. Például szolgál erre az 1746-ban alapított, Collegium Nobilium Theresianum, amely kifejezetten a hivatalnokképzést szolgálta. Emellett az 50-es, 60-as években tömegével alakultak a szakiskolák: technikai és mezőgazdasági intézmények, bányászati és kereskedelmi akadémiák. Az uralkodónő oktatás melletti elkötelezettségét mutatja, hogy egyes esetekben ezek nemcsak, hogy ingyenesek voltak, hanem a szülők kaptak fizetséget, hogy gyermeküket beírassák.

Az alapfokú oktatás fejlesztése terén 1774-ben került sor az első jelentős lépés megtételére. Ez év decemberében hagyta jóvá Mária Terézia a német tanítási nyelvű népiskolák tervezetét. Az alsó-ausztriai iskolabizottságnak címzett levelében kifejtette: Az ügy „*épp olyan üdvös, mint amilyen szükséges*.”³ Ebbéli meggyőződését támasztja alá a személyes áldozata a reformok előre vitelének érdekében. Pénzbéli támogatásán túl maga is hozott létre iskolákat a kastélyok személyzetének gyermekei részére. A reformok véghezvitelét célozván került megalakításra az udvari tanulmányi bizottság.

Ahhoz, hogy megérthessük a tervezett reform jelentőségét, szükséges megismernünk annak tartalmát. A népiskola az úgynevezett triviális iskola gondolatán nyugodott. Ezen intézmények első fokon hároméves képzést nyújtottak volna három fő tantárgyon, mégpedig az íráson, az olvasáson és a számoláson belül.

Természetesen a felsőbb szintű oktatás sem maradhatott ki a reformok köréből. A népiskola után a következő lépcsőfokot a piarista gimnázium jelentette, Mária Terézia fontosnak ítélte ezen két intézmény következetes egymásra építését: „*A normáliskola kapcsolata a gimnáziumokkal és azoké a felső iskolákkal valóban hasznos alapelv, de nem úgy, hogy a*

tényleges gyakorlat során az egyiket összekeverjük a másikkal.”⁴

Az egyetemeken a természettudományok és a gyakorlathoz közel álló tudományok oktatása került előtérbe. A jogi karokon érdemi újításként fedezhető fel a rendészeti és gazdasági tudományok (Polizei- und Kameralwissenschaften) bevezetése. Itt okvetlenül megjegyezendő, hogy a „kameralisztika” a felvilágosodás jegyében kialakított tudományág volt, amelyet a mai fogalmaink alapján az államtudománnyal azonosíthatunk.

Magyarországra a 1777-es Ratio Educationis hozta el a tantervi reformokat. Ezek az intézkedések korszakalkotó mivoltuknak köszönhetően talán csak az 1868. évi XXXVIII. és az 1883. évi XXX. törvényhez hasonlíthatók.

Miben is állt e rendelet jelentősége? Természetesen a fent nevezett elvek e rendelet keretében is felszínre kerülnek. Ennek a reformnak köszönheti Magyarország az egységes oktatási rendszert az elemi iskolától egészen az egyetemig. Továbbá nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy az oktatás relatíve önálló fejlődési teret biztosított az osztrák örökös tartományok viszonylatában.⁵

Eötvös József munkássága és egy korszakalkotó áttérés – az 1868. évi XXXVIII. törvénycikk

1867 tavasza jelentős fordulópontot jelent történelmünkben. A kiegyezés nyomán Ausztriával rendeződött közjogi helyzet egy viszályokkal átszótt korszak után lehetőséget biztosított a polgári gazdasági-társadalmi viszonyok kibontakoztatására. Ezek fejlesztése pedig igencsak szoros korrelációba vonható az oktatásügyi vívmányokkal. A kívánt viszonyok kialakításához természetesen elengedhetetlen volt a magasabb műveltséggel rendelkező munkaerő képzése. Ezen igényekre és az oktatás tagadhatatlan szerepére a nemzeti fejlődésben ismert rá többek között Eötvös József, a dualizmus első kultuszminisztere. Programja az oktatásügy terén igencsak átfogóként értékelhető, egyaránt

szerepelt benne a kisdedóvás, a középiskolai oktatás, a felsőoktatás és a felnőttképzés.⁶

Reformjainak jelentőségét talán úgy érthetjük meg leginkább, hogy megvizsgáljuk a korszak elején meglévő alaphelyzetet, és ennek tükrében világítunk rá a fejlődés mértékére. A kiinduló állapot fejlettségi szintje egyes esetekben akár számszerűsítve is megállapítható, köszönhetően az első hivatalos magyar népszámlálások eredményeinek. Az analfabetizmus tekintetében a következő adatok mutathatóak ki. 1870-ben megközelítőleg 68,7%-ra tehető az írni-olvasni nem tudó hat éven felüliek aránya Magyarországon, ugyanezen arány 1880-ban még mindig a népesség több, mint felét foglalja magában (56,5%), a világháború előtti 1910-es mérések alapján pedig már csak 31,3% körüli a fenti mutató értéke.⁷ Minek köszönhető az igencsak gyorsütemű javulás? Mi a szerepe ebben Eötvös József munkásságának? Meglátásom szerint a kötelező elemi iskolai oktatás bevezetése mellett nagy arányban köszönhető ez a felnőttoktatás térnyerésének, amelyben kultuszminiszterünknek igencsak jelentős szerep tulajdonítható. Eötvös több fórumon is felhívta a figyelmet a népnevelési egyletek alapításának fontosságára. Többek között minisztériumának hivatalos újságjában, a Néptanítók Lapjában buzdított az egyesületek létrehozására, ahol a „kultúra váraiként” jellemezte az intézményeket.⁸ Meglehetősen sokatmondó tény Eötvös tevékenységét illetően, hogy a felhívások hét nyelven jelnetek meg, ezáltal pártolva a nemzetiségi tanítók munkásságát, javítván a nemzetiségek magyarországi helyzetén. Programja nem maradt eredmény nélkül, a felhívás nyomán létrejövő népoktatási körökben közel 16 ezer hallgató vett részt.⁹

Természetesen a felnőttek „felzárkóztatása” értelmét veszítette volna a fiatalabb generációk képzése nélkül. Elengedhetetlen volt tehát a korszak áttörő újításának, a kötelező népoktatás intézményének bevezetése. Erre az 1868. évi XXXVIII. törvénycikkben került sor, e törvénycikk

megalkotása is igencsak szorosan köthető Eötvös József tevékenységéhez.

Eötvös törvényjavaslatának kidolgozására egy hitfelekezeti tagokból és szakférfiakból álló bizottságban került sor, a független bizottság jelentőségére az előzetes tárgyalások kapcsán Trefort Ágoston hívta fel a figyelmet, mikor rávilágított, hogy az oktatásügy *„sem párt sem hitfelekezeti kérdés, hanem a magyar kultúra kérdése.”*¹⁰

A törvény szakszerű és alapos körültekintéssel való elkészítésének köszönhető, hogy az a *„magyar népművelés demokratikus és liberális alaptörvényévé vált.”*¹¹ A tankötelezettség bevezetése mellett egyaránt szabályozta a népoktatási tanítóintézetek körét, a hitfelekezetek oktatásban vállalt szerepét, a tanítóképzést és a népiskolai hatóságokat.

Megkérdőjelezhetetlen, hogy az általános tankötelezettség bevezetése szilárd alapot jelentett a társadalmi fejlődés számára. E törvény alkalmazásában erre a 6-12 évesek körében került sor. Kivételt jelentettek ezen paragrafus alkalmazása alól a testi, lelki betegségben szenvedők, a ragályos betegek és az elmebetegek. Természetesen a kivételek alkalmazására csak tisztí orvosi igazolás meglétében kerülhetett sor. Emellett, megjegyzendő, hogy a törvény szankciót is kilátásba helyez azon szülők részére, akik elmulasztják az oktatási kötelezettség végrehajtását:

*„...a kötelességét ekként teljesíteni nem akaró szülő (gyám vagy gazda) első ízben 50 kr-ra, második ízben 1 forint-ra, harmadik ízben 2 frtra, negyedik ízben 4 frtra büntettség, az iskolai pénztár javára. Sőt ha még ezen négyeszeri büntetés sem térítené a szülőt (gazdát vagy gyámot) kötelességének teljesítésére: akkor az illető iskolai szék erről a felsőbb iskolai hatóságnál jelentést tesz, mely aztán az iskolától visszatartott tanköteles gyermek számára a községi hatóságnál külön gyám rendelését is szorgalmazhatja.”*¹²

A végső szankció, azaz a gyám kirendelése egyértelműen bizonyítékként szolgál a szabályozás komolyságára, annak reformjellegére.

Szorosan a törvényhez kapcsolódik a 1868. évi XLIV. törvénycikk a nemzetiségi egyenjogúság tárgyában. E törvény szintén liberális vívmányként egyebek mellett szabályozza a nemzetiségi nyelvek használatát az oktatásban és általános elvként kimondja:

*„...a közoktatás sikere, a közművelődés és közjólét szempontjából az államnak is legfőbb célja levén; köteles ez az állami tanintézetekben a lehetőségig gondoskodni arról, hogy a hon bármely nemzetiségű, nagyobb tömegekben együtt élő polgárai az általuk lakott vidékek közelében anyanyelvükön képezhessék magukat egészen addig, hol a magasabb akadémiai képzés kezdődik.”*¹³

A nemzetiségi kérdésben viszont semmiképpen nem állíthatjuk, hogy annak teljes körű és ellentmondásmentes szabályozására került sor. Erre mutat rá, hogy a törvény a tanítási nyelvek meghatározását a közoktatási miniszter hatáskörébe delegálja, nem sorolja fel azokat tételesen, elmulasztva ezzel a törvény általi biztosíték adást.¹⁴ A következő paragrafusok azonban finomítanak a meglévő képen, az egyes területeken „divatozó” nyelvek számára kötelezővé teszik a nyelvi- és irodalmi tanszékek felállítását. Illetve a koherens oktatási rendszer megvalósításaként az egyetemeken is lehetővé tette a „divatozó nyelvek” oktatását.¹⁵

A szabályozás csupán csak elvi jellegét magyarázhatja a törvényjavaslat elfogadását megelőző elhúzódó vita, a kompromisszumok keresése, hiszen a nemzetiségi kérdés igencsak megosztotta a magyar politikai elitet. Sokat elárulhat a kialakult helyzetről, hogy a tárgykörben nem egy, hanem három törvényjavaslat került benyújtásra, melyek közül végül Deák Ferenc nevével fémjelzett beadványt fogadta el az országgyűlés. A vita során Deák nyitóbeszédében azt az álláspontot képviselte, mely szerint *„az egységes, oszthatatlan magyar nemzet, amelynek a*

hon minden polgára, bármi nemzetiséghez tartozzék, egyenjogú tagja”, tehát ezt az egyenjogúságot csupán „az országban dívó többféle nyelvek hivatalos használtára nézve” lehet szavatolni.¹⁶ A „nemzetiségi párti” képviselők szembehelyezkedtek Deák meglátásával. Erre nézve szemléletes példa Mocsonyi Sándor beszéde, aki az igények kielégítése illetve a célszerűség követelménye mentén képzelte el a nemzetiségi helyzet rendezését.¹⁷ Kiemelte, hogy azt kell figyelembe venni, melyek „a nemzetiségi eszme lényegéből kifolyó jogosult igények.”¹⁸ Észrevételezhető eszerint, hogy az ellenvélemények a nemzetiségi jog közösségi jogként való elismerésére irányulnak, elvetve a mindössze nyelvhasználatot érintő engedmények megvalósítását. Mocsonyi hangsúlyozta továbbá, annak fontosságát, hogy a lefektetett elvek „ne csupán írott malaszt maradjanak”, hanem „a lehetőségig valósuljanak is.”¹⁹ A kijelentésekben megfogalmazott aggodalom egyáltalán nem tekinthető alaptalannak, hiszen mint látható a törvény – ellentétben a népoktatással – nem tartalmazott szankciókat, ezáltal annak betartása és betartatása kétségesse vált.

Az eddigiek alapján kijelenthető, hogy míg a népoktatási törvény egyértelmű előrehaladást valósított meg, addig a nemzetiségi törvény – magában foglalva a nemzetiségi nyelven történő oktatást is – inkább csak elvi szinten és semmiképp sem maradék nélkül állította fejlődési pályára a nemzetiségi elképzeléseket. Tagadhatatlan azonban, hogy már a törvényi szintű szabályozás, az engedmények megfogalmazása, valamint a kérdéskörben folytatott konstruktív vita előremutató lépésként veendő számba. Az ezt követő folyamatokkal összevetve pedig kétségtelenül sokkal inkább haladó szemléletet mutat.

Az 1879. évi XVIII. törvénycikk és 1883. évi XXX. törvénycikk

Eötvös halála után Pauler Tivadar kapta a kultuszminiszteri tárcát, nevéhez fűződik az Országos Közoktatási Tanács létrehozatala. Ezen intézmény neves szakemberekből álló véleményező és tanácsadói testületet jelentett a kultuszminiszterek számára, sikerét jelzi, hogy több évtizedig eredményesen működött.²⁰

1872-ben Trefort Ágoston került a minisztérium élére. Elhivatottságát jelzi kijelentése, mely szerint „Magyarország fennállása a kultúra kérdése”, illetve, hogy „ezen szellemi investíció kamatai fogják legbiztosabban helyreállítani az ország pénzügyét.”²¹

Trefort tevékenységének megítélése vegyes képet mutathat, hiszen amellett, hogy nagyban hozzájárult a középiskolák egységesítéséhez, a nemzeti kérdés terén a nemzetiségek hátrányára módosította a korábban elfogadott törvényt. Egyértelműen befolyást gyakorolhatott tevékenységére a korszakban uralkodó politikai irányzat, nevezetesen a konzervatív-liberális erők érvényre jutása. A miniszterelnök, Tisza Kálmán sem volt mentes a nemzetiségek elleni politikától.²²

Az 1883. évi XXX. törvénycikk továbbhaladva a kijelölt fejlődési pályán a középiskolák egységes szabályozását tűzte ki célul. Elsősorban a tanárképzés terén figyelhetőek meg pozitív hatásai. Minden tanárjelölt számára előírta a kötelező négyéves tanulást, az egyéves gyakorlatot és kijelölt vizsgabizottság előtt történő vizsgát. Ezáltal sikerült elérni a tanárok egységes képesítését, átláthatóvá téve a középiskolai oktatást.

Trefort központosító tevékenysége a törvény egészéből kitűnik. Rámutat erre az a paragrafus, amely a vizsgabizottság kijelölését a vallás- és oktatásügyi miniszter hatáskörébe delegálta:

„A középiskolai tanárok képesítése céljából a magyar egyetemeken a vallás- és közoktatásügyi

minister egy-egy vizsgálóbizottságot szervez, melynek tagjai oly felsőbb iskolai tanárok, kik a vizsgálatok tárgyainak előadásával és szakszerű művelésével foglalkoznak.”²³

Az állam vezető szerepe érezhető abban is, hogy e törvény az állam számára a középiskolákban – még a felekezeti fenntartásúakban is – felügyeleti és ellenőrzési jogot biztosított. A művelődés koherens szabályozása mellett a törvényből kiérezhető egyfajta protekcionista szemlélet is, a törvény megszabta a tanítandó tárgyak körét, az osztályok struktúráját, magának tartotta fenn a tanítóképzés jogát, illetve a tanítás felügyeletét. Ezáltal mintegy kizárta a magánszférát az oktatásból. A szabályozás egyértelmű lendületet biztosított az oktatásügy terén; ebben a korszakban vált az „úriembség kritériumává a középiskolai végzettség, illetve az érettségi”.²⁴ Mindemellett a szigorú állami szabályozás talán túlságosan szűk keretet biztosított az oktatás szabadságának, a tantervek meghatározása révén az állam szabadon közvetíthette ideológiáját, politikai meggyőződését:

„...rendes és esetleg a nem rendes tantárgyakban elérendő czélt és ennek alapján a tantervet a vallás- és közoktatásügyi minister állapítja meg, ki a tantervnek a helyi körülményekhez alkalmaztatása és ezekhez képest netalán szükséges módosításai iránt az egyes tanári testületek meghallgatása után intézkedi.”²⁵

Az egységes államiság elképzelését még inkább erősíti az 1879. évi XVIII. törvény a magyar nyelv tanításáról a népoktatási intézetekben. Természetesen akárcsak Eötvös minisztersége idején a nemzetiségi kérdés itt is ellentéteket váltott ki a politikusok körében. A javaslatot Baross Gábor terjesztette a plénum elé, indoklásában hangsúlyozta, hogy a törvény elfogadása semmiképp nem sérti a nemzetiségek autonómiáját:

„úgy ezen törvényjavaslat az, a mely legkevésbé sem alkalmas arra, hogy különösen egy nemzetiség részéről, a mely ma e hazában lakik,

féltékenységgel megtámadtassák és az mondassék róla, hogy arra van irányozva, hogy bármely nemzetiség nyelvétől megfosztassák, magyarosíttassék és arra van irányozva, hogy a felekezetek önálló működési jogát e téren korlátozza.”²⁶

A magyar nyelv kötelező tanítása nemhogy a hátrányára válna a nemzetiségeknek, hanem abból jelentős előnyük származhat, hiszen a hétköznapi boldogulásnak elengedhetetlen feltétele, illetve lehetőséget biztosít számukra a közéletben való részvételre. Kissé ellentmondásosan aláhúzta a törvény pedagógiai jelentőségét, nevezetesen, hogy az a hazafias nevelés eszközévé válhat. Indokként hozta fel ezen kívül, hogy míg a nemzetiségeknek van anyanemzetük addig a magyarság nyelvének elvesztésével teljesen eltűnik, vagyis a magyar nyelv terjesztése és ily módon fenntartása sokkalta kifizetődőbb, mint a nemzetiségek védelme. Állítását statisztikai adatok bemutatásával is igazolta: *„Az 1877. évben feltüntetett adatok szerint, a 15,486 iskola közül tanítatott tisztán magyar nyelven 7024 iskolában, német nyelven 1141 iskolában, román nyelven 2773, tót nyelven 1901 iskolában, szerb nyelven 259 iskolában, vegyes nyelven 1692 iskolában.*”²⁷

A nemzetiségi „párt” körében számos ellenérv megfogalmazódott a javaslat tekintetében. Igencsak szemléletesen fogalmazza meg Maximovics Miklós, szerb képviselő álláspontját, mikor Comenius sárospataki beszédét idézi:

„... egy más nyelvet, mint anyanyelvet, az iskolába behozni, annyit tesz, mint gyermeket tanítani arra, hogy előbb nyargaljon, mint járjon.”²⁸

Mocsáry Lajos meglátása szerint nem szabad a nemzetiségi viszályt feléleszteni. Beszéde arra próbált rávilágítani, hogy szervezhetnek akármilyen nyelvtanfolyamokat, úgysem lesznek „exact tudományú nyelvtanítók” a „dákóromán” és „pánszláv” fiatalemberekből.²⁹ Vagyis úgy ítélte meg, hogy a törvény beiktatásától komoly eredmény nem várható, viszont a nemzetiségi

ellentétek felkeltésének veszélyét hordozza magában.

A törvény a magyar nyelv tanítását megalapozván elsőként a tanítók képzésére helyezte a hangsúlyt:

„Minden, akár felekezeti, akár másnemű oly tanító-képző intézetben, a melyben a tanítás nyelve nem a magyar, a magyar nyelv, mint már az 1868: XXXVIII. tc. rendelete szerint is ez intézetekben köteles tantárgy, oly óraszámmal tanítandó, hogy azt az egész tanfolyam alatt minden tanítójelölt beszédben és írásban elsajátíthassa.”³⁰

A törvény ugyan engedményt tesz a már végzett tanítók számára, 4 év türelmi időt biztosít a számukra a magyar nyelv elsajátítására, a leendő oktatók a hivatalba lépését már a magyar nyelv ismeretétől teszi függővé. A törvény széleskörű állami ellenőrzést biztosít a vegyes nyelvű intézetek felett. A vallás- és közoktatási miniszter által kijelölt tanfelügyelők engedélyéhez köti a tanító oklevelek kiadását.

A tanítók magyar nyelvre oktatása természetesen az általános cél elérése érdekében történik, ennek megvalósítását írja le a negyedik szakasz, melynek értelmében: *„A magyar nyelv az összes bárminemű nyilvános népiskolákban a köteles tantárgyak közé ezennel felvételik.”* Ezen rendelkezés kapcsán is megfigyelhető a fokozatosság elve: Azon intézményekben ahol a tanítási nyelv nem magyar, a törvény hatálybalépését követő tanévben kell csak alkalmazni szabályozást, azokban az iskolákban pedig, ahol nem áll rendelkezésre erre képezett oktató, természetesen csak a továbbképzés után alkalmazható a törvény.³¹

A „Lex Apponyi”

Az 1879. évi XVIII. törvény kapcsán felmerülhet a kérdést, hogy vajon az a konzervatív-liberális erők elképzelése szerint fejtette ki hatását, tehát a nemzetiségek és a magyarok szorosabb együttműködését eredményezte-e? Illetve

feltehetjük a kérdést, hogy a nemzetiségi szabályozás szigora megállt-e ezen a szinten, vagy továbbfokozódott a korszakban?

A huszadik század elején megjelenő számos miniszteri rendelet a témakörben azt mutatja, hogy egy egyre inkább erősödő tendenciának lehetünk szemtanúi, melynek betetőződése a törvényi intézkedés megszületése, a „Lex Apponyi” néven emlegetett törvénycsoport.³²

Apponyi Albert kultuszminiszterünk kapcsán nem csupán a nemzetiségellenes intézkedéseket, hanem haladó szellemű elképzeléseit is meg kell említeni. Az 1908. évi XLVI. törvény a tanszabadság kiteljesüléseként értékelhető, hiszen rögzítette:

„Az állami, községi és hitfelekezeti elemi népiskoláknak úgy mindennapi, mint ismétlőtanfolyamában a tanítás teljesen ingyenes.”³³

A szabályozást rokoníthatjuk Periklész intézkedéseivel, aki az ókori demokráciát talán a legteljesebben bontakoztatta ki a napi díjak bevezetésével, így tényleges alkalmat biztosítva a közéletben való részvételre. Ehhez hasonlóan a fent említett törvény nem csupán a kötelességet, hanem a lehetőséget is megteremtette az alapfokú műveltség elsajátítására. A népiskolák számára csupán az egyszeri beiratkozási díj beszedésére biztosított lehetőséget, de szegénység címén ez alól is mentesség volt kérhető.

A kétségtelenül haladó szellemiségű szakasz a 1907. évi XXVII. törvénycikkkel („Lex Apponyi”) összefonódva azonban jelentősen hátrányos helyzetet eredményezett a nemzetiségek számára. A törvény hangvétele egyfajta nacionalista világnézetet hordoz magában, talán túlzott erélyességgel is a magyar nyelv oktatására törekedve.

Könnyen belátható, hogy az oktatás ingyenessé válásával az intézmények fenntartása csupán államsegélyek révén volt lehetséges. A „Lex Apponyi” az államsegély szigorú feltételekhez kötésével igyekezett biztosítani a

magyarosítást. Az ideológiai befolyásolást híven tükrözi az az intézkedés, melynek értelmében:

„Minden iskola és minden tanító, tekintet nélkül az iskola jellegére és arra, hogy állami segélyt élvez-e vagy sem, a gyermekek lelkében a magyar hazához való ragaszkodás szellemét és a magyar nemzethez való tartozás tudatát, valamint a valláserkölcös gondolkodást tartozik kifejleszteni és megerősíteni.”³⁴

Természetesen a törvény nem elégszik meg az elvi szintű szabályozással, a magyar nyelv oktatásához köti az államsegélyt, ellehetetlenítvén így a nemzetiségi nyelvet tanító iskolákat. A felekezeti iskolafenntartók állami szabályozásának szigorúságát jelzi, hogy csak akkor részesülhettek államsegélyben, ha az iskola tanulmányi rendje, a tankönyvek a minisztérium által meghatározott normáknak megfeleltek.³⁵

Jegyzetek és hivatkozások

- ¹ EÖTVÖS József: Aforizmak. Budapest, 1988, Országos Eötvös József Emlékbizottság. 20. o.
- ² NIEDERHAUSER Emil: Mária Terézia. Budapest, 2000, Pannonica Kiadó. 71. o.
- ³ NIEDERHAUSER 2000, 72. o.
- ⁴ NIEDERHAUSER 2000, 72. o.
- ⁵ DR FRIML Aladár: Az 1777-iki Ratio Educationis, Kath. Középiskolai Tanáregyesület, Budapest, 1913. 13. o.
- ⁶ MANN Miklós: Oktatáspolitikai dualizmus korában, 78.o., In: Magyarországról és Európáról [szerk.: Szabolcs Ottó], Budapest, 1996
- ⁷ T. KISS Tamás: Az analfabetizmus A dualizmus kori Magyarország kulturális/politikai problémája. 13. o.
- ⁸ Néptanítók Lapja, 1868. február 1. I. évf. 1. sz. 6–7. o.
- ⁹ T. KISS Tamás 15. o.
- ¹⁰ Képviselőházi napló: 1865. évi X. kötet: szeptember-november 23., 43. o.
- ¹¹ MANN 1996, 79. o.
- ¹² 1868. évi XXXVIII. törvénycikk: 4.§
- ¹³ 1868. évi XLIV. törvénycikk: 17. §
- ¹⁴ 1868. évi XLIV. törvénycikk: 17. §
- ¹⁵ 1868. évi XLIV. törvénycikk: 18-19.§
- ¹⁶ SCHLETT István: A nemzetiségi törvényjavaslat országgyűlési vitája, 25. o.
- ¹⁷ DEMETER M. Attila: Politikai nemzet versus nemzetiség. 252. o. In: Nemzet, faj, kultúra a hosszú XIX. században

Összegzés

Az eddigiek összevetéseként megállapítható, hogy a vizsgált korszakban az oktatásügy terén egy kétségtől Janus-arcú folyamat zajlott le. A tankötelezettség egyre inkább kiterjedő elősegítése egyértelműen pezsgő kulturális életet eredményezett. A dualizmus időszakában alapított egyetemek, tanszékek máig szerves részét képezik nemzeti kultúránknak. Másrészt viszont, talán épp a nemzeti öntudat kibontakozásának köszönhető a mindinkább hazánkban élő nemzetiségek ellen irányuló politika, a magyarosítás egyre erősödőbb hulláma. Ebből adódóan elengedhetetlennek tartom, hogy a korszak üzenete, annak pozitív és negatív tanulságaival együtt bennünk éljen. Hiszen meggyőződésem, hogy a tanszabadság a merev szabályozottság következtében elvész, annak leglényegesebb eleme éppen a sokszínűség és a gondolkodás szabadságának biztosítása.

¹⁸ SCHLETT 40. o.

¹⁹ SCHLETT 40. o.

²⁰ MANN 1996, 79. o.

²¹ MANN 1996, 79. o.

²² KÉRI Katalin az 1879. évi XVIII. törvénytől a „Lex Apponyi”-ig, In.: Hanák Péter(főszerk.): Híd a századok felett, Kiadó Iroda, Pécs, 1997

²³ 1883. évi XXX. törvény 60. §

²⁴ MANN 1996, 81. o.

²⁵ 1883. évi XXX. törvény 8. §

²⁶ Képviselőházi Napló 1878. V. kötet • 1879. március 24–május 6. 242. o.

²⁷ Képviselőházi Napló 1878. V. kötet • 1879. március 24–május 6., 242. o.

²⁸ Képviselőházi Napló 1878. V. kötet • 1879. március 24–május 6., 340. o.

²⁹ Képviselőházi Napló 1878. V. kötet • 1879. március 24–május 6., 262. o.

³⁰ 1879. évi XVIII. törvénycikk 1.§

³¹ 1879. évi XVIII. törvénycikk 4. §

³² KÉRI 1997, 3. o.

³³ 1908. évi XLVI. törvény 1.§

³⁴ 1907. évi XXVII. törvény 17.§

³⁵ MANN 1996, 84. o.

A magyar sportjog története

Írta: PAPP ESZTER

Az elmúlt időszakban lezajló XXIII. téli olimpiai játékok a történelme, időszámításunk előtti időkre nyúlik vissza. Történelmi pillanatnak lehettünk tanúi az említett versenysorozaton: hazánknak most először sikerült felállnia a dobogó tetejére, amikor a férfi gyorskorcsolya váltó tagjai megszerezték az aranyérmet.¹ Ahhoz azonban, hogy az ötkarikás játékok megrendezésre kerülhessenek négyéves ciklusban a sportnak, mint jogi kategóriaként is ki kellett alakulnia az egyes országokban.

A mai értelemben vett sportolásnak egyik korai előzményének tekinthetők a lovagi tornák, melyek a lovasok harci gyakorlataiból fejlődtek ki. A lovagi torna „olyan nemesi vagy patríciusi lovas harci játék, melyet meghatározott szabályok szerint vívnak meg csapatokba szervezve vagy párviadalként éles vagy tompa fegyverekkel, s amelyekhez hozzátartozik a formális meghívás vagy kihívás és amelyet kivételesen gyalogosan is meg lehet vívni.”² Tehetős urak váraiban vagy éppen a királyi udvarban kerültek megrendezésre a tornák, főként szórakoztatás céljából. Ilyenkor fényűző lakoma, zene és tánc követte az eseményt.³ Ezen felül, gyakran vásári tornamutatványokkal is szórakoztatták a közönséget.

Hazánkban emellett már a középkorban is bevett szokás volt, hogy valamely összetűzés rendezésére párbajt alkalmaztak. A jogi keretek közé zárt összemérettetésen, ahol bírói felügyelet mellett, előre felállított szabályoknak megfelelően zajlott az összecsapás, és ennek eredményeként vagy valamely bizonyítandó tényről döntöttek el, vagy pedig az ellenérdekű felek vitája végérvényesen lezárult. A perdöntő párviadalt számottevően csak nemesek között tartották (hiszen a rendi egyenlőtlenségre épülő társadalomban egy jobbágy nem is indíthatott nemes emberrel szemben pert), ahol az uralkodó és más nemesek jelenlétében, lóháton került sor az

erőpróbára. Egészen 1752-ig jogszerűnek minősült e bizonyítási eljárás, azonban az említett évben Mária Terézia eltörölte, s később halálbüntetés kiszabását rendelte el a párbajból eredő gyilkosságokért.⁴

A fent említett történelmi kapcsolódási pontok igen csak korai fázisúak, s az első igazi közjogi előzményt a sport jogi szabályozásában Mária Terézia uralkodása alatt kiadott Ratio Educationis jelentette. Az 1777-es tanügyi reform felsorolta azokat a sportjátékokat, melyeket engedélyez gyermekek számára. Közel egy évszázaddal később, 1848-ban született is egy törvényjavaslat, mely kötelezővé tette volna a testnevelést, azonban ez nem lépett hatályba. A következő évben, 1849-ben már életbe lépett egy másik törvény, mely rendkívüli tantárggyá minősítette a testnevelést a középiskolákban. A kiegyezés után pedig már az elemiben és a polgári iskolában is kötelezővé vált a torna – amely egyfajta katonai gyakorlatként szolgált. Az 1883. évi XXX. törvénycikk rendelte el a gimnáziumban tanulók számára is a tantervszerű sportolást. A XIX. század végén az oktatási végrehajtási szabályok között jelenik meg a sportigazgatás, mégpedig a vallás- és közoktatásügyi miniszter keze alatt: rendelet született tornacsarnokok építéséről, tornaversenyek megrendezéséről, valamint az úszás, és korcsolyázás lehetőségeinek kialakításáról, fokozottabb gyakorlásának biztosításáról. Nem sokkal később, a XIX. században megindult a civil sportfejlődés is. 1825-ben megalapult a Clair Ignác testgyakorló és vívóiskola, 1836-tól szabadon használhatták nők és férfiak egyaránt az első pesti uszodát, s 1860-tól a sportegyesületek alapítása is megkezdődött. Ezek jogi személyeknek minősültek és a törvényhatóságnak jóvá kellett hagyniuk alapításukat. Hivatalos sportegyesület volt például a Pesti Tornaegylet, a Műegyetemi Atlétika és Football Club (MAFC) vagy Eötvös Loránd báró által alapított Budapesti Egyetemi Atlétika Club

(BEAC). Az egyesületek mellett számos bizottság is létrejött: említésre méltó az 1880-ban alapított Magyar Olimpiai Bizottság⁵ vagy az 1896-ban megrendezésre kerülő millenniumi ünnepségen⁶ számos sportverseny lebonyolítására rendeltetett Országos Testnevelési és Sport Bizottság. 1894 júniusában alakult meg a Nemzetközi Olimpiai Bizottság is, melynek tagjai között szerepelt dr. Kemény Ferenc mint Magyarország képviselője.⁷ Az első sporttámogatási törvényünk az 1913. évi XIII. Törvénycikk, mely létrehozta az Országos Testnevelési Alapot. Ennek célja a megfelelő anyagi háttér biztosítása volt, s ezt a lóversenyek és szerencsejátékok éves jövedelmének 2%-ból befolyt összegből kívánták fedezni. Szintén ez a törvény tartalmazta a Nemzeti Stadion és a Testnevelési Főiskola építésének tervezetét – a megvalósításra azonban csak évekkel később került sor. Megalakult az Országos Testnevelési Tanács a kultuszminiszter irányítása alatt, mely két szakosztállyal igyekezett ellátni a feladatokat.

Az első világháború kitörését követően a sportügy háttérbe szorult, a két világháború közötti időszakban egyedül a „levente mozgalom” rendelkezett sportjogi relevanciával. Azoknak a 12 és 21 év közötti fiúknak, akiknek nem volt rendszeres sportfoglalkozás az iskolájukban, kötelezővé tették a hétvégéken tartott test- és menetgyakorlaton való részvételt. Mivel a trianoni békeszerződés megtiltotta az általános hadkötelezettséget, ezzel a sportfoglalkozással tudták valamelyest állandó felkészültségben tartani az országot. Meg kell jegyezni, hogy a hétvégi tornagyakorlatokon az oktatók katonatisztek voltak, s 1930-tól ténylegesen hadi készülődéssé alakult át. 1921-ben helyet kapott a költségvetésben „Testi nevelés” címen a sportügy, s ezzel egyidőben meg is szüntették a már fent említett Országos Testnevelési Alapot. Klebelsberg Kunó belügyminiszteri pályafutása alatt született meg az első magyar sporttörvényként emlegetett 1921. évi LIII. törvény – A testnevelésről, mely megfogalmazta a sportügy fejlesztésének valódi célját:⁸ „a testnevelés feladata: az egyének testi épségének megóvása,

lelki és testi erejének, ellenálló képességének, ügyességének és munkabírásának kifejlesztése által javítani a közegészség állapotát, gyarapítani a nemzet munkaerejét.”⁹ Konkrét rendelkezést tartalmaz az alap- és középfokú intézetekben tartandó kötelező testnevelésről, illetve a felsőfokú intézetekben pedig fakultatív tárgyként jelöli meg. Felismerték, hogy a sport egyfajta társadalompolitikai eszköz, ezért nagyfokú támogatást igényel. A szabályozásába még az önkormányzatokat és a vállalatokat is bevonta bizonyos szinten: erre szolgál például a játszóterek építése, uszodák megnyitásának elrendelése, valamint minden ezer főt alkalmazó üzemnek kötelességévé vált sportolási lehetőséget biztosítani alkalmazottjainak – a kisebb üzemek pedig hozzákapcsolódtak a nagyobbakhoz. Részletes utasítást adtak ki az infrastrukturális követelményekről is. 1923-ban, már vallás és közoktatásügyi miniszterként tevékenykedő Klebelsberg Kunó felállította a testnevelési ügyosztályt, mellyel a tömegsport kialakítása volt a célja. Hangsúlyt fektetett a vidéki sport fejlesztésére is: 1930-ban megrendezésre került Szegeden az első (nem budapesti) testnevelési kongresszus, valamint a sportdiplomácia kiépítése is szerepelt tervei között: hazánkban került megrendezésre például egy vívó, egy korcsolya és egy ökölvívó Európa bajnokság is. 1924. évi III. törvénycikk rendelkezett a Testnevelési Alap átszervezéséről, illetve újra felállításáról, ez által megfelelő keret állt rendelkezésre, hogy felépülhessen a Testnevelés Háza. 1936-tól újra militáris tendenciák kezdek érvényesülni hazánkban. Ismét megszüntették a Testnevelési Alapot – ezt az 5520/1941. ME rendelet mondta ki – majd 1942-ben a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium közvetlen felügyelete alá kerültek az egyesületek.¹⁰ Ebben az időszakban a fent már említett Nemzetközi Olimpiai Bizottságban hazánk három fővel is képviselte magát, ami rendkívülinek számított, hiszen az eredeti szabályzat szerint egy ország mindössze egy taggal képviseltetheti magát. Ezek a tagok Andrássy Géza, Muzsa Gyula és az ifjabbik Horthy Miklós

személyében testesültek meg.¹¹ A II. világháború pusztítása kihatott a testnevelésre is: számos tornacsarnok lepusztult magával a sportélettel együtt. Közvetlenül a háború után állami centralizáció figyelhető meg: a levante egyesület maradványaiból szerveződött meg Munkás Sport Központ, melyet a szociáldemokrata és kommunista pártok alapítottak közösen. Céljuk a sportélet újjáépítése volt a háborús időszakot követően. Létrehozták a minisztérium szervezetén belül az Országos Sport Hivatal, mely 1951-től Országos Testnevelési és Sport Bizottság néven tevékenykedett, a Minisztertanács irányítása alatt. Ebben az időben szakadt ketté a sportügy: egyre inkább az élsport részesült jelentősebb támogatásokban, míg a tömegsport hanyatlásnak indult, csökkent a támogatási forrás is. A sportpolitikában 1956 enyhülést hozott: hazatérhettek a külföldön marasztalt sportolók, a sportegyesületek ismét használhatták régi szimbólumaikat és visszakapták bizonyos jogosítványait is: például a játékosigazolás és az edzőképzés jogát. 1963-ban kísérletet tettek a sport társadalmisítására: az 1963. évi 29. törvényerejű rendelet a testnevelés és a sportmozgalom társadalmi irányításáról értelmében a sportügy koordinálásának feladata a Magyar Testnevelési és Sportszövetséget illeti, ami kvázi államigazgatási szervnek minősült. A várakozásokkal ellentétben nem volt működőképes az öngazgatási modell, s 1973-tól a sportigazgatás „vissza-államosításának” eredményeként a Minisztertanács irányítása alatt működő Országos Testnevelési és Sporthivatal (OTSH) osztályai vették át a sportügy szervezését. Mivel olimpiáról olimpiára folyamatosan gyengült a hazai élsport, a tíz kiemelet sportegyesület az OTSH szárnyai alá került. Új sportpályák épültek

vidéken is, edzéstanai fejlesztéseket és magukat a sportolókat is támogatták anyagilag. Ehhez azonban negatív vonzat is társult: az iskolai és tömegsport háttérbe szorult, elhanyagolódott. Az 1980-as évek hozták változást, mikor a sportfogyasztói igény megjelent, s a lakosság szórakozási céllal kívánt sporttevékenységeket űzni. Ez a jelenség leginkább a középprétegre volt jellemző. Ennek hatására kiadták az 1986. évi 9. törvényerejű rendeletet, amely felállította az Állami Ifjúsági és Sporthivatal, ami a Minisztertanács közvetlen ellenőrzése alatt működhetett, s egész szervezetével a lakosság igényeinek megfelelően foglalkozhatott a sportügy kiépítésének részleteivel.¹²

Jelenleg a 2004. évi I. törvényben van szabályozva a sportjog valamennyi területe: például a sportolók és sportszervezetek jogállása, a sportszövetségek, a versenyrendszer valamint az állami és önkormányzati feladatok is.¹³ Napjainkban fennáll egy „sportoló nemzet” víziója, azonban ennek megvalósítása nem tökéletes és fejlesztésre szorul. Ennek fényében a 65/2007. (VI. 27.) Országgyűlési határozat tartalmazza a „XXI. Nemzeti Sportstratégia 2007-2020” című programot, melynek céljai között szerepel egy sportnemzet létrehozása, az életminőség javítása a sporton keresztül, illetve a szabadidő- és versenysport szakszerű megszervezése. Továbbá fontos szempont, hogy a sport jelentős tudástartalommal kapcsolódhasson össze, s többé ne kelljen választani sport és tanulás között.¹⁴

Jegyzetek és hivatkozások

¹ Magyar Olimpiai Bizottság - Phjongcschang 2018. <http://olimpia.hu/phjongcschang-2018-1> Letöltés ideje: 2018.03.16.

² DR. SZABÓ Béla: Sportjogtörténet 128. Oldal <http://sportestudomany.unideb.hu/wp-content/uploads/2015/12/Sportjogtortenet.pdf> Letöltés ideje: 2018.03.08.

³ Múltkor - Történelmi magazin: Így szórakoztunk a középkorban https://multkor.hu/20130606_igy_szorakoztunk_a_kozepkorban Letöltés ideje: 2018.03.16.

⁴ MEZEY Barna (szerk.): Magyar Jogtörténet, Budapest, Osiris Kiadó, 2007. 415. oldal

⁵ PRINCZIGER Péter: Sportjog I. – A sportjog közjogi alapjai, Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2010. 53-54. oldal

⁶ Múltkor – Történelmi magazin: Milleniumi ünnepségek: az ezeréves Magyarország ünnepe https://multkor.hu/20130606_igy_szorakoztunk_a_kozepkorban

kor.hu/20120502_milleneumi_unnepsegek_az_ezereves_magyarorszag_unnepe Letöltés ideje: 2018.03.14.

⁷ DR. TAKÁCS Ferenc: Az olimpizmus története <http://olimpia.hu/content/index/id/62>. Letöltés ideje: 2018.03.16.

⁸ PRINCZIGER Péter: Sportjog I. – A sportjog közjogi alapjai, Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2010. 54-56. oldal

⁹ 1921. Évi LIII. Törvénycikk

¹⁰ PRINCZIGER Péter: Sportjog I. – A sportjog közjogi alapjai, Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2010. 57-58. oldal

¹¹ DR. TAKÁCS FERENC: Az olimpizmus története <http://olimpia.hu/content/index/id/62>. Letöltés ideje: 2018.03.17.

¹² PRINCZIGER Péter: Sportjog I. – A sportjog közjogi alapjai, Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2010. 59-61. oldal

¹³ 2004. Évi. I. Törvény a sportról

¹⁴ 65/2007 (VI.27.) OGY határozat a Sport XXI. Nemzeti Sportstratégiáról

A halálbüntetés szabályozása a 19. században

Írta: SZABÓ ANDRÁS

“Nem sokkal az 1914-es háború előtt, Algírban halálra ítélték egy gyilkost, aki különösen felháborító bűnt követett el, lemészárolt egy többgyermekes parasztcsaládot. Mezőgazdasági munkás volt, vérgőzös állapotban gyilkolt, és még azzal is súlyosbította tettét, hogy kirabolta áldozatait. Az ügy nagy visszhangot keltett. A legtöbben úgy vélekedtek, hogy a lefejezés túlságosan enyhe büntetés egy ilyen szörnyetegnek. Ez volt apám véleménye is, akit kiváltképpen a gyerekek meggyilkolása háborított fel. Mindenesetre a kevés dolog közül, amit tudok róla, az egyik az, hogy életében először részt akart venni a kivégzésen. Éjszaka kelt, hogy kiérjen a veszőhelyre, a város másik végébe, ahova özönlött a nép. Anyám mesélte, hogy nagy dérral-dúrral, zaklatott arccal jött haza, szótlanul lefeküdt az ágyra és hirtelen elkezdett hányni. Akkor fedezte fel a valóságot, amit nagy szavak mögé rejtve lepleztek. Ahelyett, hogy a meggyilkolt gyerekekre gondolt volna, már csak arra a vergődő testre tudott gondolni, amelyet egy deszkára löktek, hogy lenyakazzák.

Iszonyatos lehetett ez a rituális aktus, ha végül le tudta győzni ennek az egyszerű, egyenes embernek a fölháborodását, és ha a büntetésnek, amit ez az ember százszorosan megérdemeltnek hitt, végül is nem volt más hatása csak az, hogy felfordult tőle a gyomra. Amikor a legsúlyosabb büntetés meghányatja a becsületes embert, akit védeni hivatott, nehezen lehet kitartani amellett, hogy arra való, mint ahogy funkciójából is következnie, hogy nagyobb békét és rendet teremtsen az államban.”¹

- Albert Camus

A magyar királyságban három csoportba voltak sorolhatóak azok a cselekmények, amelyek elkövetéséért halálbüntetés járt: fő- és

jószágvesztéssel fenyegetett hatalmaskodási, fő- és jószágvesztéssel fenyegetett hűtlenségi, illetve az egyszerű halálbüntetéssel szankcionált közönséges vagy nyilvános bűncselekmények.²

Ezek közül a hűtlenséget emelném ki. Ezen kategória alá a Tripartitum 43 elkövetési magatartást sorolt, ami a török időszakban meredek emelkedésnek indult. Ennek gátat szabva, az 1712-es büntetőtörvény-javaslat vonatkozó elemeire építkezve született meg az 1723. évi IX. törvénycikk, mely jelentősen szűkítette a legsúlyosabb bűncselekménnyel büntetendő magatartások körét.³ A francia forradalom elhozta a felvilágosodás eszméit Európába, ami kihatott a bűncselekmények elkövetőivel való bánásmódra is. A halálbüntetés eltörlését ugyan nem hozta magával a felvilágosodás, de a büntetések enyhítését, brutalitásának megszüntetését igen. Mai szemmel még a 19. században fennmaradó halálbüntetések is kegyetlenek voltak, azonban ezek, a korábbiakkal való összehasonlításban lényegesen humánusabbak voltak.

A kivégzési módok erőszakosságának leginkább két oka volt: elsősorban a potenciális bűnelkövetőket akarta elrettenteni a bűncselekmények elkövetésétől, másodsorban pedig a nyilvános kivégzéseket a nép szórakoztatására is alkalmazták. A brutális kivégzések hátterében az állt, hogy a középkorban az élet nem számított értéknek a legtöbb embernél, tehát egy egyszerű kivégzés, mint egy akasztás nem számított elrettentésül. II. József már a 19. század előtt, 1787-ban eltörölte a halálbüntetés kiszabását köztörvényes bűncselekmények elkövetése esetén egy rendeletével, ami felvilágosodott eszmére vall, hiszen csak Toscanában vezették ki korábban ezt a jogrendszerből a II. Lipót által 1786-ban kihirdetett kódexnek köszönhetően.⁴ Nem tartott sokáig a halálbüntetés nélküli igazságszolgáltatási rend, ugyanis az

uralkodó 1790-ben visszavonta rendeleteit, majd az 1790. évi XL. törvénycikkkel visszaállították a II. József uralkodását megelőző állapotot a büntetőigazságszolgáltatás területén.

1795-ben, a halálbüntetés visszaállítása előtt született egy büntetőtörvénykönyv-javaslat, amiben szerepet kapott az élet kioltásával való büntetés. A 12. pontjában deklarálja azonban, hogy a halálbüntetést nem lehet súlyosbítani, mert az ellentmond annak céljával. Szabályozta azt is, hogy akkor kell csak e büntetést kiszabni, ha nincs más módja annak, hogy a társadalmat a tettestől megvédje. A büntetés végrehajtásának módját is szabályozta volna a büntetőtörvénykönyv, ha hatályba lép: a tett elkövetési helyéhez közel, csak és kizárólag pallossal hajtható végre a kiszabott büntetés.⁵ A halállal büntethető személyek korát is szabályozta volna a tervezet. 16 éves kor alatt egyáltalán nem lehetett kiszabni, efölött és 24 éves kor alatt csak kivételes esetekben lehetett kiszabni.

A halálbüntetést ezt követően az 1808. évi XI. törvénycikk szabályozta, a katonai bűncselekményekkel összefüggésben. 9 paragrafus határoz meg halálbüntetéssel szankcionálandó bűncselekményeket a jogalkotó. Ilyen például: felségsértés, felségárulás, hadseregben lázadás szítása, feljebbvalók parancsának megtagadásának súlyosabb esetei, feljebbvalókra fegyver rántása, őrcsapatok, előőrsök ellenség előtti megtámadása, az őrállás ellenség előtti elhagyása, csata alatt a saját csapat vagyonának fosztogatása, ellenséghez átszökés, civilekkel szembeni bűncselekmények elkövetése, ellenség előli megfutamodás.⁶ Utóbbival kapcsolatban egy megkérdőjelezhető szabályt is megfogalmazott a jogalkotó: "Ha az egész csapat, század vagy zászlóalj az ellenség előtt engedetlenkedik és kötelességéről megfélemlkezve, szégyenletesen hátat fordít: a tisztek becsstelenséggel együtt hivatalukat, sőt a körülmények súlyosabb voltaához képest életüket veszítik; a közlegények közül pedig minden tizedik halálbüntetéssel lakol. Hasonlóképpen halálbüntetést szenvednek mindazok, akik a csatából és az ellenséges viadalból magukat

kivonják."⁷ Az előbb felsoroltakon kívül egy igen érdekes bűncselekményt is halálbüntetéssel rendelnek büntetni: a zászló háromszori elhagyását. Ezt követően 1827-ben került újra az Országgyűlés elé a büntetőjogi reform tervezete. Az 1803. évi büntetőtörvénykönyvet másolták le tulajdonképpen, így a minősített halálbüntetés kiszabásának tilalmát is átvették.⁸

Minden eddiginél nagyobb előkészülés előzte meg az 1843. évi reformjavaslatot. A jogrendszer átformáló reformok keretei között került sor az első büntetőtörvénykönyv megszövegezésére. Ennek során a büntetési nemek felsorolásából kimaradt a halálbüntetés, mert az 1843-1844-i országgyűlés szakítani akart a régi, kegyetlen büntetési rendszerrel.⁹ Ez lett volna az első büntetőtörvénykönyv, ami eltörli a büntetésnek ezen fajtáját. Összehasonlításképpen szeretném megemlíteni, hogy 1848-ban még a forradalmak kitörése előtt a Német Államok Szövetségének gyűlésén több állam is ragaszkodott a halálbüntetés fenntartásához.¹⁰ Azonban pont ebből az okból kifolyólag nem fogadta el az Országgyűlés a javaslatot, így a halálbüntetés a jogrendszer része maradt, gyakorlati alkalmazására azonban igen ritkán került sor.

Az 1848-1849-es forradalom és szabadságharc alatt a halálbüntetés gyakran nyert alkalmazás. Amikor kitört a szerb lázadás az Országgyűlés Alsóházának felkérésére Deák Ferenc készített egy javaslatot, ami alapján rendkívüli büntetőbíróságokat állítottak fel és meghatározta az állam elleni, illetve katonai bűncselekményeket, amik esetében halálbüntetést szabhat ki a rögtön ítélő bíróság. Ilyen cselekmények voltak többek között: hazaárulás, ellenség segítése, ellenséggel való szövetkezés, magyar honvédelem gyengítése. Az ítélet végrehajtásának módját is meghatározta az 1849. február 13-án elfogadott javaslat: golyó és puskapor által kell az elítéltet kivégezni, az ítélet meghozatalát követő három órán belül.¹¹ A forradalmat követő megtorlás során megnőtt a halálbüntetések száma. Az általam felhasznált

források szerint 120-150 embert végeztek ki a forradalommal kapcsolatos tevékenységük miatt.¹² A szabadságharcot követően Magyarországon az 1803-as osztrák büntetőtörvénykönyv került bevezetésre. Ebben a korábban már említettek szerint szerepel a halálbüntetés, ami miatt kijelenthető, hogy ez a törvény már idejét múlt volt. Ezt követően 1861-ben az ideglenes törvénykezési szabályok által megfogalmazott szabályok alapján folyt a büntető törvénykezés. Ez azt jelentette, hogy visszatértek az országba a feudális szabályok.¹³

A feudális szabályok érvényesülésének végét az 1878-ban elfogadott Csemegi-kódex jelentette, ami Magyarország első büntetőtörvénykönyve lett. Szabályozta a halálbüntetést, annak ellenére, hogy az 1843-as javaslatban már el akarták azt törölni. Két bűncselekmény esetén lehetett kiszabni: a király meggyilkolása, szándékos megölése vagy ezek kísérlete esetén, illetve gyilkosság esetén. Az alsó korhatárt 20 évben szabta meg a halálra ítéltők esetén.¹⁴ Ezt követően rendelet szabályozta az ítélet végrehajtásának részleteit. Ha Csemegi javaslatát fogadták volna el, akkor nyaktílóval hajtották volna végre az ítéleteket, de végül az akasztás mellett döntöttek. A halálbüntetés menetét is részletesen szabályozta a rendelet. A bíróság a meghozott ítéletet reggel hirdeti ki, hogy legyen 24 órája az elítéltnak elbúcsúzni a rokonaitól és ismerőseitől. Azt is megszabták, hogy csak az búcsúzhathat el a halálraítélttől, akit ő is látni akart. A látogatók és rokonok mellett az utolsó napon a vallásának megfelelő lelkész is segítséget nyújtott a sorsának elfogadásában.¹⁵ Az ítélet végrehajtásának napján újra felolvasták az ítéletet, amiután az ügyész felszólította a hóhért, hogy hajtsa végre az ítéletet. A végrehajtás után, ha láthatólag meghalt az elítélt, akkor a törvényszéki orvos, majd egy másik orvos megvizsgálta a testet, hogy megállapítsák a halál beálltát. Ha mindkettő megállapította a halál beálltát, hagyták még harminc percig lógni a testet. Ezután újra megvizsgálta mindkét orvos a testet és csak ezután vették le a holttestet az akasztófáról.

Még ezután is a helyszínen tartották az elítéltet és két óra elteltével temették el állami költségen, a családtagok nélkül.

1878 és 1900 között meghatározott személyek vehettek részt a kivégzésen: az elítélt, a hóhér, az őrszemélyzet, a törvényszéki bíró, a királyi ügyész, a törvényszéki és egy független orvos. Rajtuk kívül tíz bizalmi ember vett részt, akik tanúsították, hogy a kivégzés megtörtént és rendben lezajlott. 1900-tól az addigiak mellett jegyzőkönyvvezetőnek, lelkésznek, helyi közigazgatási hatóság magasabb rangú tisztviselőjének és a fogházfelügyelőnek is jelen kellett lennie. Megváltozott továbbá az is, hogy a kivégzett holttestét ekkortól ki kellett adni a családtagoknak.

A 19. századi szabályozás után szeretnék néhány érvet felhozni a halálbüntetés ellen, illetve számadatokat arról, hogy mennyi embert végeztek ki Magyarországon, illetve külföldön. 1501 és 1525 között Nürnbergben a hóhér 1159 embert végzett ki.¹⁶ VIII. Henrik angol király uralkodása alatt 72 ezer halálos ítéletet szabtak ki a bíróságok, ami Erzsébet királynő uralkodása alatt 89 ezerre nőtt. Érdekes összevetni a 400 évvel későbbi adattal, ami alapján 1919-ben 10 embert végeztek ki, ami 11 évvel később már csak 1 (43 embert ítélték el, ebből csak egyet hajtottak végre) volt. A két világháborúról is van adat, hogy Nagy-Britanniában hány embert végeztek ki: az első világháború idején 141-et, a második alatt 18141-et.¹⁷ Nyugat-Németországban 1946 és 1949 között 128 embert ítélték el, akik közül csak 24-en hajtották végre az ítéletet. A leggyakrabban a halálbüntetés mellett felhozott érvet szeretném csak felhozni előadásomban, mert úgy vélem fontos megemlíteni. Több szerző is az elrettentő erejét hozza fel pozitívként a halálbüntetés mellett. Ezt az érvet Wolf Middendorff megcáfolja egy egyszerű számadattal a halálbüntetéssel kapcsolatos vitáról szóló kötetében: Bristolban 1868-ban a 167 halálraítélt közül 164 vett már részt korábban kivégzésen. McCafferty mondatával szeretném folytatni ennek az érvek a cáfolatát, illetve előadásomat lezárni: nem a

büntetés mértéke rettent el a potenciális elkövetőket, hanem a felelősségre vonás minél

nagyobb esélye.¹⁸

Jegyzetek és hivatkozások

¹ Albert CAMUS: Gondolatok a halálbüntetésről, Medvetánc füzetek, Budapest, 1990 (továbbiakban Albert Camus 1990): 9. o.

² TÓTH J. Zoltán: A halálbüntetés intézményének egyetemes és magyarországi jogtörténete, Századvég kiadó, Budapest, 2010. (továbbiakban Tóth J. Zoltán, 2010): 200.o.

³ TÓTH J. Zoltán, 2010: 206.o.

⁴ TÓTH Zoltán: A halálbüntetés története, filozófiája és kortárs jogelméleti kérdései; doktori értekezés tézisei

⁵ MEZEY Barna: A magyar jogtörténet forrásai, Osiris kiadó, Budapest, 466.o. (továbbiakban: Mezey Barna 2003.)

⁶ 1808. évi XI. törvény

⁷ 1808. évi XI. törvény 8. §

⁸ TÓTH J. Zoltán, 2010: 236.o.

⁹ FINKEY Ferenc: Az 1843-i büntetőjogi javaslatok 100 év távlatából, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1942 (továbbiakban: Finkey Ferenc, 1942): 17.o.

¹⁰ TÓTH J. Zoltán, 2010: 124.o.

¹¹ TÓTH J. Zoltán, 2010.: 240. o.

¹² TÓTH J. Zoltán, 2010: 242. o.

¹³ TÓTH J. Zoltán, 2010: 245. o.

¹⁴ TÓTH J. Zoltán, 2010: 246. o.

¹⁵ TÓTH J. Zoltán, 2010: 248. o.

¹⁶ WOLF, Middendorff: Todesstrafe - ja oder nein?, Rombach GmbH + Co Verlagshaus KG, Freiburg, 1962, (továbbiakban: Wolf, Middendorff, 1962): 9.o.

¹⁷ WOLF, Middendorff, 1962: 10. o.

¹⁸ WOLF, Middendorff, 1962: 29.o.

A vallásszabadság és az egyházjog szabályozása a közös horvát-magyar jogtörténetben

Írta: ERDŐSI REBEKA

A vallásszabadság

Napjainkban a világ számos országában alapvető, alkotmányos jogként létező vallásszabadság évszázados fejlődése során több jelentéstartalmat is felvett. A vallásszabadság, mint alapvető emberi jog gondolata egészen a 16. századig nem létezett, európai viszonylatokban is az államok csak a reformáció terjedésével kezdték törvénybe foglalni a vallás szabad megválasztását, amit így a legkorábban nevesített szabadságjognak is nevezhetünk. Viszont egyes országokban különböző vallások szabad gyakorlását egészen eltérő időpontokban tette lehetővé a törvényalkotó, ami azt eredményezte, hogy több évszázadon keresztül bizonyos felekezetekhez tartozók üldözése az állami vezetés és társadalmi hozzáállás miatt teljesen természetes jelenségnek számított, annak csak mértéke tért el bizonyos vidékeken (ilyen például az izraeliták következetes üldözése a középkori katolikus államokban). A vallásszabadság mai fogalma viszont nem csak azt a sokáig egyedüli jelentést foglalja magában, hogy bárki jogosult a saját belátása szerint ahhoz a felekezethez tartozni, melyhez szeretne, abba a gyülekezetbe járni, azt a lelkeszt hallgatni és annak azt egyházat támogatni anyagilag, vagy más úton, melyet arra érdemesnek talál. A vallásszabadság eszerint:

„A lelkiismereti és vallásszabadság joga magában foglalja a vallás vagy más meggyőződés szabad megválasztását vagy megváltoztatását és azt a szabadságot, hogy vallását vagy más meggyőződését mindenki vallásos cselekmények, szertartások végzése útján vagy egyéb módon, akár egyénileg, akár másokkal együttesen, nyilvánosan vagy a magánéletben kinyilvánítsa vagy kinyilvánítását mellőzze, gyakorolja vagy tanítsa.¹

A vallásszabadság nemzetközi emberi jogi egyezményekben is deklarálásra került, az Emberi jogok egyetemes nyilatkozatának 18. cikkében a következő olvasható: „Minden személynek joga van a gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadságához, ez a jog magában foglalja a vallás és a meggyőződés megváltoztatásának szabadságát, valamint a vallásnak vagy a meggyőződésnek mind egyénileg, mind együttesen, mind a nyilvánosság előtt, mind a magánéletben oktatás, gyakorlás és szertartások végzése útján való kifejezésre juttatásának jogát.”

Ahogy a fenti meghatározásokból is látszik, a vallásszabadságot több összetevő alkotja, ezek egyike a polgári, demokratikus társadalmakban elengedhetetlen lelkiismereti szabadság, illetve a lehetőség annak az eldöntésére, hogy az egyén kíván-e egyáltalán és amennyiben igen, mely felekezethez szeretne tartozni. Emellett a felekezeti jogegyenlőséget is magában foglalja, mely jóval később került elfogadásra: magyar viszonylatokban a 20. század elején sem beszélhetünk róla (de a korabeli Európában sem). A felekezeti jogegyenlőség minden egyháznak, mint gyülekezetnek azonos lehetőségek biztosítása, úgymint a szabad működésük lehetősége és bizonyos esetekben annak elősegítése.

Dolgozatomban nemcsak a vallás megválasztásának szabadságáról szóló rendelkezéseket, illetve ez irányba tett igyekezetet fogom vizsgálni, hanem igyekszem a katolikus vallás, mint sokáig egyedülinek számító államvallást és egyéb, kisebb felekezetek viszonyait és azokhoz tartozó személyek vallási hovatartozásukból eredő kiváltságait, illetve jogaik erős korlátozását is vizsgálni, hiszen minden ember megválaszthatja az általa követett vallást, de a törvényalkotón múlik, hogy ezért

üldözi-e az egyént, illetve ezt milyen módon szankcionálja. Emellett a fenti két rendelkezést alapulvéve kitérek a vallásszabadság, mint pusztán törvényi rendelkezés mellett a vallás oktatásának, illetve a vallás gyakorlásának szabályzásaira is a vallásszabadság horvát-magyar jogtörténetének elemzésekor.

A katolikus egyház szerepe a magyar és horvát állam megszületésében és fejlődésében

A középkori Európát egyesítő katolikus vallás számos állam születésében és fennmaradásában játszott jelentős szerepet. A már évszázados múltú visszatekintő római katolikus egyház művelt, írás- és jogtudó papjai miatt, illetve az általa megkérdőjelezhetetlennek tartott dogmák kikényszerítése, az állami és hétköznapi emberek életére hatott jelentős befolyása miatt csaknem 1000 évig tudta e domináns funkcióját megtartani. Egészen az abszolút monarchiák megjelenéséig a katolikus egyház befolyásolta a nemzetközi politikát, szerepe volt az európai országok politikai közösségének alakításában: államok jó politikai viszonyának kialakítását ösztönözte és a történelem során számos fegyveres, politikai konfliktus kialakulásába, kimenetelében játszott szerepet (mind a 16. században dúló vallásháborúk, mind az invesztitúra háborúk is fontos példái ennek).

Az egyház nélkülözhetetlen szerepe nemcsak a 11. században, a Magyar Királyság sikeres fennmaradásában, de a Horvát Királyság IX. századi európai államok által történő elismerésében és azok közé való betagozódásában is nélkülözhetetlen szerepet játszott. Branimir, horvát fejedelem 879-ben fordult VIII. János pápához, biztosítva őt a hűségéről, aki nem csak megáldotta a fejedelmet és népét, de a 879-880-ban tartott konstantinápolyi zsinaton a pápa közreműködésével napirendre kerülhetett a horvát kérdés, a pátriárka és a császár lemondtak a horvát hercegségről: Horvátország független állammá vált.²

A Magyar Királyság létrejöttékor a katolikus egyház bizonyos diplomáciai, írásbeli feladatok elvégzésével nélkülözhetetlenné vált az állami irányításban, ezzel megalapozta a többi egyházzal szembeni kiemelkedő pozícióját, mely még a 20. században is jelentős eltérésekben mutatkozott meg. Emellett maga az állam és egyház is egységes volt, amit az uralkodó *quasi sacerdos* személyisége is tükröz, illetve a római katolikus, mint egyedüli egyház és a vallás követésének kikényszerítése is tükröz (I. István második dekrétumai: 1, 2, 8. fejezetek).

I. Istvánnak politikai érdeke fűződött a pogány magyarok áttérítése a katolikus hitre, viszont a kizárólag politikai-diplomáciai szempontok mellett Deér József Pogány magyarság, keresztény magyarság című művében más megközelítésből fordul a kereszténység felvételéhez: „Bármely István király magyarázat, mely más irányból közeledik az első király monumentális alakja felé s őt politikusnak, ügyeskedőnek akarja feltüntetni, csak szánalmas torzképet rajzolhat rendkívüli egyéniségéről. Ez a vallásosság jóval több egy jámborrrá lett pogány, barbár fejedelem érzelmi megnyilatkozásánál: benne hit és értelem találkozottak³.”

Eszerint I. István hitbéli meggyőződése miatt rendelte el a kereszténység felvételét nem pedig a különböző külpolitikai tényezők (a Német-Római Birodalom és Bizánc megerősödése) kényszerítették rá erre a lépésre. Ez a politikai érdek és hitbéli meggyőződés között fennálló ellentét Magyarország - és számos európai állam - vallási és egyházi szabályozásaival kapcsolatban felmerül, mivel bizonyos felekezetekhez való tartozás engedélyezése, vagy erőszakos üldözése nagyban változhatott egy új uralkodó trónra lépésével, illetve valamilyen mögöttes érdek megjelenésével is, melyet a vonatkozó törvényekben az uralkodó vallási meggyőződésével támasztottak alá.

A katolikus vallás elterjedése természetesen nem folyt teljesen békésen, de a kötelezően betartatott miselátogatások miatt egyre

sokasodott a hívők száma. A katolikus egyház hatalma és tekintélye pedig egyre nőtt azért, mert bizonyos bűncselekmények elkövetése esetén a papok, püspökök bíraskodhattak a keresztények felett.

Később a köznép szemében egyre nagyobb félelmet keltett az eretnekek üldözésével, illetve a szigorúan vallásos berendezkedés fenntartásával az uralkodók hatalmának alapot biztosított, hiszen az egyházi előjárók által felkent uralkodók „Dei gratia” kormányozták királyságukat.⁴

Ez az együttműködés a katolikus egyház romlása által előidézett reformációval és vallásháborúkkal kezdődött, majd az állami hivatalnokok megjelenésével és a polgári államok létrehozásával bomlott fel teljesen. Az állam egyháznak való kiszolgáltatottságának csökkenésével és reformációval pedig egyre nyíltabban kezdték hangoztatni: Mindenki maga dönti el mely felekezethez kíván csatlakozni.

Az 1791. évi XXVI-XXVII. törvénycikkek a vallás ügyéről

A magyar országgyűlés 1791-ben a protestánsokra nézve széles jogokat biztosító törvényt hozott a protestánsok szabad vallásgyakorlásáról. Iskolát, templomokat szabadon építhettek és a katolikus egyház már nem gyakorolt felügyeletet a papok felett. Továbbra is hatályos maradt az első Carolina Resolutio vegyes házasságokat érintő rendelkezése. A vallásszabadság kérdése a saborban a 18. század végén konfliktust eredményezett, mivel a nagyrészt katolikus vallású állam fennhatósága alá tartozó bizonyos területek népessége egyéb, nem bevett valláshoz tartozott. Az 1791. évi XXVII. törvénycikk rendelkezett a görög ortodox vallásról: bevett vallásnak ismerte el (később az egyház püspökei szavazatot kaptak a felső táblán).⁵ Az 1791. évi törvényi szabályozás Horvátországot Verőce és Szerém, a két szlavón megye vonatkozásában érintette, hiszen Horvátország már ekkor is viszonylag szélesebb

autonómiával bírt, saját országgyűléssel. A közjogi vitában a megyék követői rendszerint a horvát követeket támogatták, ellenben most a magyar rendek oldalára álltak. Azt kívánták elérni, hogy az 1791. évi XXVII. tc. hatálya terjedjen ki Horvátországra is. Az ok pedig a két megye vallási megoszlásában keresendő, hiszen túlnyomó többségben ortodox vallásúak laktak. A protestáns felekezetek jogállása 1848 előtt Horvátországban nagymértékben különbözött a magyarországi protestánsok jogállásától. Az 1790-1791. évi magyar országgyűlés XXVI. törvénycikke biztosította ugyan a protestáns felekezetek részére a szabad és nyilvános vallásgyakorlatot, viszont ez Horvátország területén élő protestánsokra nem terjedt ki.

Horvátország a kiegyezés után

Az 1868. évi XXX. törvénycikk (Horvátországban: 1868. évi I. törvénycikk) értelmében Horvátország az igazságügy, oktatásügy, belügyek és vallásügy területén a Magyar Királyságtól független autonómiát kapott.⁶ Ez az 1868 előtti állapothoz képest jelentősen nagyobb mozgásteret biztosított a horvátoknak, hiszen azelőtt Dalmát-Horvát-Szlavónország rendi gyűlése által alkotott jogszabályok magyar törvényekkel nem lehettek ellentétesek, statútumalkotási joguk volt. Azonban teljes vallásszabadság a társországok területén sem volt, kétszintű felekezeti berendezkedés volt érvényben: az elismert és bevett vallások gyakorlása volt csupán engedélyezett. Fontos azonban Horvátország felekezeti megoszlását is figyelembe venni a felekezetek jogállása és a vallás szabad gyakorlásának tárgyalása esetén: a katolikus vallást követők 70%-os arányban, a görögkeleti vallást követők pedig 28%-os, a reformátusok megközelítőleg 2%-os arányban voltak jelen, így nyilván kevesebb törvényi rendelkezés található, mint a vallásilag sokkal megosztottabb Magyarország esetében.

A szerb pravoszláv (ortodox) egyház jogállását az 1887. május 14-i törvény szabályozta. Eszerint az uralkodó legfelsőbb felügyeleti jogát

fenntartották. Az egyháznak a hívei számának arányával egyenlő pénzt különítettek el vallási célokra. Előrelépést jelentett az egyház hívei számára biztosított szerb nemzetiség nyelv és cirill írás és latin használatának joga a hatóságok előtt, sőt a cirill írás használata legfelsőbb szintű intézményekben is engedélyezve volt.

Az izraelita egyház követői már jóval a reformáció kezdete előtt jelen voltak Európában, mégis időről-időre újra feléledő üldözéseket kellett elviselniük egészen az Ibériai-félszigettől Kelet-Európáig. Horvátországban 1873. évi október 21-i törvény deklarálta az izraelita egyház többi elismert vallásával való egyenjogúságát. *„1.§:...törvényesen bevett többi hitfelekezetek követőivel egyenjogúaknak ismertetnek el.”*

Ezzel szabadon élhették meg hitüket és csupán a vallási hovatartozásuk miatt sem szenvedtek korlátozást a politikai és polgári jogaikban. Az állami felügyeleti jog és az iskolaügyre való befolyás viszont érintetlen maradt.

Horvátország a protestáns egyházra vonatkozóan is hozott törvényeket a kiegyezés után. Az 1898. évi május 7-i törvényben foglaltak alapján a protestáns egyház részesült az állami vagyonból, illetve Horvátország a protestáns zsinatok törvényeit is elfogadta, amennyiben azokat az uralkodó szentesítette, a bán elfogadta és azok nem voltak ellentétesek a horvát törvényekkel.

Ezekkel a törvényi rendelkezésekkel ellentétben a gyakorlat egészen mást mutatott: a horvát népesség mintegy 98%-a vallotta magát katolikusnak, viszont Horvátország egyes területein a magyar nyelvet beszélők voltak többségben, akik magyar nemzetiségűnek is vallották magukat és a katolikus felekezethez tartozók számát gyarapították. Szerémségben a 19-20. század fordulóján feltűnően nagyszámú református magyar lakosság tért át tömegesen a katolikus hitre. Ennek oka abban keresendő, hogy – bár kérték a horvát katolikus papokat – nem biztosítottak számukra magyar nyelvű

szentbeszédet és éneklést. Viszont a területen 5 folytonos református egyházközösség maradt fenn és ezen egyházközösség hívői magyar nyelvűnek vallották magukat. Mivel a katolikus egyház horvát papjaival ellentétben a református magyarok magyar nyelven tartották a miséket, a magyar nyelvet tudó emberek átkeresztelkedtek inkább más egyházba, mintsem idegen nyelvű miséket hallgassanak. Ezzel pedig világossá válik a szabad bevett vallásgyakorlás törvényben rögzítésre kerülő elvének és a valóságnak éles ellentéte, illetve a vallásszabadság komplexitása, hiszen sok esetben maga a vallásszabadság megvalósulása más jogok biztosításától is függhet.⁷ Horvátország és Magyarország között az 1867 utáni időszakban nem találunk jelentős eltéréseket a vallásszabadság törvényi szabályozásával kapcsolatban. Különbség a horvát és magyar országrész között az áttérés és vegyes házasságokkal kapcsolatban található. Míg Horvátországban az 1781-es szabályozások voltak érvényben még ezidőtájt is, addig Magyarországon már az 1868. évi XLVIII., LIII. törvénycikkek már kevésbé szigorúan rendelkeztek e kérdésekről (lásd: Magyarország és a vallásszabadság 1867 után).

Az első világháborút követő időszak: a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság

1918-tól a centralizált délszláv államban Horvátország nem egyenrangú félként létezett egy olyan államban, melyben a relatív többségben élő, 38%-os népességarányú szerbek hozták a jelentős döntéseket. Ez a vallás és egyházügy vonatkozásában is változásokat hozott: a pravoszláv (ortodox) egyház állami egyházzá lett nyilvánítva, annak ellenére, hogy az állam összlakosságának 46,6%-a volt ortodox és alig 7%-os aránnyal maradtak mögöttük a katolikusok. A muzulmánok az ország népességének egytizedét alkották, a protestánsok 2%-ot sem érték el, az izraelita vallásúak 0,5%-os aránnyal voltak jelen. A nemzetiségi ellentétek általánossá válásával a különböző nemzetek igyekeztek saját autonómiájukat kivívni, mely különösen a

horvátokra volt igaz, akik a szerbek elnyomása ellen küzdöttek. Emiatt a nemzetiségi kérdések és szabályozások kerültek előtérbe, mely a második világháborúban született Független Horvát Államban a (német és olasz vezetéstől kevésbé független) szerb, zsidó, cigány üldözéssel teljesedett ki.

Magyarország és a vallásszabadság 1867 után

A dualizmus időszakában az egyházpolitika végrehajtó szerveként a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium működött. E szerv vezetését csak katolikus közéleti személy, mint például Eötvös József, Apponyi Albert, vagy Trefort Ágoston láthatta el, mely ugyan törvénybe nem foglaltatott, de a pozíciót betöltő személyek vallása alapján mindenki számára egyértelmű volt. Ez a visszás helyzet, mely a törvényekben megfogalmazott relatív széles szabadságot, viszont valóságban számos módon azt sértő állapotot jelent, a dualizmus, két világháború közötti és második világháborút követő időszakokat is jellemzi (az idő előrehaladtával egyre nagyobb mértékben. Ezt az időszakot Pokoly József egyháztörténész a következőképpen jellemezte: *„Papíron vallásegyenlőségről olvasunk ugyan, de azért, ha a hivatalos államot nézzük: akárcsak Spanyolországban volnánk.”*⁸

Az 1848. évi XX. törvénycikkben⁹ kimondott alapelv, mely szerint valamennyi bevett vallás egyenlő, a meglehetősen negatív osztrák-magyar viszony miatt csak a kiegyezéssel valósulhatott meg. Mivel a magyar fél szabadon alkotott törvényeket a vallásügyről, így a vallási ügyekhez való általános társadalmi viszonyulás is kirajzolódik a szabályozásokból. Az országgyűlés jelentős számban hozott a polgári korszak kezdetén az egyházakkal kapcsolatban, illetve az azoknak juttatandó anyagi támogatásról törvényeket. A dualizmus kori, vallásokat érintő törvényi alap tulajdonképpen a 1868. évi LIII. törvénycikk volt, amely a törvényesen bevett keresztyén vallásfelekezetek viszonyosságáról címet viselte. A törvény már az előszavában

rögzíti ennek a jogszabály ideiglenességét, az előbb említett 1848. évi szabályozásra is hivatkozik, illetve explicite nem mondja ki a vallásfelekezetek egyenjogúságát sem. Viszont rendelkezik a felekezet/vallás szabad megválasztásának lehetőségéről, azt csupán a 18. életév betöltéséhez köti, bár a nők férjhezmenetelük után e kor előtt is áttérhettek. A felekezetek közötti áttérés azonban nem volt egyszerű, sem gyors lemenetelű. A törvény 19. §-ában található rendelkezés is megvetette a mai értelemben vett vallásszabadság alapjait: deklarálta azt, hogy egy felekezethez tartozó sem kötelezhető arra, hogy más vallás tanait illetve azok ünnepnapjait megtartsa.

A törvény rendelkezett a hadsereg, illetve állami közintézetekben folyó hitoktatásról. Az iskolákban folyó oktatásban is nagy szerepe volt az egyháznak. Különböző egyházak még a dualizmus időszakában is nagyobb arányban vették ki a részüket a népoktatásból, mint az állam, sőt a gimnáziumi oktatásból is (némely fennmaradt középiskolájuk és gimnáziumuk még ma is az országos ranglisták élén végez). Az oktatás vallási alapját a kötelező hit- és erkölcsstan tanítása alapozta meg, melyet többek között az 1868-as Népiskolai törvény is elrendelt (55.§ ... *A községi elemi népiskolában köteles tantárgyak: a) hit- és erkölcsstan...*). Ennek a kiemelkedő szerepe abban volt, hogy az iskolában a fiatal világképe az általa tanult vallási alapokkal, hitoktatással erőteljesen változott, így nagy eséllyel maradt az adott felekezet tagja. (Természetesen a hit- és erkölcsstan oktatása a mai rendeleti szabályozással is összevethető, melyben az erkölcsstan azért kapott kiemelkedő jelentőséget, hogy a hit oktatásával esetleg ne sértsék a gyermek saját gondolati és vallásszabadsághoz való jogait.) Az egyházak a közép- és felsőoktatásban is jelentős szerephez jutottak, az 1883. évi XXX. törvénycikk jelentette ennek jogalapját.

A különböző vallású személyek között kötött vegyes házasságokat már egészen a 18. századtól szabályozni kívánta az állam, melynek legfontosabb kérdése a születendő gyermekek

vallási hovatartozása volt (például a keresztény egyházak vonatkozásában a csecsemő keresztség megtétele, vagy nem megtétele miatt fontos, hiszen a gyermekek még nem képesek a vallás szabad megválasztásának jogával élni), melyet nemhez kötöttek: a fiúk az apjuk, a lányok az anyjuk vallását követték. Viszont számos hitbuzgó szülő kereszteltette át más egyházba a gyermekét, ami miatt az országgyűlésnek külön foglalkoznia kellett ezen kihágások megsértőivel szemben kilátásba helyezett szankciókkal is. Az 1879. évi LX. törvénycikk 53. §-a úgy rendelkezett az ilyen esetekről, hogy szankciót helyezett kilátásba olyan személyek ellen, akik kiskorúak más vallásfelekezetbe való átvételében voltak vétkesek. Ennek ellenére a jogellenesen elkövetett keresztelések továbbra sem szűntek meg, így Trefort Ágoston kultuszminiszter 1884. évi 24727. számú rendeletében kívánt megoldást találni a problémára. Minden lelkésznek kötelességévé tette, hogy a keresztség szentségének kiszolgáltatásáról anyakönyvi kivonattal értesítse a felekezet szerint illetékes lelkészt.

Az egyházak azonban nemcsak jelentős jogosultságokhoz jutottak a polgári korszak kezdetén, tekintettel arra, bizonyos, addig az egyházak feladatkörébe tartozó feladatokat az állam átvállalt magára. Ezt a liberális Wekerle-kormány valósította meg. Az 1894. évi XXXIII. törvénycikkkel bevezetésre került az állami anyakönyvvezetés és az 1894. évi XXI. törvénycikk pedig a polgári házasság elrendelésével (29. §: „A házasságot polgári tisztviselő előtt kell megkötöni.”) a házassági ügyeket az állami joghatóság körébe vonta, mely megoldás volt az addig, vegyes házasságkötéssel kapcsolatos vitákra. Ezzel egyébként lehetségessé vált a válás is, hiszen 1894 előtt az állam által elfogadott házasság az egyházi volt, mely a katolikus vallás esetében annak szentsége révén nem volt felbontható. Az 1894. évi XXXII. törvénycikk megoldást kínált a korábbiakban már számos szabályozást kívánó, vegyes házasságból született gyermekek vallási hovatartozására.

A passzív vallásszabadságot, azaz a felekezetnélküliség jogát 1895. évi XLIII. törvénycikk deklarálta, mely szerint az áttérés az „egyenjogúság szellemében” lehetséges. A felekezetnélküliség annyit tesz, hogy lehet valaki az állam polgára úgy is, hogy egy felekezethez sem tartozik. Ezt a polgári anyakönyvezés rendszerével egyetemben lehetett megvalósítani, hiszen korábban ezt a feladatot az egyházak lelkészei végezték, így aki azt szeretne volna, hogy gyermeke „létezzen egyáltalán az állam szemében” anyakönyveztetnie kellett egy felekezet lelkészénél, amivel pedig gyermeke annak a vallásnak a követője is lett egyben. Az 1894-95-ös törvényekkel pedig „*az állampolgár az állam polgára lett és másodszinten valamelyik felekezet tagja.*”¹⁰

A XLV. törvénycikk alapján pedig az állampolgárok bármilyen hitet vallhatnak és bármilyen vallást gyakorolhatnak, amennyiben ez nem sérti az ország törvényeit és az erkölcsöket. Ennek ellenére a teljesen szabad vallásgyakorlás joga csak a bevett vallásfelekezetekhez tartozókat illette meg, az elismert vallásokhoz tartozóknak a szabad vallásgyakorláshoz való jogot bizonyos korlátozásokkal tették lehetővé. Azon személyek, akik sem bevett, sem elismert vallási felekezethez nem tartoztak (legyenek nem hívők, vagy valamely más vallási közösség tagjai) felekezeten kívülinek számítottak. Ha valaki felekezeten kívüli közösség tagjává kívánt válni, az általa elhagyott egyháznak adót kellett fizetnie, iskolaköteles gyermekeinek pedig tanulmányi idejük teljes időtartama alatt egy bevett vagy elismert felekezet vallási oktatásában kellett részt venniük. Tehát a korszakban törvénybe foglalt viszonylagos vallásszabadság is messze elmaradt a mai értelemben vett vallásszabadság tartalmától.

A XLIII. törvénycikk ezek mellett a 2.§-ában kijelentette, hogy: „*A polgári és politikai jogok gyakorlására való képesség a hitvallástól teljesen független.*” Ez a rendelkezés maga is tekinthető a mai vallásszabadság fogalom egy kifejezett részének, hisz nem beszélhetünk teljesen szabad vallásgyakorlásról, vagy felekezet

megválasztásáról, ha például jelentősen megkönnyítik egy adott vallás gyakorlását, vagy nagyobb mértékben előnyt jelent bizonyos területeken egy kifejezett vallás gyakorlása (pl. a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium élére a katolikus közéleti személy választása is csak szokásként jelenik meg, tehát e törvényi rendelkezésre hivatkozva bármely más felekezethez tartozó is betölthette volna a pozíciót).

A polgári modernizációra tekintettel a zsidók jogállása több szempontból is fontos volt. Egyfelől a korlátozások oka vallási hovatartozásuk volt, így ahhoz, hogy a már korábban deklarált jogegyenlőségük teljes mértékben megvalósulhasson, az általuk követett vallást is a bevett felekezetek közé kellett emelni. A század végén került sor az izraelita vallás egyenjogúsítására az 1895. évi XLII. törvénycikk alapján, mely alapján az izraelita vallás már a bevett felekezetek kategóriáját gyarapította (fontos megjegyezni, hogy Magyarország területén már a 11–12. századtól kezdve bizonyíthatóan éltek izraeliták, így történelmileg megkésettnek tekinthető a vallás egyenjogúsítása).

A két világháború között

A Szekfü Gyula által neobarokknak nevezett, a két világháború közti Magyarország egyházpolitikája egyet jelentett a történelmi egyházak szerepének növelésével és azok pozitív diszkriminálásával, viszont a kisegyházak ezzel azonos mértékben veszítettek jelentőségükből, majd rendeletek által feloszlatták őket. Amennyiben végig tekintünk a vallásszabadság és egyházjogi szabályozások történelmi fejlődésén, ez nagy visszalépésnek számít, bár még az alapvető emberi jogokat sértő ún. zsidótörvények szóba sem kerültek.

Az első világháborút követően kettő, ideiglenesnek mondható kormány került hatalomra, melyek a magyar történelemben elsőként igyekeztek megvalósítani a szekularizációt, sőt, a Tanácsköztársaság még az

egyházak felszámolását is tervezte, viszont sem a Tanácsköztársaságnak, sem az azt megelőző öszirózsás forradalomnak nem sikerült ezt megvalósítani (rövid fennállásuk miatt).

A Horthy-korszakban nem történt érdemi változás a főbb felekezetekre vonatkozó vallásszabadság kérdésének jogi szabályozásában (az izraelita vallást leszámítva), lényegében a dualizmus vallásjogi rendszere élt tovább. Viszont meglepő módon ez időszakban egyetlen új egyházat sem jegyezték be, másfelől 3 kategória szerint különböztették meg az egyházakat: bevett, törvényesen elismert és törvényesen el nem ismert besoroláson belül léteztek az egyházak. A trianoni békeszerződés a felekezeti megoszlásban is változásokat eredményezett: dominánssá vált a katolikus, megerősödött a református, kicsit gyengült az evangélikus és visszaesett a görög katolikusok számaránya (a dualizmushoz képest.) Az arányokon csak a második világháború folyamán visszacsatolt területeken élők vallási összetétele változtatott. A kisegyházak tagjaival szemben nem tartották be a szabad vallásgyakorlás már korábban elfogadott elvét, sőt helyzetük romlott. A honvédelem érdekeire hivatkozva pedig Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter az 1939. december 2-án kiadott 363.500/1939 VII. a. számú rendeletével a metodisták és a baptisták kivételével az összes kisegyház működését betiltotta. Ez a rendelet nyilvánvalóan erősen sérti a jogállamiság elvét, bár az időszakban számos egyéb alapvető jogokat sértő rendelkezés született.

A korszak leginkább korlátozást és üldözést elszenvedő vallása egyértelműen az izraelita vallás volt, mely a teljes népesség 5%-át tette ki. Ennek abban van jelentősége, hogy az izraelita vallásúak 90-95%-ban vallotta magát magyarnak, így a magyar lakosság csak így érthette el a teljes lakosságon belüli 54,5%-át, tehát abszolút többségét. A német befolyás erősödésével párhuzamosan fogadták el az egyre nagyobb mértékben emberi jogokat sértő zsidótörvényeket, amelyek közül az első (1938. évi XV. tc. 4. §)¹¹ még vallási alapon határozta meg, hogy kit tekint zsidónak.¹² Ez újabb visszalépést jelentett a

magyar történelmi viszonyokban: 1867-ben már az izraelita felekezethez tartozókat politikai és polgári jogi tekintetben is egyenjogúsították, viszont az 1938-as szabályozással a zsidó valláshoz tartozók munkavállalási lehetőségeit erősen korlátozták. A későbbi zsidótörvények viszont már faji alapon különböztették meg az izraelitákat. A Horthy-korszakhoz kapcsolt, illetve a második világháborút megelőző magyarországi zsidóüldözések mindenképpen elítélendők, mivel nem csak a felekezeti jogegyenlőséget, de emberi jogokat is sértettek, viszont Kelet-Európában az izraelita vallású, majd zsidó származású emberek nagy számban menekültek Magyarországra – mivel akkor még – némileg jobb helyzetet remélhettek. A jogfosztás az egyházi jogállásban is megmutatkozott, mivel az 1942. évi VIII. törvénycikk az izraelita vallásfelekezetet az eddigi bevett státusából törvényesen elismert felekezetté minősítette vissza. Az izraelita vallást követők a két világháború közötti időben kb. 30 ezren keresztelkedtek át más vallásokba, meglepő módon azonban ennek egyharmada a zsidótörvények elfogadása mellett az 1919-es fehérterror időszakára tehető, ugyanis ebben a korszakban megnövekedtek a zsidó vallásúakat ért atrocitások. Egy 1919 szeptember közepén megjelent „A zsidóüldözések” címet viselő cikk bemutatja a zsidó vallású műegyetemen tanuló fiatalok mindennapi nehézségeit: „az izraelita vallású egyetemi ifjúságot más vallású egyetemi ifjúság csoportja a tudományegyetemen az előadások látogatásában és tanulmányaik folytatásában akadályozni akarja, azoknak indexeit és törzslapjait megsemmisíti¹³.” Nem csak az egyetemista zsidók kerültek iskolatársaik célkeresztjébe vallásuk miatt, a felnőtt lakosságot is bármilyen jogos alap nélkül meghurcolhatták: „Az erzsébetfalvai rendőrség a községi főbirót és még mintegy husz ottani zsidó polgárt minden ok és alap nélkül letartóztatott, sulyosan bántalmazott... anélkül, hogy bolsevista-üzelmekkel még csak gyanúsíthatók is lettek volna...”¹⁴ Sajnos sokszor törvényi garanciák sem jelentették a felekezetek egyenjogúságát, vagy

vallás szabadságát, hiszen a beszámolók alapján a zsidó vallás követése volt a közös a rendőrség túlkapásainak áldozatává lett polgároknak.

Egyházak és vallásszabadság a második világháború után

A második világháború utáni, 1949 január eleji népszámlálás volt a rendszerváltásig az utolsó olyan, ahol a felekezeti hovatartozást is felmérték, ez alapján a római katolikusok az ország 68%-át, a görög katolikusok majdnem 3%-át, reformátusok 22%-át, evangélikusok 5%-át, illetve egyéb (ortodox, baptista, unitárius) még 0,5%-ot sem érték el. Ezek az arányok cseppet sem meglepők, a 19. század végén és 20. század elején (Trianon után) is hasonló arányban oszlottak meg a felekezetek között a hívők. Viszont két jelentős változás tapasztalható: egyrészt az izraelita vallásúak számában és arányában tapasztalható változás, a korábbi 5%-os arányuk most 1,5%-ra tehető, mely fogyatkozás oka nyilván a holokausztban kicsúcsosodó zsidóüldözések számlájára írható. Illetve az, hogy a magukat felekezet nélkülinek valló személyek is (ugyan 0,1%-os aránnyal), de részt vettek a népszámlálásban.

Az egyházak jogállásában már a korszak kezdetén is nagymértékű változás állt be: az addigi háromszintű vallásfelekezeti rendszer kétszintűvé változott az 1947. évi XXXIII. tc. alapján, már csak az állam által elismert, illetve el nem ismert felekezetek léteztek. Ezzel elméletileg megvalósult a vallásfelekezetek egyenjogúsága törvényi szinten, mégpedig azért, mert azon felekezetek elismert vallásfelekezetté váltak, melyek elismerték az állam rendjét és törvényeit. Az 1947-1948-as időszaknak egyházi jogi vonatkozásban a fő célja az volt, hogy elválassza egymástól az államot és egyházat. Azonban ez nem demokratikus keretek között ment végbe, illetve ezt jelentősen determinálta az egyre nagyobb szovjet befolyás, mely egyrészt az ateista és internacionalista tanok hirdetésével nem igazán engedett teret a hitoktatásnak és vallásnak. Már csak az oktatás területén is szembeötlő ez a

változás: a felekezeti iskolák már régóta többségben voltak az állami és községi fenntartású iskolákkal szemben, viszont 1948 júniusában 7 felekezeti iskolán kívül minden felekezeti iskolát államosítottak, 1948 és 1950 között nem is működött katolikus iskola.

A vallásszabadság kérdését ebben az időszakban egyszerű módon kívánták a szocialista ideológiához formálni: ha nincs vallás, nem kell korlátozni: belátható időn belül (mintegy 20 év alatt) fel kívánták számolni a vallásosságot és annak hordozóit, az egyházakat. Ezt könnyen meg tudtak volna valósítani, hiszen az ifjúság számára nagyrészt ateista tanokat hirdettek, a városi értelmiséget korlátozták, az egyházakat állami felügyelet alá vetették, illetve számos egyházi koncepciót perrel jelentősen megcsappant az egyházi lelkészek száma.

Az 1949. évi Alkotmány 54. § (1) bekezdése szerint viszont *„A Magyar Népköztársaság biztosítja a polgárok lelkiismereti szabadságát és a vallás szabad gyakorlásának jogát.”*

Ennek erősen ellentmond a realitás: a szerzetesrendek felszámolásától kezdve a felekezeti iskolák felszámolásán át egészen a fiatalok ateista tanokra történő neveléséig és az állam és egyházak közötti egyezményekig számos alkotmányellenes szabályozásra került sor. A 54. § második bekezdése pedig kimondja az állam és egyház különválasztását, mely azonban nem teljes mértékben valósult meg a valóságban. Az egyházak és állam különválasztásának törvényben megfogalmazott elvét az Állami Egyházügyi Hivatal 1951-ben történő felállítása kérdőjelezi meg, melynek feladata főként az egyházak adminisztratív ellenőrzése lett. *„Amennyiben a vallás magánügy, akkor a vallást hordozó egyházak működése sem lehet az állam által szabályozott és ellenőrzött.”*¹⁵

Azt láthatjuk tehát, hogy az 1949-es alkotmány értelmében nem az állam és egyházak szétválasztása és nem a vallásszabadság kiterjesztése történt meg, hanem épp az

ellenkezője: az egyházak állami ellenőrzés alá vonása és az állami ideológiák bevonása a vallásba, illetve a vallásszabadság gyakorlásának határok között való engedélyezése: amíg az nem sérti az állami érdekeket. Az Emberi jogok egyetemes nyilatkozatában emellett olvashatunk a vallásszabadságtól elválaszthatatlan lelkiismereti szabadságról, mely ilyen, a fent idézett állami befolyás alá helyezéssel nem valósulhat meg.

A vallásszabadság és egyházak ma

Ugyan a vallásszabadság és lelkiismereti szabadságról a demokratikus jogállamok alkotmánya egybehangzóan rendelkezik, viszont a felekezetek jogállása egészen eltérő képet mutat (még Európa szerte is), sok országban még ma sem tűnt el a felekezetek kategorizálása. Az Európai Unió a lisszaboni szerződésben tiszteletben tartja a nemzeti szabályozást, a strasbourgi Európai Emberi Jogi Bíróság esetjogából pedig világosan kiolvasható az, hogy elismerésre kerül az államok joga az eltérő társadalmi szerepű vallási közösségek számára különböző kategóriák létrehozása.

Így egyes európai ország alkotmányában különböző módon jelennek meg a felekezetek kérdése. A spanyol alkotmány szerint egy vallás sem államvallás, ellenben az állam vezetőinek mindenkor figyelembe kell vennie a „spanyol társadalom vallásos hitét”, ezért együttműködésre kötelezettek a Katolikus Egyházzal és más felekezetekkel. Az olasz alkotmány kijelenti azt, hogy mindenkinek joga van vallása gyakorlására mind egyénileg és mind közösségben, privát és nyilvános módon, akkor, ha nem veszélyezteti a közérkölcst. A Norvég Királyság alkotmánya érdekes módon először kimondja a vallásszabadságot, majd deklarálja azt, hogy a lutheránus vallásnak ezzel együtt az állam hivatalos vallásának kell maradnia, sőt, az ilyen vallású állampolgárok kötelesek gyermeküket is ezen vallásban felnevelni. A királynak is ezt a vallást kell követnie. A Norvég Királyság alkotmányában két olyan rendelkezés is olvasható, mely magyar viszonyokban már a 19. században

megváltozott: a lutheránus valláshoz tartozókat törvény kényszeríti a gyermekük e vallásban való felnevelésére. Bár ennek nyilvánvalóan az egyén döntési körében kéne lennie, tehát nem az állam által szabályozottan működnie, a gyakorlat mégis alapot ad e törvényi szabályozásnak, mivel a szülők nagyrészt az általuk gyakorolt vallás szerint nevelik gyermekeiket (bár erre külön törvényi rendelkezés nem lenne szükséges).

A vallásszabadság prioritását mutatja az is, hogy a világ összes országában (ahol írott alkotmány fogadtak el) az Alkotmányban került deklarálásra, így mind Horvátország Alkotmányában, mind Magyarország Alaptörvényében megtalálható. A Horvát Köztársaság alkotmányának 40. és 41. cikkelyeiben találhatóak a vallásszabadságra vonatkozó rendelkezések, mely szerint mindenkinek joga van a vallás szabad megválasztásához és annak gyakorlásához. A 41. cikkely pedig rögzíti azt, hogy minden egyház egyenlő és államtól független. Deklarálja emellett azt is, hogy a törvények megtartása mellett minden egyház szabad, összefüggéseket szervezhet, felekezeti iskolákat és egyéb intézményeket működtethet, illetve működésük során az állam védelmét élvezik¹⁶. Mind az 1989/1990-ben módosított Alkotmány, mind a 2011-ben

elfogadott Alaptörvény VII. cikke rögzíti a vallás szabadságát, annak gyakorlásának szabadságát és felekezeti intézmények működtetését.

A vallásszabadság, mint alapvető emberi jog fejlődésének története mára lezártnak tűnhet. Nem szabad azonban megfeledkezni arról, hogy a mai napig léteznek országok, ahol sem az alkotmányos hagyomány, sem a mostani hatalom nem teszi lehetővé a szabad vallásgyakorlást, a felekezet megválasztását, amit erőszakkal, gyakran állampolgárok meggyilkolásával szankcionálnak (pl: Egyiptom, Szíria, Irak, Afganisztán, Irán, Kínai Népköztársaság, Észak-Korea). A vallásszabadság hiánya nem csak állami, de nemzetközi szinten is problémát jelenthet (gondoljunk csak az iszlámon belüli, két irányzat között kialakult harcokra). Hiszen maga a vallásszabadság korlátozása által sosem csupán a vallásos cselekedetek szabályozása vagy tiltása következik be, hanem (a történelemből is kirajzolódva) együtt jár vele a gondolati szabadság, sőt akár az élethez a való jog földbe tiprása is. Személyesen pedig úgy gondolom, hogy a vallásszabadság szabályozásának története egyben tanulságként is szolgál mindannyiunk számára, hogy e szabadságjog megsértésével milyen módon változik/változhat egy állam demokratikus berendezkedése.

Jegyzetek és hivatkozások

¹ 2011. évi CCVI. törvény A lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról, 1. § (2) bekezdés

² HEKA László: Horvát alkotmány- és jogtörténet, Szeged, 2002, JATEPress, 17-18. o.

³ DEÉR József: Pogány magyarság keresztény magyarság. Gödöllő, 2007, Attraktor Kiadó, 80. o.

⁴ MEZEY Barna (szerk.): Magyar alkotmánytörténet. Budapest, 2003, Osiris Kiadó. 78. o.

⁵ Erdélyben ezidőben az ortodox vallásúak már szabadon gyakorolhatták vallásukat, ellenben csak "türt" felekezeti minősítést kaptak.

⁶ 1868. évi XXX. törvénycikk 47. §: „Mindazon tárgyakra nézve, melyek ez egyezményben a közös országgyűlésnek és központi kormánynak nincsenek fentartva, Horvát-, Szlavon- és Dalmátországot mind a törvényhozás, mind a végrehajtás körében teljes önkormányzati jog (autonomia) illeti.”

⁷ KÓSA László: Maradék. Vallás és anyanyelv konfliktusa egy szerémségi közösségben a XIX-XX. század fordulóján. In: Juhász Gyula (szerk.): MTA Magyarországtudó Intézet 1989. évi évkönyve, 6-10. o.

⁸ DR. BUCSAY Mihály: A keresztyény egység ügye a magyar ököméntörténetében. In: Theologiai Szemle, 1968/11. 40. o.

⁹ Az 1848. évi XX. törvénycikk egy fontosabb rendelkezése: 2. § E hazában törvényesen bevett minden vallásfelekezetekre nézve különbség nélkül tökéletes egyenlőség és viszonyosság állapittatik meg.

¹⁰ Dr. Sarnyai Csaba Máté előadása a Veritas Történetkutató Intézet által rendezett vitasorozaton. <http://www.veritasintezet.hu/hu/esemenytar/540-ujra-veritas-est> (letöltés ideje: 2016. 04.18.)

¹¹ A törvény ellen 59 értelmiségi jelentetett meg deklarációt a Pesti Napló 1938. évi május 5. számában, rámutatva arra, hogy bár a törvény a munkanélküliek munkavállalása biztosítása mögé húzódva igyekszik „az állampolgári jogegyenlőség megszentelt alapelvének semmibevételével” csökkenteni az izraelita valláshoz tartozók jogait. Bár neves

értelmiségiek (köztük Móricz Zsigmond, Bartók Béla) adták nevüket és aláírásukat e felhíváshoz, a kormány nem vette figyelembe.

¹² Lásd: 1938. évi XV. törvénycikk a társadalmi és a gazdasági élet egyensúlyának hatályosabb biztosításáról

¹³ A dunántúli zsidóüldözések aktáiból (A pesti zsidó hitközség panaszirodájának jegyzőkönyvei). In: Egyenlőség. 1919/9, 1–5. o

¹⁴ KÁDÁR Gábor – VÁGI Zoltán: Antiszemita atrocitások, gyilkosságok, pogromok a fehérterror időszakában.

http://konfliktuskutato.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=146:toervernyen-kivuel-feherterror-es-lakossagi-pogromhullam-1919-1921-&catid=15:tanulmanyok#sdfootnote8sym (letöltés ideje: 2018.04.26.)

¹⁵ BALOGH Margit – GERGELY Jenő: Az egyházak „államosítása”. In: História 1999/2. 7. o.

¹⁶ Az alkotmányokból vett idézetek és szövegek magyar nyelvű fordítását alapulvéve: Nemzeti alkotmányok az Európai Unióban. Budapest, 2016, Wolters Kluwer Kft.

Vissza a jelenbe? – A Nemzeti Hitvallás és a magyar alkotmánytörténet preambulumai

Írta: SZABÓ PATRIK

„A Dunának, mely mult, jelen s jövőendő,
egymást ölelik lágy hullámai.”

/József Attila/

Ha a preambulumokról beszélünk, elkerülhetetlen, hogy megemlítsük Platón és Seneca nevét. Platón a Törvények c. művében, a preambulum pusztá meglétének és a tartalmának egyaránt óriási jelentőséget tulajdonított¹, míg Seneca, a sztoikus filozófus a törvényekhez tartozó előbeszéd szükségtelensége mellett foglalt állást. E két nagyhatású gondolkodó „vitája” napjainkig sem jutott dűlőre. Mi sem bizonyítja ezt jobban, minthogy ötven, jelentősebb demokratikus ország alkotmánya közül harminchét rendelkezik, tizenhárom pedig nem rendelkezik preambulummal². Az Európai Unió jelenlegi huszonhat, klasszikus értelemben vett chartális alkotmánnyal rendelkező, tagállama közül pedig, tizenhat alkotmánya tartalmaz előbeszédet, tízé pedig nem³.

Mindazonáltal, hazánkban ez a kérdés viszonylag változatlanul jelent meg a történelem folyamán, hiszen országunk 1946 óta rendelkezik írott alkotmánnyal, és elmúlt hetvenkét évben pedig, minden hazai alkotmányban szerepelt preambulum. Mindazonáltal, az Alaptörvény Nemzeti Hitvallása, egy, a hazai és ez európai alkotmánytörténetben egyaránt, sajátos előbeszédként jelent meg. Jelen írásomban pedig arra vállalkozom, hogy hazánk korábbi chartális alkotmányainak előbeszédeit elemezve rámutassak, hogy azok milyen mértékben hatottak a hatályos Alaptörvény Nemzeti Hitvallására, illetve, hogy közöttük milyen hasonlóságok fedezhetők fel.

Mi is az a preambulum?

A fogalom meghatározására számtalan szerző tett kísérletet. Egyesek szerint a preambulum nem más, mint *captatio benevolentiae*, vagyis egyszerű retorikai eszköz, mellyel a jogalkotó a hallgatóság megnyerésére tesz kísérletet⁴, illetve az érintettek számára kíván egyfajta útmutatást nyújtani, a jogalkotás fontosságát, időszerűségét, vagy akár a jogalkotói akaratot hangsúlyozva. Mindazonáltal a szakirodalmi álláspontokat lényegre törően összegezve a következő definíciót alkothatjuk. A preambulum a latin 'preambele' (elől jární) szóból származó, a normaszöveg elején elhelyezkedő, annak - legalábbis formai értelemben biztosan - részét képező, általában emelkedett hangvételű előbeszéd, melynek célja, hogy a norma önmeghatározását erősítse, és történeti-legitimációs kontextusát⁵, az alkotmányozás alapjául szolgáló történelmi, politikai és társadalmi körülményekre hivatkozva, tömören bemutassa.

A legtöbb preambulum három alapvető szerkezeti elemből áll⁶. Szó esik arról, hogy mely intézmény az alkotmányozó hatalom birtokosa és ezt a hatalmát honnan származtatja, illetve, hogy a konstituáló hatalom mely értékeket tartja a további alkotmányozás szempontjából meghatározónak. Emellett, az előbeszéd fontos részét képezi a benne megjelenő történelmi narratíva, mely az alkotmányozó történelemfelfogásán keresztül mutatja be az adott ország legfontosabb történelmi eseményeit, és az alkotmányozás okait. A következőkben a magyar alkotmányokat erre, a

három legfontosabb ismérvre tekintettel kísérlem meg értékelni és összehasonlítani.

Az 1946. évi I. törvény preambuluma

A Magyarország államformájáról szóló 1946. évi I. törvény több szempontból is jelentős dokumentum a magyar alkotmánytörténetben. Ez a törvény honosította meg hazánkban a köztársasági elnök intézményét, és annak ellenére, hogy csupán négy évig volt hatályban, hazánk első valódi és a gyakorlatban is működő chartális alkotmányának⁷ nevezhető, hiszen törvényi minőségének ellenére, egyértelműen olyan, alkotmányjogi kérdésekről rendelkezett, mint a köztársasági államforma⁸.

A törvény preambulumát a korszaklezárás és az újrakezdés szelleme hatja át. A monarchikus államformával történő szakítás és a köztársaság kihirdetése mellett a nemzet önrendelkezési jogának visszanyerése egyértelmű elkülönülést jelentett a Horthy-korszaktól. Mindezt még jobban megerősítik, az előbeszédben megjelenő – és a történelmi narratíva integráns részét képező – köztársasági kísérletek⁹, vagyis a „*az ónodi gyűlés, az 1849-es debreceni határozat*” és az 1848-as, ill. az őszirozás forradalom emlékének felelevenítése. Az előbeszéd az alkotmányozó hatalom birtokosaként a demokratikus legitimációval rendelkező „*Az általános, egyenlő, közvetlen és titkos választójog alapján*” az 1945. november 4-én megválasztott Nemzetgyűlést jelöli meg, „*mely a magyar nép nevében és megbízásából megalkotja (...) a magyar köztársaságot*”.

Emellett a preambulumban központi szerepet kapnak a köztársaság által legfontosabbnak tartott értékek, vagyis az „*állampolgárok természetes és elidegeníthetetlen jogai*”, mint például az olyan, kiemelkedően fontos alap- és politikai jogok mint a személyes szabadság, a véleménynyilvánítás szabadsága, a gyülekezési jog vagy a vallásszabadság. Fontos hangsúlyozni, hogy a törvény, országunk

történetében elsőként emelte írott alkotmány szövegébe ezeket a jogosultságokat, amelyeket, már a preambulum is garanciákkal övezett. Az előbeszéd utolsó bekezdésében található, ún. habeas corpus acta¹⁰ pedig kimondta, hogy: „*Ezekről a jogokról egyetlen állampolgár sem fosztható meg törvényes eljárás nélkül*”, és hogy ezeket, a jogegyenlőség elvét követve „*a magyar állam valamennyi polgárának minden irányú megkülönböztetés nélkül, a demokratikus államrend keretein belül, egyformán és egyenlő mértékben biztosítja*.”

A hatályos Alaptörvényhez hasonlóan e törvény előbeszédében is kiemelt célként került említésre a „*más népekkel való békés együttműködés*”. Azonban az 1946. évi I. törvény esetében, az Alaptörvénnyel szemben, ez a kijelentés nem pusztán szimbolikus jelentéssel bírt. Hazánkban, a második világháborút követően a győztes hatalmak nyomása mellett, érzékelhető volt az a politikai törekvés, hogy országunk helyzetét bel- és külpolitikailag egyaránt konszolidálják, aminek az egyik fontos eszköze volt, hogy az ország szakítson a németek befolyásával fémjelzett háborús múltjával, és ezáltal is könnyebben lépjen a nyugati demokratikus fejlődés útjára. Úgy vélem, a fent említett rendelkezés ezt a célkitűzést volt hivatott alkotmányos szinten is megjeleníteni.

A Magyar Népköztársaság Alkotmányának preambuluma

Az 1949. évi XX. törvény, a többi szocialista ország alkotmányához hasonlóan, gyakorlatilag az 1936-os sztálini alkotmány tükörfordítása volt, ezért kevés eredeti rendelkezést tartalmazott. Mindazonáltal, a kevés autentikus rendelkezés egyike volt az alkotmány preambuluma, mivel a sztálini alkotmány egyáltalán nem rendelkezett formális értelemben vett előbeszédrel, hanem az olyan, általában az előbeszéd részét képező szimbolikus passzusokat, minthogy a proletariátus a földesurak és a kapitalista kizsákmányolás megdöntésével tett

szert a hatalomra, röviden, de az alkotmányszöveg részeként jelenítette meg.

A népköztársasági alkotmány preambuluma legfontosabb részét az ideológiával átitatott történelmi narratíva képezi, és az előbeszéd további elemei leginkább ebből kiindulva érthetők meg. Az osztályharcos marxista-leninista ideológia valamint a kapitalizmus és fasizmus ellenesség tagadhatatlan bizonyítéka a preambulum következő részlete, mely szerint: „*A nagy Szovjetunió fegyveres ereje felszabadította országunkat a német fasiszták igája alól, szétzúzta a földesurak és nagytőkék népellenes államhatalmát, megnyitotta dolgozó népünk előtt a demokratikus fejlődés útját.*” Itt érdemes megemlíteni, hogy a Szovjetunióra, mint felszabadító hatalomra való utalás, már önmagában következtetni enged a preambulomot követő alkotmányszöveg tartalmi minőségére, és arra, hogy az alkotmányozó hatalom az országot a szovjet elvárásoknak eleget téve kívánja kormányozni.

A lényegre törően ismertetett ideológia túlsúly tükrében pedig, már érthetővé válik, hogy az előbeszédben az alkotmányozó hatalom szimbolikus birtokosaként, az 1946. évi I. törvénnyel szemben, nem az Országgyűlés, hanem a „*magyar munkásosztály*” és a „*dolgozó parasztság*” jelenik meg. Az alkotmány előbeszédében konkrét, alkotmányosnak nevezhető értékek nem találhatók, hanem a szöveg kizárólag a szocializmusra és a szocialista alapokra utal. Ennek tartalmát pedig, az alkotmányszöveg fejti ki részletesebben, amely alapján az említett fogalmak magvát a munkásosztály uralma mellett a tervgazdálkodás, a vállaltok államosítása és a hatalom egységének elve képezi.

Továbbá fontos megemlíteni, hogy az 1949. évi népköztársasági alkotmány preambuluma nagyban hasonlít a 1919-es tanácsköztársasági alkotmány¹¹ előbeszédéhez. Mindkét alkotmány előbeszédében sajátos

elképzelés jelenik meg az alkotmány funkcióját illetően, hiszen ezek a dokumentumok az alkotmányra egyfajta, a szocialista fejlődést szolgáló eszközként tekintenek. A tanácsköztársaság alkotmányának előbeszéde kijelenti, hogy az alkotmány a „*proletariátus diktatúráját*” rögzíti, amely majd egy osztályuralom és államhatalom, ergo jogrend nélküli társadalmi állapothoz vezet, ami jól mutatja, hogy a jogalkotó az alkotmányt csupán egy ideiglenes eszköznek tekinti. Az 1949. évi XX. törvény – visszafogottabban – az alkotmány feladatának a munkásosztály által előidézett társadalmi változások rögzítését és a további fejlődés útjának kijelölését tekinti, vagyis az állami működés rendjét egy, a politikai ideológia által meghatározott, jövőbeli célnak rendeli alá.

A Magyar Köztársaság Alkotmányának preambuluma

Az 1949. évi XX. törvényt, az 1972-es alkotmányreform után, az 1988-tól fokozatosan kialakuló politikai pluralizmus¹², és a rendszerváltás következtében 1989-ben újból átfogóan módosították, és így látott napvilágot a Magyar Köztársaság Alkotmánya, mely 1989. október 23-án lépett hatályba.

A rendszerváltozás szellemének megfelelően egy értéksemleges, játékszabály alkotmány¹³ született, melynek preambuluma is ezt a gondolatíságot tükrözte. A preambulum, terjedelmét tekintve, nagyon rövid, csupán egy összetett mondatból áll, de az előbeszédre jellemző legalapvetőbb elemek, ha csak dióhéjban is, de megtalálhatók benne. A szöveg – az 1946. évi I. törvényhez hasonlóan – az Országgyűlést jelöli meg a szuverénként. Ennek jelentőségét feltétlenül ki kell emelni, hiszen annak ellenére, hogy hazánkban egy rendkívüli jelentőségű történelmi és politikai folyamat, a rendszerváltozás zajlott ezidőtájt, az alkotmányt nem az újonnan választott Országgyűlés, vagy a Nemzeti Kerekasztal fogadta el, hanem a jogfolytonosságot biztosítva, a formális

legitimációval rendelkező parlament élt alkotmánymódosító hatalmával.

Annak ellenére, hogy az Alkotmány alapvetően értékeslegesen mondható, a preambulumban, a parlamenti demokrácia és a hozzá szorosan kapcsolódóan politikai pluralizmus mellett a szociális piacgazdaság fogalma is helyt kap, ami egyértelműen jelzi, hogy az alkotmány egy modern és a nyugat európai országok közösségéhez csatlakozni kívánó, piacgazdasággal rendelkező, kapitalista jogállam jogrendszerének alapjait kívánja lefektetni.

Az Alkotmány egyik központi, és napjainkban is számtalan vita tárgyát képező eleme volt az ideiglenesség, ami tulajdonképpen a szövegben explicite meg nem jelenő történelmi narratívát is képezett. Az a mondatrész, hogy „*a békés politikai átmenet elősegítése érdekében az Országgyűlés - hazánk új Alkotmányának elfogadásáig - Magyarország Alkotmányának szövegét a következők szerint állapítja meg*” egyértelműen mutatja, hogy mi az a politikai szituáció, ami az alkotmányozás alapjául szolgált, ugyanakkor azt is megmagyarázza, hogy ebben a helyzetben miért szükségtelen az eddig említett alkotmányokban megjelenő, részletes történelmi narratíva megfogalmazása. Ennek, egyrészt az lehet az indoka, hogy az alkotmányozók úgy gondolták, hogy ezt a feladatot a következő, már nem ideiglenes alkotmányt elfogadó hatalomra bízzák. Másrészt a nyugati liberális demokráciákhoz történő csatlakozás jegyében a jogalkotó úgy gondolta, hogy egy ilyen rendkívüli helyzetben elfogadott alkotmányos dokumentum legitimációját csak erősítheti, ha, tekintettel a történelmünk és a múltunk megosztó értékelésére, az alkotmány preambuluma egyáltalán nem jelenít meg semmilyen történelmi narratívát. Ezek alapján pedig elmondható, hogy az Alkotmány preambulumban valójában ez a sajátosság, vagyis a történelmi narratíva hiánya jelenti a valóságos értelemben vett történelmi narratívát.

A Nemzeti Hitvallás és a magyar alkotmánytörténet preambulumai

A 2012. január 1-én hatályba lépett Alaptörvény Nemzeti Hitvallására pillantva szembevetendő, hogy az, az eddig magyar alkotmányok, de a hatályos európai alkotmányok előbeszédeihez képest is egy rendkívül hosszú, harmincöt mondatból álló preambulum. A Nemzeti Hitvallás, önnön szavaival élve: „*gazdag hozzájárulás az európai egység sokszínűségéhez*”, hiszen amellett, hogy számtalan egyedülálló sajátosságot tartalmaz, a magyar alkotmánytörténet korábbi alkotmányaiból is jelentős mértékben merít.

A Nemzeti Hitvallás, ahogyan azt a neve is mutatja, eltér az eddig megszokott szövegektől. Stílusa és tartalma leginkább az ünnepi deklarációkra és a függetlenségi nyilatkozatokra hasonlít¹⁴, illetve imádságos, fohászszerű jellegének köszönhetően az alkotmányos költészet nyilvánul meg benne¹⁵. Ezt, a függetlenségi nyilatkozatokhoz hasonló jellegét támasztja alá az előbeszédben megjelenő történelmi narratíva, amely rendkívül hosszán és mondhatni összefüggéstelenül, egyéb utalásokkal megszakítva tesz említést az hazai történelem mérföldköveiről. Ezekben, az alkotmányozó által kiemelt történelmi eseményekben közös, hogy azok, az államalapítástól a törökök ellen vívott harcon át, az 1956-os forradalomig a nemzet függetlenségéhez kapcsolódnak, vagyis az ország autonómiáját, és az előző, szocialista rendszertől való elhatárolódást hangsúlyozzák. Ahogyan az 1946. évi I. törvény szakít a Horthy-korral és a királysággal, ugyanúgy teszi ezt a Nemzeti Hitvallás az 1948-tól 1989-ig tartó szocialista érával. Ehhez a szakításhoz szorosan kapcsolódik az újrakezdés és a tabula rasa lehetősége, amely az 1946: I. törvényhez hasonlóan a Nemzeti Hitvallásban is érzékelhető, hisz az utóbbi egészen addig elmegy, hogy még az általa „*1949. évi kommunista alkotmánynak*” nevezett 1949: XX. tv. érvénytelenségét¹⁶ is kinyilvánítja, és kijelenti: „*Hazánk [...] állami önrendelkezésének visszaálltát*

1990. május másodikától, az első szabadon választott népképviselőt megalakulásától számítjuk. Ezt a napot tekintjük hazánk új demokráciája és alkotmányos rendje kezdetének.”

Az Alaptörvény előbeszédében az alkotmányozó hatalommal rendelkező szuverén megjelölése nem egyértelmű. A preambulum első mondata szerint „MI, A MAGYAR NEMZET TAGJAI”, tehát maga a nép jelenik meg alkotmányozó hatalomként, míg az Alaptörvény végén elhelyezkedő, de tartalmilag az előbeszédhez kapcsolódó postambulum szerint az Országgyűlés élt alkotmányozó hatalmával. Ezek alapján tehát elmondható, hogy e téren a Nemzeti Hitvallás a korábbi alkotmányokkal hasonlóságot mutat, hiszen az 1946. I. törvényhez és az Alkotmányhoz hasonlóan az Országgyűlést jelöli meg szuverénként. Másrészt, a népköztársasági alkotmány mintájára, szimbolikusan a népet is próbálja a szűkebb értelemben vett alkotmányozás körébe vonni.

A Nemzeti Hitvallás rendkívül sok, a jogalkotó számára fontos értéket rögzít, ezért kizárólag azokat ismertetem, melyek a korábbi alkotmányokhoz kapcsolhatók. Az 1946. évi I. törvényhez hasonlóan, itt is megjelenik az emberi méltóság tisztelete, amelyet már az alkotmányszöveg is komoly garanciákkal övez. Emellett, az Alaptörvény előbeszédében is említésre kerül, az 1946. I. tv. által megfogalmazott „más népekkel való békés együttműködés” célja, amit a Nemzeti Hitvallás, teljesen szimbolikusan, már az egész világra kiterjeszt. Érdekes lehet, hogy az Alaptörvény preambuluma, az Alkotmány előbeszédétől eltérően, nem nevesíti a jogállamiságot mint az alkotmányozás egyik vezérelvét, hanem azt kizárólag a B) cikk (1) bekezdésében deklarálja.

Továbbá, a magyar chartális alkotmányok történetének egyik újdonságát jelenti a preambulumban szereplő, invocatio Dei-nek

nevezett, többletelem, ahol a jogalkotó, az előbeszéd imádságos jellegét erősítve, Istenhez fordul. A postambulum, a német Grundesetz szinte tükörfordításaként pedig, a következőket deklarálja: „Mi, [...] , Isten és ember előtti felelősségünk tudatában¹⁷, élve alkotmányozó hatalmunkkal, Magyarország első egységes Alaptörvényét a fentiek szerint állapítjuk meg.”

Összegzés

Összességében tehát elmondható, hogy a Nemzeti Hitvallás, történelmünk írott alkotmányai közül leginkább az 1946. évi I. törvénnyel mutat hasonlóságokat és alapvetően az alkotmány preambulumaival mutatja a legkevesebb egyezést. Az Alaptörvény preambuluma a történeti narratívát, az évszázados harcokra történő utalást, a benne megjelenő értékek egy részét, a szöveg stílusát és részben az alkotmányozó hatalom letéteményesét tekintve emlékeztet hazánk első chartális alkotmányára. Fontos megemlíteni, hogy a Nemzeti Hitvallás szinte kizárólag az alkotmányozó számára kedves keresztény, konzervatív és nacionalista értékeket tartalmaz, ami a szöveget, a benne megjelenő világkép szempontjából rendkívül egysíkúvá és monotonná teszi, amiben kétségtelenül hasonlít a Népköztársaság alkotmányául szolgáló 1949. évi XX. törvényre. Annak ellenére pedig, hogy az Alaptörvény és az Alkotmány előbeszéde aligha mutat valamifajta hasonlóságot, az Alaptörvény, az Alkotmány preambulumban megjelölt fundamentális jogállami értékeket az alkotmányszövegben fejt ki, ezért a Nemzeti Hitvallás önnön szavaival élve nem túlzás azt állítani, hogy: „Alaptörvényünk jogrendünk alapja, szövetség a múlt, a jelen és a jövő [...] között.”

¹ KÖNCZÖL Miklós: Platón a jogi retorikáról. http://ias.jak.ppke.hu/hir/ias/20164sz/19_20_Varia_IAS_2016_4.pdf (utolsó letöltés ideje: 2018.03.11.)

² ORGAD, Liav: The preamble in constitutional interpretation. <https://academic.oup.com/icon/article/8/4/714/667109> (utolsó letöltés ideje: 2018.03.11.)

³ FEKETE Balázs: Történeti elemek az EU-tagállamok alkotmány-preambulumaiban. In: LAMM Vanda – MAJTÉNYI Balázs – PAP András László (szerk.): Preambulum az alkotmányokban. Budapest, 2011, CompLex Kiadó. 36. o.

⁴ ANTAL Attila: A preambulum ornamentikája és közjogi ereje. In: ANTAL Attila – NOVÁK Zoltán – NAGY Richárd (szerk.): Az alkotmány arca. Budapest, 2011, L'Harmattan Kiadó. 21. o.

⁵ MOLNÁR Benedek – NÉMETH Márton – TÓTH Péter (szerk.): Mérlegen az Alaptörvény. Budapest, 2013, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. 220. o.

⁶ SÜLYÖK Márton – TRÓCSÁNYI László: Preambulum. In: Az Alkotmány kommentárja. Budapest, 2009, Századvég Kiadó.

⁷ KUKORELLI István: Alkotmánytan. Budapest, 2007, Osiris Kiadó. 57. o.

⁸ MEZEY Barna (szerk.): Magyar alkotmánytörténet. Budapest, 2003, Osiris Kiadó 302. o.

⁹ KUKORELLI István: Tradíció és modernizáció a magyar alkotmányjogban. Budapest, 2006, Századvég. 35. o.

¹⁰ KUKORELLI 2007, i.m. 36. o.

¹¹ A Magyarországi Szocialista Szövetséges Köztársaság Alkotmányát a normativitás hiányából kifolyólag, az 1946. évi I. törvénnyel szemben, nem lehet valódi chartális alkotmánynak nevezni, azonban az egyszerűség kedvéért ezt is alkotmánynak nevezem.

¹² KUKORELLI 2007, i.m. 59. o.

¹³ MOLNÁR-NÉMETH-TÓTH 2013, i.m. 96. o.

¹⁴ KUKORELLI István: Magyarországot saját alkotmánya nélkül kormányozni nem lehet. Budapest, 2014, Méryratio Kiadó. 165.o.

¹⁵ KUKORELLI 2014, i.m. 165.o.

¹⁶ vö.: Alaptörvény Záró és vegyes rendelkezéseinek 2. pontja

¹⁷ A német Grundgesetz preambuluma a következőt tartalmazza: „*Im Bewusstsein seiner Verantwortung vor Gott und den Menschen, [...] hat sich das Deutsche Volk kraft seiner verfassungsgebenden Gewalt dieses Grundgesetz gegeben.*”

A feudális viszonyrendszer a 18. században és a jobbágyszabadítás eredményei

Írta: HEIL KRISTÓF

A jobbágyság Magyarországon – mint, ahogy feudális rendszerű más európai országokban is – évszázadokon át különböző természetbeni, pénzbeli valamint munkajáradék szolgáltatásával tartoztak földesuraiknak. E kötelezettségek időnként és akár uradalmanként változó mennyiségű és összetételűek lehettek.¹

A magyar jobbágyság helyzetének megértéséhez való kiindulópont az örökös jobbágyság fogalma, amit Werbőczy kodifikált a Hármaskönyvben. Az örökös jobbágyság nem jelentett mást, mint annak a kimondását, hogy a jobbágy nem csak személyében van alávetve urának, hanem az általa megművelt föld szintén a földesúr tulajdonát képezi. Ezt a rendelkezést, vagyis a föld teljes tulajdonát, azaz a totius terrae proprietas-t erősítette meg a Királyi Kúria döntése a tizennegyedik században, miszerint a „nem nemesek nemesi birtokot nem birtokolhatnak” (incapacitas possessorii).² A Hármaskönyv azonban elismerte a jobbágy örökségét (hereditását) a kezén lévő földeken, illetve korlátok közé szorította a jobbágy birtokából való elidegenítését is.

Az 1723. évi törvények kodifikálták először a saját kezelésben lévő földesúri földek és az állami adót fizető jobbágyságok használatában lévő földek közötti különbséget. Deák szerint e rendelkezések „a jobbágyságot elvehetetlené rendelték.”³

A 18–19. században a jobbágyszabadítás szabályozását és a jobbágy jogi kategóriáját, illetve a földbirtoklás formáit és az azzal járó kötelezettségek alapvetéseit Mária Terézia által 1767-ben kiadott Urbárium foglalta össze. A szabályozás alapvetően megkülönböztette az úrbéres jellegű földeket, a közös használatú területeket, amelyek után a jobbágy az állami közös adóalapba tartozott szolgáltatni, illetve a szorgalmi, azaz ipariális földeket és az

allodiális jellegű parasztbirtokot, amelyek paraszti birtoklása a földesuraknak teljesítendő kötelezettségeket feltételezett.⁴

A jobbágy által birtokolt föld tulajdonjoga a földesúrta illette meg, ebből kifolyólag a földesúr volt jogosult gyakorolni a tulajdonosi jogosítványokat, így a föld használati jogával a föld birtokát átengedte jobbágysára, aki ennek fejében meghatározott szolgáltatásokkal tartozott.

Fontos azonban látni a változásokat, miszerint Werbőczy még a hereditásra helyezi a hangsúlyt, illetve a jobbágy által a telekbe fektetett javításait emeli ki, mint egyetlen örökségét, addig a tizennegyedik századra a jobbágy tekinthető birtokon belülinek, még ha tulajdonát nem is szerezhette a földön.⁵

A jobbágyszabadítás kötelezettségei

A jobbágy által teljesítendő szolgáltatásokat jogi kategóriájuk szerint csoportosíthatjuk, azaz a jobbágyszabadítás alatt a jobbágy személyi- és dologi kötelezettségeinek megszüntetését értjük.

A személyi függőségek közé soroljuk a röghöz kötést, azaz a parasztszabad költözési jogának megvonását vagy korlátozását, a jobbágy házasságkötésének vagy fia taníttatásának földesúri engedélyhez kötését, másrészt az úrbéreshez való kötöttséget. Ugyancsak a személyi kategóriába tartozik a földesúr jogosultsága a jobbágy megyén belüli áttételére (átköltöztetés joga), valamint a földesúri kedvezményezetti pozíciója parasztszadság háramlási jog adta öröklésében. Továbbá ugyancsak a perszonális kötelezettségek körébe tartozik a kitétel joga, illetve a földesúr által gyakorolt ráhatás a helyi alsó fokú igazgatásra és bíraskodásra.

A dologi függőség kategóriájába soroljuk a jobbágy dologi kötelezettségeit

három fő teljesítési formába sorolhatjuk: a paraszti munkajáradékkal, azaz robottal tartozott urának, továbbá a kilencedet és a tizedet terményjáradék formájában szolgáltatotta be, illetve pénzbeli járadéka a cenzus volt. A fenn említettekén túl még számos dologi juttatás terhelte a földet birtokló jobbágyságot, úgymint a földbér, azaz taxafizetés kötelezettsége, a katonaság elszállásolása és élelemmel való ellátása, azaz a forspont és a porció. A paraszti házának és ingóinak eladása után a laudemium megfizetésével tartozott, illetve a jobbágyság örökléskor fizetendő illetéke a mortuarium volt.⁶ Tehát e terhek összességének a felszámolása jelentette a jobbágyság felszabadítását.

A jobbágyság felszabadítása

A jobbágyság felszabadítása Európa-szerte mintegy két évszázad alatt zajlott le és alap gondolatának köve a felvilágosodás és a liberalizmus eszméi voltak. Megérte az idő a jobbágyság eltörlésére, amit a parasztság személyi kötöttségeinek megszüntetésével kívántak elérni.

A feudális szisztéma nem egyszerre és egységes módszertannal esett át a reformokon Európában. Az Appennini-félsziget egykori városállamai már a XV. században, míg Franciaországban az 1789. évi forradalom söpörte el a birtokrendszerhez kötött jobbági kötöttségeket, az európai államok többsége pedig a XIX. század első felében törölték ki a jogrendszerükből.⁷ Európa felvilágosult uralkodói szükségesnek látták a jobbágyság eltörlését, amely alatt elsődlegesen a paraszti személyi függőségét értették. E törekvések úttörője volt II. Frigyes porosz uralkodó az 1780-as Allgemeines Landrecht elkészítésével, ami Európa szerte megindított egy kodifikációs hullámot. Az új törvénykönyvek bár jellemzően fenntartották a feudális jellegű tagozódást, tehát a nemesség, polgárság és a parasztság társadalmi kategóriáit, ugyanakkor jelentős kedvezményeket tettek a polgárság és a jobbágyság jogköreit illetően. Ezzel

megbontották a társadalmi rendszer tagolását. Az ALR eltörlte a parasztság személyi kötöttségeit, de fenntartotta a dologi jellegű kötelezettségeket. A dologi terhek eltörlése először a nagy francia forradalom idején vetődött fel, amikor 1789. augusztus 4-ének éjszakáján kimondták, hogy minden feudális címet eltörlnek és megszüntetik a jobbágyság valamennyi terhét.⁸

A nemzetközi példákat figyelembe véve láthatóvá vált, hogy két út mutatkozott a jobbágyság felszabadításáért: az egyik a jogrendszert átalakító törvényes kodifikációs folyamat, a másik a mindent felégető forradalom és azt követően egy, a hamvaiból fönixmadárként újjászülető társadalmi berendezkedés kialakítása.

Az udvar és a magyar nemesség el akarta kerülni a forradalmat. A reformerek céljaik megvalósítását alkotmányos úton kívánták kivívni.⁹

A magyar átalakulást – a némethez hasonlóan – lassú építkezés jellemezte. A nyugat-európai példák hatására a 19. század végén Magyarországon is felvetődött a társadalmi rend átalakítása.¹⁰ A diskurzus a személyes szabadság biztosításáról, az úriség megszüntetéséről és a szerződéses bérviszonyok kialakításáról szólt.¹¹

Az 1790/91. évi országgyűlésen Hajnóczy követelte a tulajdonviszonyok megváltoztatását, támadta az ősiség és az úrbériség intézményeit, valamint felvetette a nem nemes birtok és a hivatalviselési képességének megadását. „Legyen a paraszti földbirtoklásra képes és mindarra a jogra is, ami a saját földbirtokkal együtt jár.”¹² Az elsődleges kérdés az volt, hogy lehet-e a jobbágnak – és a polgárnak – szabad birtokot szerezni a feudális szisztéma megtartása mellett. A nehézséget az ősiség jelentette, mert a tulajdonviszonyok korlátainak meghatározásával tiltotta a szabad adásvételt – igaz, bizonyos feltételek mellett engedte az elzálogosítást. A bérleti rendszer kialakításához az ősiség eltörlése mellett szükségesnek mutatkozott az úrbériség

eltörlése is, ahhoz, hogy a jobbágy politikai jogokkal rendelkező tulajdonossá válhasson.¹³

Az 1791. évi 35. törvénycikk végül biztosította a jobbágy számára a szabad költözés jogának visszaállítását, amely rendelkezés jelentős szerepet töltött be a személyi kötöttségek felszámolásában.¹⁴ A jobbágy így megszabadult az örökös röghözkötéstől, illetőleg a földesúrhoz való személyi kötöttségtől, így egyedül a földtulajdonosi pozíció maradt az uraság kezében, amivel biztosíthatta jobbágya alávetettségét, igaz az a valóságban általában elegendőnek is bizonyult.¹⁵

Az országos rendszeres bizottságok munkálatai a megyék javaslataival kiegészítve az 1832/36. évi országgyűlésen kerültek megvitatásra. A diéta nem csupán a földesúr-jobbágy viszony újraszabályozása, hanem az örökváltság kérdése is felvetődött.¹⁶

A 19. század harmadik, negyedik évtizedére a földesurak is szembesültek a ténnyel, hogy ok-okozati kapcsolat áll fenn a társadalmi rend és a gazdasági fejlődés ütemének lassúsága között, így belátták, hogy a jobbágyszisztémán nyugvó feudális rendszer ezek után az ő érdekeiket sem szolgálja. Az 1830-as évekre a földbirtokos nemesség is felismerte, hogy modernizálódás érdekében hozott áldozat számára is előnyös.

„Szabad föld, szabad ember” jelszóval Kölcsény jól kifejezte, hogy az alávetett jobbágyságnak személyi szabadságot és gazdasági szolgáltatásoktól mentes földet kíván. A reformerek tábora – ahogy a németek is tették – kénytelenek voltak céljaik elérése végett türelmet tanúsítani, és a fokozatosság elvét követni, mivel a törvényalkotás bevett mechanizmusai következtében a törvénytervezet uralkodó általi elfogadásához széleskörű támogatottság volt szükséges mind a magyar diétán, mind a bécsi udvarban.¹⁷ Az első komolyabb érdekütköztetésre a konzervatívok és a reformerek között az 1832/36. évi országgyűlésen került sor, ahol a liberálisok a feudalizmus fundamentumát támadták, azzal, hogy

lehetővé tették volna a jobbágy számára, hogy az összes földesúri terhet örökre és önkéntesen való megváltsa.

A tárgyalt urbáriális tervezet, lényeges változást nem eredményezett a jobbágyság életében, de néhány intézkedésében előremutató és bizakodásra okot adó volt reformpártiak számára. Érdemes megemlíteni – a szabad költözési jog megerősítése mellett – a megjelenő proprietás fogalmát, azaz a jobbágynek az úrbéres telekre vonatkozó tulajdonjogát, amely kapcsán a parasztok haszonvételeinek szabad adás-vevése vetődött fel, amely ha áttételesen is, de a jobbágy tulajdonjogának elismerését jelentett.¹⁸

Végül az önkéntes örökváltság 1836-ban még megbukott, de az 1839/40-es diétán való elfogadásával az ország megtette az első komoly lépést a jobbágyszabadság felé vezető úton.

Kossuth 1846-ban már nem örökváltságról, hanem az úrbéres állapotból való kibontakozásról beszélt és végül az 1847 novemberében összehívott országgyűlés is legfontosabb feladatának tartotta az úrbér kérdésének rendezését, ami végül az áprilisi törvények keretében meg is valósult.¹⁹

Az 1848. évi 9–12. törvénycikkek foglalkoztak az úrbéri kérdéssel, amelyek rendelkezése három fő csoportba oszthatóak: az úrbériség megszüntetése, a földesúri hatóság megszüntetése és a földesúri kárpótlás kérdése.

A jobbágyszabadság eredményei

Szabad György kimutatásai alapján a jobbágyszabadságot megelőzően az ország népességének 79% élt a feudális viszonyrendszerből következő földesúri függésben, ami megközelítőleg tízmillió embert jelentett.²⁰

Bár az 1848-as törvények elviekben szabaddá tették a jobbágyságot, de valójában csak az urbáriális telek után fizetett dologi terheket törölték el, s nem számoltak a különböző rétegek

eltérő terheivel. Fontos hangsúlyozni, hogy a törvény csak az úrbéres jellegű földekre vonatkozott, tehát a különböző indusztriális, illetve allodiális (kuriális) földekre nem. Ez azért okozott problémát, mert 1849-ban Horvát-Szlavónia nélkül számított Magyarországon 1 366 749 parasztcsalád élt valamilyen feudális függőségi viszonyban, amelyből így csupán 568 673 parasztcsaládra, azaz a háztartások 43,7%-ra terjedt ki a törvény hatálya. A fennmaradó 56,3%, azaz 798 076 család csak személyi viszonyban szabadult fel a földesúri hatóság alól, belső telkük után továbbra is fizetési kötelezettséggel tartoztak.

21

A nem úrbéres jellegű földek esetében, úgymint az indusztriális vagy majorsági földek esetében nem az urbárium határozta meg a földek utáni járandóságot, hanem a földesúr és a jobbágy között kötött szerződés, azaz azokat nem közbírói, hanem magánbírói kérdésként kezelték.

A fenn említett 1 366 749 családból az 539 753 telkesjobbágy-család mindegyike és a 826 986 házas és házatlan zsellércsaládból 28 920 kapta tulajdonul azt a földet, amely az ő nevén szerepelt az urbáriumban. A további 798 076 családból 698 076 úrbéres zsellér, 100 000 pedig allodiális jellegű kategóriába tartozott. A 698 076 zsellér közül 600 000 birtokolt házat és zsellérbelsőséget, amely a törvények értelmében szolgáltatásmentes tulajdonába került. 98 026 családdara volt tehető a házatlan zsellérek száma, akik ingatlan és belsőtelek nélkül paraszttársaik portáin éltek. Ezek közül megközelítőleg 20 000 családnak volt továbbá a birtokában még olyan nem úrbéri jellegű föld (irtás, szőlő, bérelt remanencia stb.) amely tekintetében továbbra is fennmaradt járadékszolgáltatási kötelezettség. 100 000-re becsülhető az allodiális típusú, azaz majorsági földre települt családok száma, akik csak személyükben szabadultak fel, de belsőtelkük után megmaradt a fizetési kötelezettségük, ezen belül a nem úrbéresnek számító népességből 44 360 család külső majorsági földet is használt, ami után járadékot fizetett a földesúrnak.

Végeredményben a 826 986 zsellércsaládból 28 920 beltelkével és külső földjével, 20 000 beltelekkel, de a birtokolt külsősége nélkül, 580 042 külsősége híján csak belsőiségevel, 44 360 létező belső, illetve külsőtelek nélkül, 55 640 pedig kezén lévő beltelek nélkül szabadult fel. 98 024 családot pedig, ahogy már fenn említettem házatlanként ért a jobbágyfelszabadítás.

Mindez azt is jelenteti, hogy 723 716 zsellérháztartás mezőgazdasági birtokot nélkülözve lépte át a polgári korszak küszöbét.²²

Családfőkként, illetve háztartásokkal számolva a jobbágyság 43,7%-a vált földtulajdonossá az új viszonyrendszerben, azonban más lesz az arány, ha a lakosság lélekszámát vesszük alapul, mivel a telkesek általában népes családdal rendelkeztek (egyes vidékeken megőrizték a hagyományos nagycsaládi struktúrát). Ezzel szemben a zsellérek kisebb létszámú családjában éltek, mivel számos esetben még gyermektelen fiatalok vagy idősödő és megözvegyült emberek alkották a háztartást. Varga János becslése szerint a jobbágyszemélyek 52–54%-a tartozott a telkes családokba, és 46–48%-a pedig a zsellércsaládokba.

A jobbágyfelszabadító-törvény 10 251 000 hold úrbéres földet (szántót és rétet) adott az egykori parasztbirtokosok tulajdonában. Továbbá figyelembe kell venni azt a 261 000 hold földet, amely a forradalmat megelőző években ment át magánörökváltság útján paraszti tulajdonba.

A szabályozás számos hiányosságot rejtett magában, többek között nem rendezte 46 000 hold kiváltságolt, de szolgáltatásra kötelezett szántó rét sorsát, vagy 39 000 holdnyi külső telek jogviszonyát. A maradványföldek helyzete is kérdéses volt, a problémát a remanencia rejtve maradása jelentette, mivel csak kevés helyen volt a hivatalos rendezésbe bevonva. 1848-ban a 12 233 000 hold földből, amit a jobbágyság úrbériség vagy úrbérpótló szerződés mellett

használt 1 871 000 hold, tehát az összesnek a 15,2% volt remanencia, amely aránytalanul oszlott el a természetben, és az utána járó szolgáltatások rendszere is inkább szokásjog alakította.

Végeredményben a jobbágyszabadítás az úrbísiséggel együtt eltörölte a földesuraknak remanenciából származó jövedelmét, de a tulajdonjogról hallgatva tisztázatlan helyzetet teremtett. A felszabadult paraszt, mivel a maradványtelek utáni terhektől szabadult úgy tekintette jellemzően, hogy az úrbíres földdel együtt a remanencia tulajdonát is megkapta.

Összegezve: az úrbíri viszonyok megszüntetése a jobbágyszabadítást megelőzően a parasztság kezében tartott földek 1,9%-át – az önkéntes megváltásnak köszönhetően – már jobbágyszerkezeten találta, illetve a felszabadítás adta a parasztok szolgáltatmentes tulajdonába a parasztföld 74,51%-át, nem intézkedett egyértelműen a parasztföldek 14,1%-áról, és kizárta a felszabadításból a jobbágyszabadított 9,5%-át.²³ A magyarországi úrbíres parasztság 1848-ban nem csupán tulajdont nyert 10 251 000 hold szántó és rétterület felett, hanem ezzel együtt megszabadult 11 717 000 nap ígás,- és 1273 000 nap gyalogrobottól is. Továbbá a telkek után fizetendő füstpénz elengedésével a parasztság évi 1 168 000 forint többletjövedelemhez jutott, emellett tekintélyes megtakarítást jelentett a természetbeni, illetve a különböző munkára vagy pénzre átváltva szedett járandóságok fizetési kötelezettségének megszűnése. Mindezek a nyereségek a földesúr oldalán veszteségként jelentkeztek, ebből fakadóan ragaszkodtak a nem úrbíres jellegű földek tulajdonjogához, és az azokhoz fűződő járadékokhoz. A legnagyobb gondot a földesúri réteg tőkehiánya jelentette, így a munkaerő elvesztése mellett a munkaeszközök hiánya okozta nehézségek is azonnal jelentkeztek. A robot kiesésével szükségessé vált a napszámban való művelés, aminek köszönhetően megnőtt a bérmunka iránti kereslet, ami a napszámbérek emelkedéséhez vezetett újabb komplikációt

okozva a tőkehiányos nemességnek. Egyidejűleg az ígásállat ára is.

A fölbirtokosok tehát a mielőbbi kárpótlást szorgalmazták a kártalanítási-törvény rendelkezései szerint. A Batthyány-kormány a földesurak későbbi állami kármentesítését támogatta, amelyet a kincstári birtokok eladásával kívántak finanszírozni.²⁴ Azok, akik a felszabadítás rendelkezéseinek megfelelően csak személyükben váltak szabadokká, de továbbra is dologi függőségben maradtak természetesen nehezményezték a kialakult helyzetet, így például a szőlőbirtokosok a szőlődézsma, az irtványos parasztok pedig az irtási járadék fenntartásával nem értettek egyet. Sok helyiség az erdő szabad használatának jogát kérte.

Jelentős vitát váltott ki az előzőleg örökváltságra lépett községek kártalanítása. A települések beszüntették a váltságdíj hátralévő részének beütemezett befizetéseit, és követelték az eddigi befizetéseik kártalanítását, amire a 1848 őszén bekövetkezett események miatt az úrbíri kárpótlás ügyével együtt lekerültek a napirendről és így évekig megoldatlanul maradt.²⁵

Az 1848-as törvények végső korrigálása és kiegészítése a szabadságharc utáni időkre maradt, amely az úrbíri pártens keretei között valósult meg. Az 1852. március 2-án megjelent úrbíri pártens, a kárpótlási és föld-tehermentesítési nyílt parancs újraszabályozta és rögzítette a korábbi rendelkezéseket. Az egész ország 13,5 millió lakosságának körülbelül a háromnegyedét érintette a rendelkezés, amely egyes elemeiben eltért a Batthyány-kormány által készített eredeti normaszövegtől. Így a maradvány- és irtványföldek megváltását visszahárította a parasztságra, a majorsági zsellérség földjeinek sorsát pedig a földesurak kezébe adta, úgymint a nem úrbíres szőlők utáni dézsma megváltásának lehetőségét is. Ez a valóságban a jobbágyszabadításhoz viszonyítva 3–4%-nyi föld elvesztését jelentette a volt jobbágyság számára, továbbá minden ötödik volt parasztot

önmegváltásra kényszerített. A pátens nem biztosított maradványföld után legelőilletményt, és csökkentette az erdőilletményt is.²⁶

Fontos lépésnek bizonyult viszont az erdő és a legelő rész elkülönítése, mert ezzel felbomlott a közös határhazsználát és megnyílt az út az agrárkapitalizációra. Végeredményben az ország mezőgazdaságban hasznosítható területeinek mintegy 37–41%-a került az agrárnépesség kezébe.²⁷

A kármentesítést 1848-as tervekkel ellentétben nem az állami javakból tervezték fedezni, hanem az ún. föld-tehermentesítési járuléknak nevezett kvázi pótdóból, amelyet a kormány áthárított az adófizetőkre, így magukra a parasztokra, a földbirtokosokra és a városokra. Az összegek kiszámításának elvét úgy határozták meg, hogy az elvesztett úrbéres járandóságot a megváltási összeg éves kamatának tekintették, és

az akkori törvényes kamatlábbal (5–6%) való felszorzását követve adódott a fizetendő végeredmény. E számítási metódu alapján a pátens úrbéres telkenként 300–700 ezüst forintot állapított meg, továbbá úrbéres zsellérenként további 50 ezüst forintot. 1855 előtt csupán előlegeket utaltak ki az egykori tulajdonosoknak, majd a kibocsátott föld-tehermentesítési kamatozó államkötvények sorsolásával indult meg a törlesztés. A tőkehiányban szenvedő egykori tulajdonosok így a kötvénypiaci túlkínálat miatt gyakran a megállapított összeg akár egyharmadát is elveszthették.²⁸ A kiegyezést követően az 1868. évi XXXIII. törvénycikk rendelkezett végül az örökváltságolt helységnek az úrbéri örökváltságért adandó állami kárpótlásról.²⁹

Jegyzetek és hivatkozások

¹ VARGA János: A jobbágyszabadítás kivívása 1848-ban. Akadémia Kiadó, Budapest 1971.7. o.

² OROSZ István: A jobbágyszabadításhoz vezető út. História, 33. évf. (2011) 4. sz. 30. o.

³ Uo. 31. o.

⁴ VARGA János: A jobbágyszabadítás típusai és problémái 1767–1849. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967.

⁵ OROSZ 2011. 32. o.

⁶ HOMOKI-NAGY Mária: Jobbágyszabadítás és annak nehézségei Magyarországon 1848/49-ben. A magyar polgári átalakulás alkotmányos forradalma. Jogtörténeti Szemle, Budapest, 105. o.

⁷ BERNÁT Gyula: A magyar jobbágyszabadítás eszméiről 1790–1848. Pátria Irodalmi Vállalat és Nyomdai Rt., Budapest 1930. 5. o.

⁸ HOMOKI-NAGY: Jobbágyszabadítás és annak nehézségei Magyarországon 1848/49-ben. 106–107. o.

⁹ Ennek megfelelően Fónagy Zoltán találóan „reformokkal a forradalom ellen” címmel vezeti be a megyék politizáló kedvének forrásait tárgyaló fejezetét Fónagy Zoltán 1988. 24–29

¹⁰ Hajnóczy József és gróf Batthányi Alajos írásaiban támadták a kiváltságokon alapuló feudális berendezkedést. Fontos azonban hangsúlyozni, hogy az eredményeket tekintve nem jutottak el a jobbágyszabadítás teljes megszüntetéséig és tulajdonjoghöz juttatásukhoz.

¹¹ A földesúr és jobbágy közötti szerződéses bérvizony nem volt ismeretlen a magyar jogrendszerben. Évszázados hagyományokra tekintett vissza, ide volt sorolható többek

között a kontraktualista helységek és földek vagy az ipariális földek, ahol a felek között egyedi megállapodás, kvázi szerződéses jogviszony szerint történt a föld megművelés.

¹² POÓR János: Hajnóczy József. Új Mandátum Kiadó, Budapest, 1998. 106. o.

¹³ HOMOKI-NAGY: Jobbágyszabadítás és annak nehézségei Magyarországon 1848/49-ben. 109–110. o.

¹⁴ „Azért a szabad költözködés joga minden jobbágy és alattvaló részére újólág visszaállítatik” 1827. évi 8. tc. <https://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=4909> (Utolsó letöltés: 2018.01.05.)

¹⁵ Az 1790/19. évi országgyűlés által hozott további jelentős törvényekről már fentebb említést tettem.

¹⁶ PAJKOSSY 2005. 135–136. Pajkossy Gábor: A reformkor. Magyarország története. Szerk. Gergely András, Osiris Kiadó, Budapest, 2005 199–206. o.

¹⁷ VARGA 1971. 8. o.

¹⁸ „A telekbe tett költségeket és javításokat, a teleknek és jobbágyszabadításnak hasznosításával együtt, szabad adásvétel útján [...] más akármelyik eladhatta.” 1836. évi 4. tc. <https://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5149> (Utolsó letöltés: 2017.05.05.)

¹⁹ HOMOKI-NAGY: Jobbágyszabadítás és annak nehézségei Magyarországon 1848/49-ben. 114. o.

²⁰ SZABAD György: A jobbágyszabadítás hatása a magyar társadalom szerkezetének átalakulására Agrártörténeti Szemle, 1998–1999. 1–4. sz. 36–41. o.

²¹ VARGA 1971. 338–356. o.

²² VARGA 1971. 339. o.

²³ VARGA 1971. 337–345. o.

²⁴ GERGELY András: A forradalom és az önvédelmi háború (1848–1849). Magyarország története. Szerk. Gergely András, Osiris Kiadó, Budapest, 2005. 241. o.

²⁵ HÁRSFALVI Péter: Mit „veszítettek” az örökváltságos helységek a jobbágyszabadítással? Szabolcs-Szatmár megyei helytörténetírás, (1981) 3–4. sz. 131–135. o.

²⁶ CSORBA László: Az önkényuralom kora (1849–1867). Magyarország története. Szerk. Gergely András, Osiris Kiadó, Budapest, 2005. 295. o.

²⁷ Uo. 296. o.

²⁸ Uo.

²⁹ 1868. évi XXXIII. tc.
<https://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5355> (Utolsó letöltés ideje: 2018.01.05.)

KIÁLLÍTÁS AJÁNLÓ

Bírósgtörténeti kiállítás- és konferencia-körút**[Ajánlja: Sall Zsófia]**

A bírói hatalom gyakorlásáról szóló 1869. évi IV. tc. hatályba lépésének 150. évfordulójának alkalmából szervezett kiállítás- és konferencia körút vezet be az érdeklődőket hazai bíróságok történelmébe. Emléket állít az adott helyi jogszolgáltatásnak, bírósági épületeknek, s a szakmailag kiemelkedő bírák életútjáról. A kiállítás sorozat következő helyszíne az **Edelényi kastélysziget, az egykori Edelényi Járásbíróság épülete**, ahol a miskolci, balassagyarmati és egri igazságszolgáltatás történetébe nyerhetünk betekintést. Megismerhetjük például Miskolc harcát az ítélőtáblai székhelyért, a helyi nagytekintélyű bírók munkásságát, továbbá a hírhedt edelényi hármass gyilkosság perét. Önmagában a kastély miatt is érdemes ellátogatni a kiállításra, hiszen a 18. századi barokk épület hazánk hetedik legnagyobb kastélya, melyben az állandó kiállítást is érdemes megtekinteni, viszont miután kizárólag tárlatvezetéssel látogatható, így érdemes előre egyeztetni. Véleményem szerint remek hétvégi program lehet a történelem, a jog és a kultúra szerelmeseinek a **június 7-én megnyíló kiállítás, amely egészen a nyár végéig látogatható.**

FILMAJÁNLÓ

**A hatalom árnyékában/
The Ides of March**

• 2011 • amerikai filmdráma

[Ajánlja: Kovács Ákos]

A hatalom árnyékában című film egy amerikai elnökválasztási kampányról szól Ryan Gosling, George Clooney és Philip Seymour Hoffman főszereplésével. A film egy profi kampánycsapat működését mutatja be, mely Mike Morris kormányzót, demokrata elnökjelöltet támogatja. A rendkívül izgalmas és szövevényes történetben végigkövethetjük a hatalmas gépezet minden apró kis fogaskerekének működését. Ráadásul a nemrég lezajlott amerikai elnökválasztás után talán a film megnézését követően rálátást kaphatunk arra, hogy miért győzhetett az Egyesült Államokban a populizmus, és ez miért okozott meglepetést a világnak. Közvéleménykutatói adatok, szakvélemények, tanácsok, reklámok, melyet a felszín lát. Azonban ott vannak az árnyékban meghúzódó háttéralkuk, valamint a magabiztossággal leplezett félelem. A bizonytalanság, hogy vajon a számok visszatükrözik-e a választópolgárok valós politikai nézeteit és akaratát. Mindezek mellett pedig a filmben megjelenik egy olyan történés, mely a sikeres elnökjelölt bukását is okozhatja. Vajon sikerül győzelemre segíteni a demokrata elnökjelöltet? Vajon belebukik a botrányba? Vajon a tapasztalt kampánytanácsadók elboldogulnak az egyre sokasodó problémákkal? A filmből választ kapunk ezekre a kérdésekre. És talán elgondolkozunk közben, hogy magyar viszonylatban így működnek-e a dolgok. Vagy nálunk jóval egyszerűbb kampánnyal, egyszerűbb üzenetekkel meg lehet nyerni egy választást?

Bemutakozik a MÁJT TDK

Írta: BARKÓCZI DÁVID, NAGY VIRÁG ESZTER

Kedves Hallgatótársaink! Ebben a rövid összefoglalóban arra vállalkozunk, hogy bemutassuk Nektek a Magyar Állam- és Jogtörténeti Diákkör szakmai tevékenységét és közösségi életét, ezáltal bátorítva Titeket a csapatunkban való minél aktívabb részvételre.

Az egyre növekvő hallgatói létszám következtében meglehetősen nehéz megtalálni az egyetemen azt a közeget, amely egyaránt ösztönöz minket tudományos fejlődésre és biztosít számunkra otthonos környezetet. Erre kínálnak számotokra megoldást Karunk tudományos diákkörei, így az alkotmány- és jogtörténet iránt érdeklődő hallgatók számára a Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék Tudományos Diákköre (MÁJT TDK). A TDK több mint harminc éves múltja tekint vissza, s az első éves hallgatók körében nagy népszerűségnek örvend. Közösségünk két okból is speciális helyzetben van: egyrészt az elsőéves hallgatók velünk találkoznak először egyetemi tanulmányaik során, így meghatározó elemei vagyunk a tudományos diákkérettel kapcsolatos kép kialakításában, másrészt a tantárgy alapozó jellege és kétszemeszteres oktatása behatárolja az általunk megszólítandók körét.

Rendszeres, szerdánként 18 órakor kezdődő üléseink alkalmával érdekes és sokszor tanulságos előadásokat hallgathattok, illetve lehetőségek nyílik a kar oktatóival, valamint a szakma legjelesebb képviselőivel való személyes megismerkedésre, konzultációra és kötetlen beszélgetésre. Programjaink

keretében nem csupán átfogó ismereteket szerezhettek, hanem az alkotmány- és jogtörténet olyan részterületeivel is megismerkedhettek, amelyekre nem nyílik lehetőségek az egyetemi oktatás tantervi keretei között. Hagyományos szerdai alkalmainkon kívül gyakran szervezünk tanulmányutakat és látogatunk el különböző büntetés-végrehajtási intézetekbe, így az e alkalmakon való részvétellel nem csupán elméleti, hanem gyakorlati ismereteket is bővíthettek.

Csapatunk örömmel segíti az olyan lelkes hallgatókat, akik egy-egy területtel áthatóbban kívánnak foglalkozni, emellett lehetőséget biztosítunk nekik tudományos cikkeik, valamint kutatási eredményeik a folyóiratunkban való megjelentetésére. Azok a magyar alkotmány- illetve jogtörténet tárgyakat teljesített tanulók, akik mélyebben szeretnék elkötelezni magukat a Tudományos Diákkör mellett, s aktív tagjává kívánnak válni egy összetartó, baráti társaságnak, azok minden év szeptemberében benyújthatják jelentkezésüket a tanszék demonstrátori pozíciójára.

A Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék Tudományos Diákköre minden érdeklő hallgatót a **szerdánként 18 órától** kezdődő ülésein. Ha fél éves programunkkal vagy a TDK-val kapcsolatban bármilyen kérdésed van, írd bátran a majtttk@icloud.com e-mail címre, vagy keress minket a MÁJT TDK Facebook-oldalán.

Figyeld programjainkat és a Joghistoria aktuális számával kapcsolatos információkat az ÁJK A és B épületének hirdetőtábláin, valamint a TDK és a Joghistoria hivatalos Facebook-oldalán!

Az Alkotmánybíróság nem „elefántcsont-toronyban elzárt” intézmény

Írta: KOVÁCS ÁKOS

A MÁJT TDK szervezésében diákkörünk és a Közjogi Kör tagjai közösen meglátogatták a magyar jogállamiságot és az Alaptörvényt védelmező Alkotmánybíróságot, ahol Horváth Attila alkotmánybíró és egyetemi tanár révén betekintést nyerhettek az alkotmánybírói munka minden részletébe és „műhelytitkába”.

Péntek délelőtt látogatást tettünk a Közjogi kör tagjaival közösen a Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék egyetemi magántanárának és egyben frissen megválasztott alkotmánybírájának, Horváth Attila Tanár Úrnak köszönhetően az Alkotmánybíróságon. A társadalom nagyrésztében, de talán a gyakorló jogászok körében is az a kép élhet az Alkotmánybíróságról, hogy a bírák elszigetelten, az Alaptörvényben foglalt elvont normák alapján hoznak határozatokat és elszakadtak a valós problémáktól, illetve nem gyakorolnak igazán komoly befolyást a jogrendszer egészére. Egyetemi joghallgatóként persze e kép hamar megváltozik bennünk, főként alkotmányjogi ismereteink megszerzésének köszönhetően. Horváth Attila Tanár Úr hamar világossá tette számunkra, hogy az Alkotmánybíróság nagyon is valós problémákkal foglalkozik, mely ügyek mögött sokszor nagyon komoly emberi sorsok húzódnak meg.

Áthaladván a biztonsági ellenőrzésen az impozáns előcsarnokban körbeálltuk a jelenlegi Alkotmánybíróság tagjairól készített képet, melyen a kihirdetési teremben állva, talárban, az Aranybulla pecsétjével a nyakukban méltóságteljesen a kamerába néznek. A kép előtt kissé megilletődötten, megismerhettük az Alkotmánybíróság kialakulásának történetét, illetve megtudhattuk, hogy milyen óriási jelentősége volt a Sólyom László

elnöklete alatt működő testületnek a magyar rendszerváltás idején, hiszen sokan az AB munkájának tulajdonítják azt, hogy Magyarországon békésen történhetett meg a demokratikus átmenet. Ezek után Horváth Attila Tanár Úrral végigkövettük az alkotmányjogi panasz útját a postára adástól egészen a határozathozatalig.

Az alkotmánybíróvási titkár és törzskara bírálja el, hogy az AB befogadhatja-e a panaszt, ha nem, akkor érdemi vizsgálat nélkül visszautasítja vagy érdemi vizsgálatot követően elutasítja, ha azonban a formai és tartalmi követelményeknek megfelel, akkor az AB elnöke eldönti, hogy az ügyben milyen módon szülessen döntés. Az ügy egyesbíróhoz, az öt főből álló három tanács egyikéhez vagy a teljes tanács elé kerülhet. A legjelentősebb ügyekben ül össze a teljes tanács, ahol relatív többséggel hozzák meg határozataikat. Minden ügynek van egy előadó bírāja, aki tanácsadóival kidolgozza az ügyről szóló tervezetet, melyet a teljes tanács elé tár. Mielőtt a bírák összeülne, előzetesen feljegyzéssel illethetik tervezetet, az üléseket jellemzően ezen feljegyzések megvitatásával kezdik el. Két körben zajlik a vita, mely, mint megtudtuk bizonyos helyzetekben nagyon kiélezett szokott lenni. Mindenki elszántan képviseli álláspontját és sokszor csak az informális „folyosói találkozásoknak és egyeztetéseknek” köszönhetően sikerül megnyerni egy szavazatot és ezzel a relatív többséget is. A tanácssteremben egyébként minden bíróról részletes bemutatást kaptunk. Az AB összetétele rendkívül sokszínű, számos jogterület neves szakértője képviselteti magát a testületben, ami indokolt is, hiszen az ügyek is rendkívül sokszínűek.

Ha az ügy komolysága és érdekeltisége indokolja, akkor a bíróság ceremonális keretek között kihirdeti a határozatot, melyre a reprezentatív kihirdetési teremben kerül sor. Itt megjelenik a teljes tanács két bányatárlójában, nyakukban az Aranybulla pecsétjével. A pecsét egyik oldalán II. András egész alakos ábrázolása, másik oldalán pedig címere található. A Tanár Úr által előadott anekdota szerint a közjogászok a határozat kihirdetésénél a pecsétet a címerrel kifelé viselik, míg a magánjogászok II. András egész alakos ábrázolását hordják kívül. A bírói tanácson kívül a teremben helyet kapnak a hallgatóság és természetesen sajtó képviselői, illetve a meghívott vendégek is.

Zárszóként megkérdeztük Horváth Attila Tanár Úrtól, hogy alkotmánybírói munkája során milyen elveket tart szem előtt,

mi alapján dönt egyesbíróként, illetve szavaz tanácsban. Az alkotmánybíró Úr munkája során szeretné érvényre juttatni a történeti alkotmány vívmányait, illetve soha nem szeretne elfeledkezni az ügyek mögött álló „emberi sorsokról”, hogy „a jog érvényre jutása mellett ne halljon meg az igazság”.

ELTE **ÁJK**
ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI KAR

A folyóirat az alábbi oldalakon digitálisan színes változatban online is elérhető:

facebook.hu/joghistoria

majt.hu

issuu.com/joghistoria

eltereader.hu